

*Одами эрсанг демагил одами,
Ониким, йуқ халқ гамидин гами.*

Алишер НАВОИЙ

МУЛОҚОТ

МИЛЛИЙ, ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВА
ТАРИХИЙ-БАДИИЙ ЖУРНАЛ

2000 йил, май-июнь, 3-сон

Журнал 1991 йилда ташкил этилган

БОШ МУҲАРРИР

Барот БОЙҚОБИЛОВ

Таҳрир ҳайъати:

Бурибой АҲМЕДОВ

Ботир ВАЛИХҲУЖАЕВ

Абдулҳафиз ЖАЛОЛОВ

Нарзулла ЖҲРАЕВ

Ҳамид ЗИЁЕВ

Нормўмин ОЧИЛОВ

Рашид РАУПОВ

Ҳожиакбар РАҲМОНҚУЛОВ

Акмал САИДОВ

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

Азиз ТҲРАЕВ

Ориф УСМОН

Музаффар ХАЙРУЛЛАЕВ

Омон ҲИКМАТОВ

МУНДАРИЖА

- Қ. ХОНАЗАРОВ. Миллий минталитет — тараққиёт омили 2
- А. ЙҲЛДОШЕВ. Маданиятни бошқаришнинг миллий тамойиллари 5
- А. ЖАЛОЛОВ, А. САИДОВ, Н. ЖҲРАЕВ, Н. РАЖАБОВ, Ҳ. НАБИЕВ. «Мулоқот» ҳақида ўйлар 9
- О. ЖАЛИЛОВ. Пахта ҳосили ошиши керак 10
- А. ҲАСАНОВ. Ёшлар ва миллий қадриятлар 14
- К. НОРМАТОВ. Таъзим 17
- Р. ГАЙБУЛЛАЕВ. Хусусий тадбиркорлик ва солиқ юки 19
- А. ҲАЙИТОВ. Японлар ва биз 21
- А. ТҲРАЕВ. Оби ҳаёт — мўл ҳосил демак 23
- А. БЕРДИМУРОДОВ. Соҳибқирон мўжизаси 25
- М. УСМОНОВ. Саъдий Шерозий ҳикматлари 31
- Ф. РАҲМОНОВ. Деҳқончилик удумлари 33
- Б. АҲМЕДОВ. Мутрибийнинг «Нусхайи зебойи Жаҳонгирий» тазкираси 35
- Д. САЪДУЛЛАЕВ. Одам одамга ганимат. 40
- М. ЖУМАЕВ. Жамият ва ўқитувчи масъулияти 43
- Ж. СУБҲОН, И. РИЗО, Ш. АБДУСАМАДОВ. Шеърлар 45
- О. УСМОН. Нажмиддин Кубро — Ватан ҳимоячиси 51
- Н. ОЧИЛОВ. Эй, дўсти содиқ 54
- И. СУВОНҚУЛОВ. Сароймулкхоним 57
- МИРХОНД. «Равзатус-сафо» 59
- «Мулоқот» дафинаси 61
- Бошқотирма 63

Тошкент, «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси
© МУЛОҚОТ, 2000 йил.

Кўчқор ХОНАЗАРОВ

МИЛЛИЙ МЕНТАЛИТЕТ — ТАРАҚҚИЁТ ОМИЛИ

Ўзининг ўнинчи йилига яқинлашаётган мустақиллигимиз кўп соҳаларда бизнинг кўзимизни очди, кўп нарсани ўргатди. Халқимиз ўзини англади, тушунди, ўзининг иқтисодий, сиёсий ва маданий-маънавий салоҳиятини аниқлаб олди. Бу асосда унинг ўзига, ўз келажагига бўлган ишончи мустаҳкамланди. Мамлакатдаги тинчлик, аҳиллик ва тотувлик, барқарорлик ва ижодий муҳит доимий ҳаёт тарзимизга айланди.

Аммо, бундай ижобий ҳолат қандай юзга келганини тушунадиганлар ҳам, тушунмайдиганлар ҳам бор. Унинг сабаблари ҳақида фикр юритганда кўплар турли иккинчи даражали ёки тасодифий жиҳатларга диққатни қаратадилар. Холбуки, бу муаммони тушунтиришда Ўзбекистон Президенти шахси ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлигини ҳамма вақт фикр марказига қўймоқ зарур шартдир. Жамият тараққиётининг маълум шароитларида юртбошининг оқиллиги, йўлни тўғри белгилаши ва асослай билиши, оммани ўз атрофида жипшлаштира олишига кўп нарса боғлиқ бўлиб қолади.

Раҳбар оқил бўлмоғи зарур, дедик. Оқилона раҳбарлик қиломоқ учун эса омманинг, халқнинг, миллатнинг сонини, иқтисодий аҳволини ва сиёсий талабларини билиш етарли эмас. Давлатга оқилона бошчилик қиломоқ учун шу давлатга ўз номини берган ва шу давлат аҳолисининг асосий ва кўпчилик қисмини ташкил қилувчи миллатнинг ўзига хос тафаккури, муаммоларини муҳокама қилиш ва ҳал этишга муносабати, жамиятдаги тартиб-қоидаларни такомиллаштиришга ёндашиш усуллари, та-

рихан ташкил топган мижози инобатга олиниши шарт. Жамият ҳаётининг бу жиҳатлари ниҳоятда жиддий диққат-эътибор талаб қилади. Истибод тузумининг энг катта хатоларидан бири миллатларнинг шу хусусиятларини диққат доирасидан четда тутиши бўлди.

Мустақилликнинг ривожланиш йўллари ва тамойилларини аниқлар экан Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов миллатимизнинг тарихи, ўзига хос хусусиятлари, муомала ва муносабатларга ёндашишдаги бетакрор ва асрлар давомида халқ онги, тафаккури, хулқ-атвори ҳамда урф-одатларига сингиб, миллатимизнинг ўзини намён этиш тарзига айланиб кетган жиҳатларини тўла равишда инобатга олди. Миллатга оид ана шу жиҳатлар мажмуи миллий менталитет дейилади. Ўзбекистон Президенти И. А. Каримовнинг ўзбек миллати олдидаги буюк хизмати шундан иборатки, у миллий менталитетимизни эътироф қилишга ва шу орқали миллат сифатида ўзимизни танишга, билишга, миллий ғуруримизнинг ўсиши ва мустаҳкамланишига йўл очди.

«Менталитет» тушунчаси истибод даврида қувғинда эди. Унинг мазмуни ва моҳияти ҳукмрон мафкура манфаатларига зид эди, чунки ҳар бир миллатнинг менталитетини ўрганиш, унинг тарихини, маданиятини, илдишларини ўрганиш демак эди. Бу эса ҳукмрон мафкура назариясига биноан барча миллатларни зудлик билан яқинлаштириб, қўшиб юбориш ва ягона совет халқини шакллантириш ғоясига хилоф эди. Шу боисдан шўро даврида чоп этилган биронта ҳам

рус ёки ўзбек тилидаги энциклопедия, луғат, ижтимоий фанлар бўйича тузилган дарсликлар, қўлланмалар ва маълумотномаларда «менталитет» деган сўзни учратмаймиз.

«Менталитет» тушунчаси лотинчадан олинган сўз бўлиб, «жамият, миллат, жамоа ёки алоҳида шахснинг тарихий таркиб топган тафаккур даражаси, маънавий салоҳияти, уларнинг ҳаёт қонунларини таҳлил этиш кучи, муайян ижтимоий шароитларда шаклланган ақлий қобилияти, руҳий қувватидир». Менталитетнинг бу таърифидан унинг нақадар мураккаб эканлиги ва миллат ҳамда жамият ҳаётида улкан ўрин тутиши кўриниб турибди. Тарихий, жўғрофий, ижтимоий шарт-шароитлар таъсирида ҳар бир миллатнинг тафаккур даражаси, маънавий салоҳияти, воқеа ва ҳодисаларни таҳлил этиш кучи, ақлий қобилияти ва руҳий қуввати турлича бўлади. Бу кўрсаткичларнинг баъзилари бир миллатда ёрқинроқ, иккинчисида сустроқ, баъзиларида эса аксинча намоён бўлиши мумкин. Шу жиҳатдан бир миллатнинг менталитети иккинчи миллатнинг менталитетини инкор этмайди.

Ўзбек миллатининг менталитети энг серқирра ва мустаҳкамдир. Чунки ўзбек миллатининг босиб ўтган тарихий йўли, жўғрофий, яшаш шароити, ўз миллий ҳудудининг қулайлиги, унинг асрлар давомида тарихий йўллар чорраҳасида истиқомат қилиши, ўзбекларнинг тафаккур даражаси, маънавий салоҳияти, таҳлил кучи, ақлий қобилияти ва руҳий қуввати юксак бўлишини таъмин этган. Шу сабабли бизнинг юртимизда «Авесто» ва «Қутадғу билик», «Алпомиш»лар яратилган, инсониятнинг қадриятлар хазинаси бебаҳо улшларимиз билан бойиган.

Миллатнинг менталитети, табиийки, фақатгина қадриятлар хазинаси билан белгиланмайди. Миллий менталитет миллатнинг кундалик ҳаётда унинг ўзини тутиши, бўлаётган воқеа, ҳодиса ва жараёнларга муносабати, хулқ-атвори, феъли, хатти-ҳаракати орқали ҳам намоён бўлади. Бу нарсалар катта амалий аҳамиятга эга, зеро миллат ҳаёти кундалик ҳаётда миллионларнинг минглаб амалий муаммо-

ларини ҳал этишдан ташкил топади. Миллий менталитетнинг ўзига хослиги ҳар бир миллатда айрича намоён бўлди: худди айни бир воқеа ва янгиликка бир миллат қизиққонлик, жўшқинлик, кескинлик ва муросазлик билан ўз муносабатини билдирса, бошқа миллат худди шундай вазиятда ўзини тийишни, эҳтиросга берилмасликни, сабр-тоқат қилишни маъқул деб билади, мулоҳазага, муроса-мадора тамойилига суянади, андиша деган воситадан фойдаланади.

Юқорида санаб ўтилган биринчи гуруҳдаги хусусиятлар кўпроқ Ғарб ва Жануб халқларига, иккинчи гуруҳдаги хусусиятлар эса Шарқ ва Шимол халқларига мансуб эканлигини жамиятшунослар, руҳиятшунослар, тарихчилар, сайёҳлар, географлар ва бошқалар алақачон қайта-қайта эътироф этганлар ва қайд қилганлар. Бу хусусиятлар худди инсон ирқларининг келиб чиқиши ва шаклланиши каби узоқ тарихга эга ва инсоният ўтмишининг илк даврларига бориб тақалади.

Тарихдан маълумки, инсоният тараққиётининг илк даврларида унинг ҳаёт кечириши, кўпайиши, тарқалиши, табиатни ўзлаштириши, кундалик турмуш муаммоларини ҳал этиб, жамоа бўлиб кун кечириши учун энг қулай шароитлар Осиё қитъасининг жанубий ва ўрта қисмида бўлган. Бу минтақада илк жамоаларга ҳаёт манбаи бўлиб, қўшалоқ дарёлар хизмат қилган: Дажла ва Фурот (Тигр ва Евфрат), Ҳинд ва Ганг, Янцзи ва Хуанхэ, Амударё, Сирдарё ва бошқалар. Бу минтақаниннг иқлими, сув ва ер бойликлари — ишлаб чиқариш куруллари ибтидоий бўлган бу жамоаларга энг қулай шароитларни юзага келтирган. Бу омилларни инобатга олиб айтиш мумкинки, Осиё қитъасининг ана шу қисми инсониятни балоғатга етказган, ўстирувчи, йўлга солувчи, ишлаб чиқаришни ўргатувчи, тарбияловчи бўлган.

Балоғатга етказиш, тарбиялаш, иш ўргатиш ўз-ўзидан бўлмайди. Бу вазифалар ҳар бир кишидан ва бутун жамоадан ўзини оқилона тутишни, эҳтиросга берилмасликни, ҳар бир қадамини ўйлаб ва ўлчаб бошишни, ҳар бир сўзини ўйлаб гапиришни,

Раҳбар одам бошқаларга нисбатан узоқроқни кўриши керак. У нафақат бугунги, балки эртанги кунни аниқ тасаввур этиб ишлаши, келажакнинг ташвиши билан яшаши зарур.

Ислом КАРИМОВ

андишали бўлишни талаб қилади. Ва бунинг замирида меҳнат, ҳунар, ишлаб чиқариш сирларини изчиллик билан ўрганиш кабилар ётиши керак, дейди тарбиячи ва йўриқчи. Шарқ халқларининг узоқ тарихи ва миллий мижози билан яқиндан ва диққат билан танишарканмиз, юқорида биз зикр этган фикрлар нақадар ҳақиқатга яқин эканлигининг шоҳиди бўламиз. Худди шу биз айтган Осиё қитъасининг бир қисми бўлмиш минтақа инсониятга ҳўжалик юриштишининг биринчи сабоқларини берди: шולי ва буғдой, мош ва нўхот етиштириш, мевали дарахтларни табиат қўйнидан ажратиб олиб, инсонга хизмат қилдириш, биринчи сув тегирмонларини яратиш, уй ҳайвонларини ўргатиш, яъни саҳро ва тоғларнинг ёввойи жониворлари, дарраңдаю паррандаларини хонакилаштириш ва қўлга ўргатиш ва ҳаттоки ипак қуртини инсонга хизмат қилдириш — буларнинг ҳаммаси ва шунга ўхшаш минглаб бошқа омиллари биринчи бўлиб инсониятнинг ҳаёт хазинасига айлантирганлар Осиё халқларидирлар ва шу жумладан бизнинг, ўзбекларнинг ажодларимиздир.

Осиё халқларининг ҳаётга, инсонга, жамиятга, ўзига ва ўзгага, ўзидан баланддагига ва ўзидан пастдагига, ҳайвонотга ва зироатга муносабати кўп минг йиллар давомида ана шундай меҳнат ва яратувчилик, меҳрибонлик ва осойишталик, ҳар бир кескин шароитда ҳам муросою мадора, андишаю мулоҳазага ўрин ва вақт топиш шароитида шакланган ва сайқал топган. Ўзбеклар Осиё халқларидан биридир. Бизнинг миллат сифатида табиатимиз, феълимиз ва ҳуққимиз, мижозимиз ҳар қадамда ана шу хислат ва хусусиятларни намоён қилиб туради. Шарқ халқлари ҳудудларини Фарб босқинчилари шунинг учун ҳам нисбатан энгилик билан забт эта олди-

ларки, шарқ халқлари ўзларининг асрлар давомидаги миришкорликлари билан мисли кўрилмаган ранг-баранг моддий ва маънавий бойликлар яратган эдилар ва ҳаётни фақат тинчлик, барқарорлик, ижодий меҳнат, ўзаро ҳурмат деб тушуниб келганлар ва шу боисдан урушни, босқинчиликни ҳеч бир вақт ўзларига касб сифатида танламаганлар, яширин қуролланган маҳфий ташкилотлар тузиб, эл-юртни ларзага солиш, мавжуд қонуний тузумни барбод этишни кўзламаганлар, шундай ниятда фаолият кўрсатганларни нафрат билан қоралаганлар. 1917 йилгача Ўрта Осиёда юзага келган социал-демократлар ташкилотларида биронта ҳам ўзбекнинг бўлмаганлиги ёки 1999 йил 16 февраль қонли воқеаларининг халқимиз томонида яқдиллик билан қораланиши фикримизнинг исботларидандир.

Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов сиёсатининг энг оқил ва кучли томонларидан бири шундан иборатки, юртбошимиз мустақилликнинг биринчи қадамлариданоқ миллатимизнинг асрлар давомида шакланган ва юқорида биз таърифлаган хусусиятларини тўла равишда инобатга олди ва жамитимиз, давлатимиз ривожланишининг асосий устунларидан бирига айлантирди. Ана шу боис тўққизинчи йилдирки, йўлбошчимиз нима демасин халқимиз у кишининг фикрини олқишлар билан маъқуллаб кутиб олади. Натижада Президент ва халқ бир бутунликни, фикри ва фаолияти бир мақсадга қаратилган ягона жамоани ташкил қилди. Жаҳон сиёсий тарихида бундай яқдилликка ўхшаш мисолларни топиш қийин.

Миллатимизнинг асрлар давомида шакланган ва сайқал топган бу хусусиятлари шунинг учун ҳам ҳозирги пайтда ниҳоятда муҳим аҳамият касб этмоқдаки, миллатимизнинг бу хусусиятлари давр тақозоларига монандир. XX аср давомидаги жаҳон урушларидан, мустамлакачиликка қарши урушлардан, миллий озодлик учун урушлардан, мафкуравий асосдаги тўқнашувлар, эҳтирослар жазавасидан толиққан инсоният янги асрга бу мусибат ва хусуматларсиз кириб бориш имконларини қидирмоқда ва унинг самарали йўлларини топмоқда. Тўққиз йилдан бери ўзининг мустақил ёш давлатида тинчлик, барқарорлик ва аҳилликни таъмин этиб турган Президент И. А. Каримов ва Ўзбекистон халқи халқаро ҳам-жамиятнинг самимий ҳурматида сазовор бўлмоқда. Миллатимизнинг бу хусусиятларини бозор иқтисодиёти талаблари ва таъмоиллари асосида янада такомиллаштириш ва бойитиш долзарб вазифаларимиздан биридир.

Муайян лавозимга муносиб номзодлар орасидан энг муносибни танлаш йўлидан боришимиз керак. Бунинг учун, биринчи навбатда, истъодли, изланувчан, замонавий ёлпимга эга, Ватанга, она заминимизга садоқатли ёшларга озда эмас, амалда кенг йўл очиб беришимиз шарт.

Ислом КАРИМОВ

Абдувосит ЙЎЛДОШЕВ

МАДАНИЯТНИ БОШҚАРИШНИНГ МИЛЛИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

Мустақиллик туфайли маданиятга оид неъматлар ва ашёларни ишлаб чиқариш, маданиятни бошқариш, маънавий бойликларни тақсимлаш, истеъмол қилиш, умумжаҳоний маданий бойликлардан баҳраманд бўлиш, миллий характер, миллий маданият, миллий турмуш тарзини шакллантириш, кишиларимизда миллий гурур, миллий онг, миллий ғоя, дунёқараш, миллий ўзликни англаш имкониятлари яратилди.

«Миллий маданиятнинг ўзига хослигини тиклашга алоҳида эътибор берилиши керак. Шу билан бирга миллий ўз-ўзини англашнинг тикланиши жаҳон инсонпарварлик маданияти ва умумбашарий қадриятлари идеалларидан бизнинг кўп миллатли жамиятимиз аъналаридан ажралиб қолиши мумкин эмас», — дейди Президентимиз И. А. Каримов.

Маданиятни бошқаришда миллийлик бosh бўлиши керак. Бунинг учун **биринчидан**, маданиятни бошқаришда миллийлик рағбатлантирилади, унинг намоён бўлиши учун кенг имкониятлар очилади. **Иккинчидан**, миллийлик маданиятни бошқарув жараёнида ривожланиб, юксалиб боради. Миллий маданият белгилари замон билан, бозор ғояси билан ҳамнафас ҳолда яшайди. **Учинчидан**, давлат сиёсати, фан арбоблари, мутахассислар, кадрлар, маданият миллий белгиларининг тарихан таркиб топиши, унинг асрлар оша яшаб келиши сабаблари, унинг замонавийлик билан боғлиқ эҳтиёж ва талабларини аниқ билишлари билан бирга миллийликни номиллийликдан фарқлашлари лозим.

Аввало, шуни таъкидлаш лозимки, миллийликнинг моҳияти ва унинг таркибий қисмларини илмий-назарий, амалий нуқтаи назардан таҳлил этиш эҳтиёжи туғилаяпти. Аслида миллийлик соф ҳолда, алоҳида ажралиб турадиган ҳодиса эмас. Миллийлик таркибида жуда кўплаб умуминсоний аломатлар, бошқа миллатларга хос бўлган ҳиссиётлар, кечинмалар, эҳтиёжлар, орзулар, туйғулар, одатлар, аъналар мужассамлашган бўлади.

Миллийликнинг ижтимоий макони миллатдир. Миллий маданиятнинг ривожланиши, шаклланиб боришида миллий ғоянинг аҳамияти катта. Миллий ғоя миллатнинг ички ривожланиши ва келажак сари интилиши ва курашларининг марказида турувчи бир куч бўлиб, миллатнинг қайси йўллар ва қайси мақсадлар орқали олға интилишини таъминлайди. Гитлер фашизми 30-йилларда «немис миллати энг олий ирқ, бошқа барча миллатлар қарам бўлиши керак» деган ғояни немислар вужудига синдириб юборди. Бу зарарли, адолатсиз гайритабиий ғоя бошқа халқларга жуда кўп азоб-уқубатлар олиб келди. Бу зарарли ғоя айна пайтда немис халқини ҳам ҳалокатга судради.

Миллий ғоя ҳар бир халқнинг миллий мустақиллигини мустақамлаш, миллий бойлигини кўпайтиришга, соғлом, баркамол авлодни тарбиялаш ва шакллантиришга қаратилмоғи лозим. Бу жараёнда миллий ғоя таянч нуқтаи ҳисобланади. Ҳар бир халқнинг миллий мустақиллик байрамлари бор. Бу байрамлар миллий ғоянинг тантанаси ҳамдир.

Ўзбек халқи ўз миллий мустақиллигига эришганига тўққиз йил бўляпти. Неча асрлик орзу-умидларнинг, кураш ва интилишларнинг рўёбга чиқиши миллий ғоянинг рўёбга чиқиши ҳам бўлади. Бинобарин, бунда қуйидагиларни таъкидлаб ўтиш керак.

Тарихий аъналарга садоқат, аجدодлар сиймолари билан фахрланиш, ижтимоий тараққиётнинг муҳим, қеракли йўналишларини давом эттириш мустақиллик ғоясининг, миллий ғоянинг энг муҳим томонидир.

Барча умуминсоний қадриятларга садоқат адолатни нозик ҳис қилиш ва унга интилиш, ҳамжиҳатликни, дўстликни асраб-авайлаш, она заминга меҳру муҳаббат мустақиллик ғоясининг ўзига хос хусусиятидир. Бу мураккаб, кўпқиррали жараёнда маданият алоҳида ўрин тутайди. Маданиятни бошқариш бевосита юқоридаги ғоявий йўналишлар билан боғлиқ. Мустақиллик ғоясини халқнинг қалбидаги

миллий ғояларни ривожлантириш учун ва бу ғояларнинг тантанаси учун барча шарт-шароитни яратишга ҳаракат қилиш маданиятни бошқаришдаги энг муҳим вазифалардан биридир.

Миллий ўзлигини англаш ғояси ҳам маданиятни бошқаришда жуда катта аҳамиятга эгадир.

Миллий ўзлигини англаш миллий ғоянинг мавжуд шароитда, конкрет халқ ҳаётида аниқ йўналтирилган мақсад сари интилишида ифодаланаяди. Миллий ўзлигини англаш ўзбек халқи учун алоҳида аҳамиятга эга. Умуман, ҳар бир халқ ўз-ўзлигини англаб етмасдан мустақилликни мустаҳкамлаш сари дадил олға интилолмайди, мустақилликни қўлга киритгандан сўнг уни тўла ва ҳар томонлама ҳимоя қилолмайди.

Миллий ўзлигини англаш ҳар бир халқнинг тарихда ўзига хос муносиб ўрнини аниқлаш, ҳар бир фуқаронинг ўз миллати манфаати, шон-шарафи учун курашга дадил интилишидир.

Ўзбек халқи қарийб бир ярим аср давомида қарамликка маҳқум этилди, унинг маънавиятига, миллий маданиятига катта зарба урилди, энг ёмони миллий ўз-ўзлигини англаш туйғуси эзиб ташланди, унинг ўрнига «бизга бўлавереди, пешона экан, чидаш керак-да ёки ёввошиқдан, хокисорликдан яхши нарса борми?» каби лоқайд туйғулар одамлар вужудига сингдириб юборилди.

Мустақилликка эришилгандан сўнг Президентимиз Ислоҳ Каримов ўзликни англаш туйғусини қайта тиклаш учун жуда катта ҳаракатни бошлаб юборди. Ўзбек миллатининг тарихий, ижтимоий тараққиётда муносиб ўрни бор, буни биз чин юракдан ҳис қилишимиз, бу билан фахрланишимиз зарур. Ўзбек бўлганимиздан бошимизни баланд кўтариб, шу миллатнинг муносиб фарзанди бўлишга ҳаракат қилишимиз, халқимиз эришган ютуқларни асраб-авайлаб, ривожлантиришимиз, жаҳонга кўз-кўз қилишимиз шарт.

Миллий ўз-ўзлигини англаш ватанпарварлик ва халқпарварлик туйғуларини шакллантиради, Ватанни ички ва ташқи ёвуз кучлардан омон сақлашга даъват этади.

Фуқароларда ўз-ўзлигини англаш туйғусининг қайта тикланиши ва ривожланиши ўзига хос қийинчиликлар ва зиддиятлар билан кечмоқда. Бир ярим аср давомида қарор топган асоратларни қисқа вақт ичида бартараф

этиш осон иш эмас. Маънавий қашшоқлик шунчалик кенг томир отган ва одамларимиз вужудига чуқур сингиб кетганидан, мустақиллик ғоясини ҳам бир томонлама тушунувчилар, истиқдолнинг қадрига етмовчилар учраб турибди.

Диний-экстремистик оқимларга кириб қолган ёшларнинг мақсадлари, интилишлари нимада? Албатта, ўз-ўзлигини англамасликда! Миллат, Ватан қадрига етмасликда. Мустақиллик буюк, ноёб неъмат эканлигини тушунмасликда.

Диний экстремизм ислом дини байроғи остида дин қонун-қоидаларини нотўғри талқин қилиб, ўзларининг ёвуз ниятларини амалга оширишга ҳаракат қилмоқдалар.

Диний экстремизм шўролар даврида одамларга бу қадар кучли таъсир қилолмас эди, чунки кишилар бу ташвиқотларга эътибор бермайдиган бўлиб кетишган эди. Ўз-ўзини англаш жараёни ривожланиб бир меъёрга етгандан сўнг ҳам экстремистик ғоялар одамларга бу қадар таъсир қилолмайди. Чунки у пайтда кишилар адолат тамойиллари ва ҳудого бўлган эътиқод ва садоқат нимадан иборат эканлигини тушуниб етган бўлади.

Бозор муносабатларига ўтиш даврида, яъни ўз-ўзлигини англаш жараёни бошланган-у аммо поёнига етмаган бир пайтда одамларга диний-экстремистик йўл билан таъсир қилишнинг ҳам объектив, ҳам субъектив сабаблари мавжуд бўлиб турибди.

Демак, маданиятни бошқаришнинг барча соҳаси, йўналишида миллий ўзлигини англаш асосий масала бўлиб туриши зарур. Диний-экстремистик таъсирнинг қудратини йўқотиш учун ундан кўра кучлироқ таъсирга эга бўлиш керак. Ёшларни кўпроқ ижодга, ихтиролар қилишга, фан чўққиларини эгаллашга рағбатлантириш, талбиркорликни, ишбилармонликни, иш билан таъминлашни кенг қўламда олиб боришни давр талаб этмоқда. Физкультура ва спортни оммавий тарзда кенг ривожлантириш, ёшларни мусобақага янада кўпроқ жалб этиш ҳам кучли таъсир қилувчи воситадир. Маънавиятни шакллантиришнинг чинакам самарали йўлларини излаб топиш ва уни сабот билан амалга ошириш учун кураш олиб бориш ўз-ўзини англашни юқори даражага кўтаришни таъминлайди.

Миллий ўзликни англаш сиёсий ўйин эмас. Бу ўйинни бошимиздан кечирдик. У миллатнинг нуфузини, қадр-қимматини йўқотади, уни маънавий жаҳолатга етаклайди. Тарих сабоқ-

Биз янги асрга озод ва эркин халқ, мустақил ва қудратли давлат бўлиб кириб бормоқдамиз. Шунинг учун мустақилликни керакки, ягона Ватаннинг раънақи, юртимизнинг тинчлиги ва фаровон келажагимиз фақатгина ўзимизнинг қўлимиздадир.

Ислоҳ КАРИМОВ.

лари бунга гувоҳлик беради. У миллатни тубанликка, мутеликка, қарамликка, итоатгўй бўлишга олиб келади. Маънавий қашшоқлик бу жараённинг намоён бўлиши шаклидир. Бу — миллатнинг ўзлигини англашига катта салбий таъсир кўрсатиб, унинг антиподларини қориштириб ташлайди.

Миллий ўзликни англашнинг антиподлари миллий тафаккур, миллий ирода ва миллий ҳаракат бирлигига путур етказади. Миллий ўзликни англашдаги сиёсий ўйин «жадидчилик», «босмачилик ҳаракати», «халқ душманлари», «миллатчилик», «боқимандалик», «порахўрлик», «пахта иши» каби қатор ҳолатларда намоён бўлди.

Миллий уйғониш, миллий тикланиш, миллий тараққиёт концепцияси ижтимоий йўналтирилган бозор муносабатларига ўтиш даврида миллий ўзликни англаш билан синтезлашуви ва унинг бугунги турмуш тарзимиз ва тафаккуримиз тараққиётида намоён бўлиши цивилизация йўлидир. Бу масалани Ислом Каримов қуйидагича изоҳлайди: «Тўққизинчи, ўн

дон деган олимнинг, мен зўр раҳбарман деган бошлиқнинг, мен кучли сиёсатдонман деган сиёсатчининг, мен ўта тadbиркорман деган менежернинг фожиаси ҳам ўша кундан бошланади. Чунки вақт ўтиши билан, ҳар доим, ҳар куни янги эҳтиёжлар, талаблар вужудга кела боради. Кучлиман деган киши ўзига маҳлиё бўлиб қолса бозор уни гангитиб қўяди, унинг хатти-ҳаракати истемолдан чиқиб қолади.

Бугунги кунда Ўзбекистонда яшаётган халқимизнинг 65 фоизидан кўпроғини ёшлар ташкил этади. Уларда миллий ўзликни англашни шаклантатириш долзарб муаммо бўлиб турибди. Ёшларнинг миллий ўзлигини англаши аждоларимиз, ота насиҳати, она суги, миллат қони ва жони замонавийлик тамойиллари билан синтезлашиши лозим.

Гап миллий маданиятни бошқариш хусусида, миллий ўзликни англаш тўғрисида кетар экан, юқорида таъкидлаганимиздек, бу жараён миллий ва умуминсоний қадриятлар муштараклигида намоён бўлади.

Турли қараш ва фикрга эга бўлган ижтимоий қатламлар, сиёсий куч ва ҳаракатларнинг ўзига хос мақсадларини уйғунлаштирувчи ғоя — юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ манфаати барчамиз учун бирдек муқаддас бўлиши шарт.

Ислом КАРИМОВ

бешинчи асрларда маърифатли дунё бухорийлар, фаргонийлар, хоразмийлар, берунийлар, ибнсинолар, улуғбекларни қанчалик иззат-икром қилган бўлса, йигирма биринчи асрда биз халқимиз, миллатимизга нисбатан ана шундай эҳтиромни қайтадан қўлга киритишимиз керак. Ўша даврда улуғ аждоларимиз асос солган ва оламга донг таратган илмий мактабларни замонавий шаклда қайтадан тиклашимиз лозим».

Миллий ўзликни англашнинг ўзаги, тамал тоши, таъбир жоиз бўлса — моддий кучи, руҳий қудрати, маънавий эътиқоди — миллий покланишдир. Миллий покланиш жараёни Сизу Бизга, деҳқону сиёсатдонга, ишчию менежерга, тadbиркору ишбилармонга, мулкдорлар синфию ҳамма-ҳаммага, бутун миллатга тегишлидир. Миллий покланиш — миллатнинг олтин фонди.

Маданийлашган фуқаролик жамияти, умуман, бозор муносабатлари — сиёсий калтабинлик, ўз шахсини миллат, Ватан, халқ манфаатидан юқори қўядиганлар билан келиша олмайди.

«Сен эмас, мен» деган кишининг ҳалоқати шу кундан бошлангани каби мен билим-

Миллатимиз эътиқоди ва иймонидаги, этногенезидаги табиий мағрурлик доимо сунъий камтарликдан устун бўлиб келган. Бу ҳаёт қўлланмасига, дастуриламалга айланиши керак. Бу масаланинг биринчи томони. Иккинчиси, аждоларимизда касб-ҳунарни эгаллаш, ҳалол меҳнат эвазига яшаш тарзи одат тусига кирган. Масалан, Баҳоуддин Нақшбанд — нақш солиш билан, Фаридиддин Аттор, Олоуддин Аттор — атторлик билан, Паҳлавон Маҳмуд Шарқда полвон бўлгани билан, деҳқончилик билан шуғулланганлар, Абу Наср Форобий (араб мамлакатларида) қози (суд раиси) бўлиши билан бирга қоровулчилик қилган. Ибн Сино, Беруний, Навоий — вазир, Мирзо Бобур шоҳ бўлганлар. Сўфи Оллоёр божхонада ишлаган. Муҳаммад Феруз — хон бўлишига қарамай, илм-фан билан шуғулланган. Биз бунини унутмаслигимиз керак, улардан ибрат олишимиз лозим.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурида шунга ўхшаш миллий қадриятлар умумлаштирилади. Бундан ташқари тараққий этган мамлакатлардаги ёшларнинг мустақил ҳаёт кечириш учун олиб бораётган ишларини ҳам ўрганишимиз зарур. Бу ерда миллионер бойларнинг

Такрор ва такрор таъкидлайман — қонун барча учун баробар. Қонун олдиди ҳамма тенг. Биз қонун устуворлигини ислохотларни амалга оширишдаги асосий тамойилларимиздан бири, деб бекорга белгиланган эмасмиз.

Ислом КАРИМОВ

фарзандлари ёлланма ишчи, фаррош, газета сотувчи, пол юувчи ва ҳатто, ошхонада ишлашади. Чунки чет мамлакатларда йигитлар ўзи меҳнат қилиб мол-дунё топмагунча уйланмайди. Биздаги мулкдорлар синфи вакилларининг фарзандлари шундай ишларда ишлашадими? Бизда болаларни уйли-жойли қилгунарлича нафақат мулкдорлар, балки ўртаҳол одамларнинг ҳам қадди букилади.

Фуқароларимизда миллий ўзликни, миллий покланишни шакллантирмай туриб, уларнинг хатти-ҳаракатлари, эътиқодларида эски қусурлар сақланиб қолар экан, биз тоталитар тузумни танқид қилишдан нари ўтолмаймиз.

Мустақиллик йилларида кун тартибда турган энг долзарб масалалардан бири бу — ўзбек миллий характерини шакллантириш учун имконият яратиш бўлди. Ўзбек миллий характерининг муҳим белгиларидан бири инсоф ва диёнатдир. Уни ёшлар қалбига сингдириш, хусусан, хусусий мулк эгаларида бу ноёб фазилатларни шакллантириш маданиятни бошқариш борасидаги кечиктириб бўлмайдиган вазифалардан биридир.

Маданиятни бошқаришнинг энг муҳим маънавий тамойилларидан бири — бу дунёқарашдир. «Миллий дунёқараш» деган тушунча йўқ, аммо дунёқарашнинг миллий аломатлари, белгилари бор дейиш мумкин. Аммо, маданиятни илмий бошқариш жараёнида инсонда илмий дунёқарашни шакллантириш энг муҳим ижтимоий-сиёсий, маънавий-руҳий масала ҳисобланади.

Дунёқараш деганда нимани тушунаемиз?

Инсоннинг, уни ўраб олган ва доимо таъсир этиб турадиган табиат ва жамият кучларининг моҳиятини тўғри тушуниши, уларга нисбатан тўғри муносабатни белгилаши ҳамда бу оламда ўзининг ўрнини, бурчи ва вазифаларини тўғри аниқлай олиши — унинг дунёқарашининг асосини ташкил этади.

Табиат ва жамият қонунларини тўғри тушунайдиган, белгилай олмайдиган одам ҳаётдаги ўрни, бурчи, вазифаларини, яшашдан мақсадни тўғри белгилай олмайди.

Маданиятни бошқаришнинг маънавий омилларидан яна бири — бу эстетик дид ва эстетик маданиятдир. Бунда албатта эстетик дид ва маданиятнинг миллий заминлари кўпроқ эътиборга олинади.

Эстетик дид маданиятни бошқаришда ало-

ҳида, ўзига хос ўринга эга. Бунда маданиятни бошқаришнинг объекти ҳам, субъекти ҳам баб-баравар юксак эстетик дид мезонларига интилиши зарур. Фақат шундагина бошқариш самарали ва натижали бўлади.

Эстетик дид деганда нимани тушунаемиз?

Эстетик дид — воқеликдаги, яъни табиатдаги, жамиятдаги, инсондаги гўзалликни, нафосатни чуқур идрок этиш, уни баҳолаш, ундан завқланиш, ўзида гўзалликни чуқур ҳис қила олиш қобилиятини шакллантириш кўникмалари мажмуасидан иборатдир. Эстетик ҳукм, эстетик баҳо бирлашиб, инсоннинг воқеликка бўлган эстетик муносабатини юзага келтиради.

Эстетик маданият — эстетик дид орқали ҳис этилган, баҳоланган ғояларни амалий ҳаёт талаблари билан боғлайди, яъни эстетик дидни тасарруф (реализация) қилади. Бунда маданият муассасаларининг иштироки ва роли беқийсдир. Эстетик дид ва эстетик маданият — маданиятни бошқарув тизимида жуда муҳим роль ўйнайди.

Эстетик дид ва эстетик маданият универсал таъсир доирасига эга. Айтайлик, иқтисодий маданият ҳам, ҳуқуқий маданият ҳам, сиёсий маданият ҳам, умуман, маданиятнинг ҳар бир шакли бевосита эстетик маданият таъсирида бўлади. Хусусан, эстетик дид юксак шаклланмаса, маданиятнинг бирон шаклини юксак ривожлантириб бўлмайди. Умуман, маданиятни турли жабҳаларда қарор топтириш, ривожлантириш у ёки бу тарзда воқеликни чуқур ҳис қилишга бориб тақалади. Гўзалликдан завқланиш ҳаётнинг умумий қонунияти сифатида, инсон камолотининг бир белгиси сифатида кўзга ташланади.

Миллий хусусиятлар эстетик дид ва эстетик маданиятда янада ёрқинроқ гавдаланади. Эстетик дид ҳам, эстетик маданият ҳам инсоннинг ички туйғулари, эҳтиёжлари, ҳаётга муносабатини ифодалагани учун миллатга хос бетакрор белгилар, чунончи тилдаги жозибadorлик, муомаладаги кўркамлик, юриш-туришдаги андиша, кийинишдаги бежиримлик — ўзбек халқининг барча миллий хусусиятлари одамларнинг эстетик диди ва маданиятида акс этиб туради.

Шу нуқтан назардан маданиятнинг бошқа шаклларидаги миллийлик ҳам шу эстетик омиллар туфайли рўёбга чиқади ва маълум йўналиш касб этади.

МИЛЛИЙ МАЪНАВИЯТИМИЗ ЯЛОВБАРДОРИ

«Мулоқот» сўзи демократия маънавий маданияти лугати бисотидаги энг муҳим сўзлардан биридир. Чунки, демократия, бу — мувозанат, муросаи мадора, келишув эканми, демак, унга жумладан мулоқот орқали эришилади ва бу билан унинг амалда юз бериши таъминланади.

Собиқ шўролар тузуми даврида миллий мустақилликка эришиш ўзанларидаги саъйи ҳаракатлар тўлқинида бундан 10 йил муқаддам дунё юзини кўрган «Мулоқот» журнали Ўзбекистоннинг истиқлолга эришиши, уни мустақамлаш ва кенг миқёслардаги истиқболга дахлдор ишларга баракали ҳисса қўшди.

Шу боисдан ҳам журналнинг халқимиз нигоҳидаги обрўси ниҳоятда юкори, у кўплаб муштарийлар севиб ўқийдиган нашрлардан бири. «Мулоқот» миллий маънавий маданиятимиз сарчашмала-

ридан, диний ва дунёвий билимларда, ахлоқ ва сиёсат оламидан, адабиёт ва санъат дурдоналаридан, тарих сабоқлари ва замона муаммоларидан ватандошларимизни баҳраманд қилиш борасида таҳсинга лойиқ ишларни изчил амалга оширмоқда.

Журналнинг муассиси Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий Кенгаши бўлса-да, аммо «Мулоқот» тор партиявий масалалар қобиғида ўралашиб қолган эмас. Журналнинг муддаоси — халқимиз маънавий маданиятини юксалтиришга хизмат қилиш. Бу — Ўзбекистон ХДПнинг ҳам дастурий мақсади.

Худди мана шу мақсадлар ҳамоҳанглигини чуқур англаб етиш партияимиз, унинг ташкилотлари ва журнал ижодий жамоасини бир-бирлари томон чорлади.

«Мулоқот», расман партия муассислигидаги нашрга айлангунга қадар ҳам, ХДП дас-

турий мақсадларига монанд фаолият кўрсатиб келди. У, ҳозирда, миллий мустақиллик, маънавият, мафкура мазмунини, ўз саҳифаларида турли-туман қизиқарли мақолалар чоп этилишини таъминлаш орқали, мамлакатимиз фуқаролари онгига сингдириш йўлида алоҳида жонбозлик кўрсатмоқда.

Биз партияимиз тасарруфида шундай нуфузли нашр борлигидан, унинг ижодий жамоаси фидойи инсонлардан иборат эканлигидан беҳад мамнунмиз.

Ҳаётий фаолиятингнинг сермахсул, халқимиз маънавий маданияти учун ўта муҳим дастлабки 10 йиллиги сени умрбоқийликка етакласин, «Мулоқот»!

Абдулҳафиз ЖАЛОЛОВ,
Ўзбекистон ХДП Марказий Кенгаши биринчи котиби, фалсафа фанлари доктори

НИКМАТЛАР

Voqealar samo gumbazining harakatiga qarab emas, odamlarning intilishi bilan ro'y beradi.

MIRZO ULUG'BEK

Hunari va odobi bo'lmagan kishidan baxt va davlat ketadi.

MAHMUD QOSHG'ARIY

Qaysi farzand fazlu hunarsiz bo'lib, Otadan lof ursa odamdan yiroq. Mevali daraxtning mevasiz shoxi, O'tindan boshqaga yaramas mutloq.

ABDURAHMON JOMIY

Mard kishining belgisi g'ayrat bo'lur,
G'ayratning belgisi himmat bo'lur.

UBAYDIY

Kamol et kasbkim, olam uyidin,
Senga farz o'lmag'ay g'amnok chiqmoq,
Jahondin notamom o'tmak, biaynih,
Erur hammomdin nopok chiqmoq.

ALISHER NAVOIY

Остон ЖАЛИЛОВ

ПАХТА ҲОСИЛИ ОШИШИ КЕРАК

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг озик-овқат ва қишлоқ хўжалик масалалари билан шуғулланувчи бўлимнинг эълон қилган маълумотларига қараганда ер курраси аҳолиси ҳар соатда 800 минг кишига, йилига эса 80—90 миллион кишига кўпайиб бормоқда. Ҳозирги кунга келиб дунё аҳолисининг умумий сони 6 миллиардлик маррани ҳам эгаллади. Ўзбекистонда ҳозир аҳолининг ўртача йиллик ўсиши 3,5—4 фоизни ташкил этмоқда. Шундай экан, халқимизнинг эҳтиёжлари ҳам ўсиб боришини эътиборга оладиган бўлсак, уни таъминлаш учун халқимиз ва давлатимиз олдида кўпдан-кўп вазифаларни ҳал қилиш керак бўлади. Муаммолар ечимини топиш учун биринчидан, мамлакатимиз Президенти, у билан биргаликда бутун халқ, аввало, интеллигенция ва айниқса, олимлар жамоаси, фан арбоблари бош қотиришлари керак. Фан ютуқларидан ўрта бўғин раҳбарлари яхши хабардор бўлишлари лозим. Бундай ўринларда виждонли, халқ манфаатларини ўйлайдиган, Ватан равнақи учун ҳатто ўз жонини ҳам аямайдиган, давлат ва халқ манфаатини шахсий манфаатидан юқори қўядиган инсонлар ишлашлари керак. Республика тараққиётига фаннинг қўшган улуши, юқори, салмоқли бўлишини нафақат раҳбарлар, шогирдликка танлаб олинаётган ёшлар ҳам билишлари керак.

Ўзбекистон фани, айниқса, қишлоқ хўжалиги ислохотларни муваффақиятли амалга оширишда фан ютуқларидан амалда фойдаланиб иш олиб бориши мақсадга мувофиқдир. Бунинг учун мавжуд барча имкониятлардан оқилона фойдаланган ҳолда яратувчилик фаолиятини кенг ривожлантириш лозим.

Мустақиллик бугун бизга ўзгача яшаш би-

лан бирга ўзгача фикрлаш имкониятини ҳам берди. Бугун биз фақатгина халқимиз, юртимиз манфаатлари доирасида, келажакни ўйлаб иш қилишимиз керак. Ҳатто қишлоқ хўжалик соҳасида ҳам саъй-ҳаракатларимизни давримизга мослаб олишимиз керак. Аввало шуни айтиш керакки, қишлоқ хўжалигида эски, мустабид тузумдан сарқит бўлиб келаётган, ўзи яққол кўзга ташланмагани билан, тараққиётга таъсири ниҳоят катта бўлган бир муаммо бор. Агар фермер хўжалик, яъни бригада давлатга пахта топшириш режасини барвақт бажарса ҳам, хўжалик бўйича режалар бажарилмагунча, туман ўз навбатида, вилоят давлатга пахта топшириш режасини бажармагунча, вилоят бажарганда ҳам республика бўйича пахта тайёрлаш режаси бажарилмагунча пахта майдонлари ўз вақтида, сифатли шудгорланмайди. Бу ишлар, охир-оқибатда ноябр ойининг охири, декабр ойларида, яъни ёғингарчилик бошланганида, ер лой бўлиб қолганда амалга оширилади. Натижада шудгор сифатсиз бўлади. Шудгорнинг чуқурлиги ҳам яхши бўлмайди. Бу эса, албатта, кейинги йил ҳосилига таъсирини кўрсатади.

Иқтисодиётнинг куч-қудратини юксалтиришда, халқ фаровонлигини оширишда биринчи бизнинг республикамызда қишлоқ хўжалигининг устувор, етакчи тармоғи — пахтачиликнинг ўрни муҳим ҳисобланади. Чунки республикамыз бюджетининг қарийб 70—75 фоизи фақатгина пахта толаси ҳисобига тўлади.

Шундай экан, қишлоқ хўжалигидаги, бутун соҳадаги ишлар ақл-идрок билан режалаштирилса, ҳозирги олинаётган ҳосилни 1,5—2 баробарга ошириш имконияти бор. Бу мақсадни қишлоқ хўжалигида фан тараққиётини, яъни технологияларни жорий қилиш эвазига амалга

ошириш мумкин. Мана шундай муҳим резерв жамоатчилик эътиборидан четда қолмоқда.

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалигини ҳар томонлама тараққий эттириш учун амалга оширилаётган ислохотларнинг қанчалик тўғри эканлигини ҳисобга олган ҳолда, бизнингча, қуйидагиларни амалга ошириш шарт.

Аввало, Ватанимиз иқтисодиётини юксак одимлар билан тараққий эттиришда пахтачиликнинг аҳамияти ниҳоятда катта эканлигини, яъни пахта Ватанимиз мудофааси ва куч-қудрати, давлатимизнинг асосий валюта манбаи эканлигини халқимизга, ҳар бир фуқарога тушунтириш керак. Юртимиз мустақилликка эришгандан кейин пахта майдонлари маълум даражада қисқартирилиб, дон ва муҳим қишлоқ хўжалик экинлари ҳам етиштириш имконияти туғилди. Шундай экан, пахтачиликни ривожлантиришнинг бундан буёнги асосий йўли — соҳадаги ички имкониятларни излаб топишдан иборат бўлиши керак.

Маълумки, кейинги ўн йил давомида Ўзбекистон бўйича ҳар гектар ердан олинган пахта толаси ўрта ҳисобда 7—8 центнерни ташкил этмоқда. Ғўза селекцияси ва уруғчилиги тараққий этган мамлакатларда эса бу кўрсаткич 11—12, айримларида ҳатто 14—15 ва ундан ҳам ортиқ центнерни ташкил этмоқда. Масалан, Исроил, Австралия, АҚШ ва бошқа давлатларда 16—18 центнер ва ундан ҳам ортиқроқ тола олинмоқда.

Агар тола ҳосилдорлигини гектарига 1 центнерга оширишга эришсак, республикаимиз миқёсида, ҳозирги экилаётган пахта майдонидан 150 минг тонна, борди-ю 4—5 центнерга ошира олсак, қўшимча 600—750 минг тонна тола олишимиз мумкин. Бунинг устига ушбу миқдордаги тола ҳосили олиш учун қўшимча ишчи кучи, техника, минерал ўғит, ёқилғи ва бошқа сарф-харажатлар талаб этилмайди. Яъни тадбир тола бериш даражаси юқори бўлган, тезлишар ғўза навларини экиш ҳисобига амалга ошади.

Ҳозир республикаимиз пахта далаларида тола ва мой чикими миқдори турлича бўлган йигирмадан ортиқ ғўза навлари экилмоқда. Масалан, С-6530, Фарғона-3, АН-Боёвут-2, С-9070, Омад, С-4727, Қирғиз-3 ва шунга ўхшаган навларнинг ҳар тонна пахтасидан 290—320 кг атрофида тола олинапти, холос. Кейинги йилларда генетик-селекционер олимларимизнинг тинимсиз изланишлари туфайли ғўзанинг эртапишар, тола бериш даражаси ва сифати юқори бўлган Юлдуз, Наманган-77, Мехр, С-6532, Армугон, АН-417, Мехнат, Ҳазина ва бошқа навлари яратилди. Бу навларнинг ҳар тонна пахтасидан 370—420 кг тола чиқади. Шундай экан,

давлатимиз хазинасини янада бойитиш имконини берадиган бундай навлар республикаимиз пахта далаларида нима учун кўплаб экилмаяпти? — деган савол туғилиши табиий. Бунинг бирдан бир сабаби — режаларнинг тола ҳажми бўйича эмас, балки пахта хом ашёси ҳажми бўйича белгиланишидир. Яъни хўжаликлар нав — кечпишарми, толасининг сифати ва чикими камми, бундан қатъий назар, фақат тош босадиган, чигити йирик ғўза навларини экишни маъқул кўраётганидир. Хўжаликка фойда бўлган бу йўл иқтисодий самарадорлик нуқтаи назаридан давлатга катта моддий зарар етказмоқда. Яъни 1 тонна толанинг ўртача нархи 90 минг сўм бўлса, бир тонна чигитнинг нархи 10—12 минг сўм атрофида, холос... Ўйлаб кўринг-а, қайси бири иқтисодий жиҳатдан самаралироқ! (Сонлар 1998 йилга тааллуқли).

Ҳозирги вақтда тола чикими кам бўлган навларни республикаимизда катта майдонларга экаётганимиз ҳисобига ҳар йили камида ўрта ҳисобда 180—200 минг тонна пахта толасидан маҳрум бўлиб келмоқдамиз. Бу, албатта, иқтисодий жиҳатдан жуда катта йўқотишдир. Мазкур муаммони муваффақиятли ҳал қилиш учун қуйидаги агротехник тадбирлар ва муаммолар амалга оширилиши лозим деб ўйлаймиз. Пахта эрта етишиши учун аввало қуйидаги миқдорда озиклантирилиши зарур: N — 230—250 кг, P — 180—200 кг, K—90—120 кг атрофида.

Вилоятлар бўйича озиклантириш қуйидаги муддатларда: экиш билан умумий ўғитнинг — 20 фоизи, культивация билан — 30 фоизи, қолган 50 фоизи эса биринчи сув олдидан вегетация даврида берилиши шарт:

а) Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм ва Самарқанд вилоятларида — 20 июнгача;

Одамларни қишлоқдан завод ва фабрикаларга эмас, балки саноатни одамлар ҳузурига — қишлоққа олиб бориш керак!

Ислом ҚАРИМОВ

б) Сурхондарё, Қашқадарё, Бухоро ва Навоий вилоятларида 5 июлгача;

в) Тошкент, Сирдарё ва Жиззах вилоятларида — 25 июнгача;

г) Андижон, Фарғона ва Наманган вилоятларида — 30 июнга қадар минерал ва органик ўғитлар бериб тугатилиши керак. Агар ўғитлар шу муддатларда топиб берилмаса, яхшиси иккинчи йилга шу муддатда бериш учун ўғит тўплангани маъқул. Чунки, ўғит топиб бера олмаган тақдирда ҳам Юлдуз, Мехр, Мехнат ва Хазина навларидан 15—18 центнер ҳосил олиш мумкин.

Уруғчиликни яхшилаш учун вилоят, туманлар ва хўжаликларда элитани унумдор тупроқларга ёки бедадан бўшаган ерларга экиш мақсадга мувофиқдир. Режалар сифатли уруғ етказиш билан боғлиқ. Бошқача айтганда, уруғ етказадиган хўжаликларда ҳосилдорликни режалаштириш, бошқа ғўза экиладиган хўжаликларга нисбатан, камида 6—7 центнерга камайтирилиши лозим. Уруғчилик хўжаликларининг асосий мақсади — юқори сифатли, биринчи сорт талабларига жавоб бера оладиган уруғ етказиб беришдир. Аслида сифатли уруғ 30 фоиз қўшимча ҳосил дегани. Вилоятларнинг катта-кичиклигига, ер майдонига қараб, 4, 5, 6, 7 тагача махсус элита уруғчилиги билан шуғулланадиган хўжаликлар бўлиб, ҳар бир элита хўжалигида 4—5 нафар мутахассис ишлайди. Шулар ҳозир давлатдан жуда кам микдорда маош оладилар. Бу мутахассисларнинг маошларини Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги кўриб чиқиб, камида 4—5 баробар кўпайтирса, иш масъулияти ошиб, тайёрланаётган уруғларнинг сифати яхшиланиб, ҳосилдорликнинг кўпайишига ёрдам беради. Бунинг муқобил йўли ҳам бор. Бунда хўжаликлар ўзлари етиштирган уруғларини келишилган, бозор нархида сотиб, пулларини ўзларининг махсус ҳисобларида сақлайдилар ва уруғчилик билан шуғулланадиган мутахассисларнинг меҳнатига қараб ўзлари рағбатлантирадилар.

Ҳозирги бозор иқтисодиётига ўтиш даврида ҳосилдорликни кўтаришнинг бирдан-бир йўли ҳисоб-китобда тола ўлчовига ўтишдир. Ҳар бир гектар ердан олинадиган ҳосил тола бўлиб, у центнер билан ҳисобланиши керак. Агар ҳар гектардан ўртача тола ҳосилдорлигини ҳозирги экилаётган ерлардан 2 центнерга оширилса, қўшимча 300 минг тонна тола олишимиз мумкин. Ваҳоланки, тола ҳосилини бизда 5—6 центнерга ошириш имконияти бор! Бу — 750—900 минг тонна қўшимча тола дегани! Олинаётган бу қўшимча толанинг давлат режасидан ортининг давлат биржаси орқали, кимошди савдо-сида хўжаликларнинг ўзлари сотишлари фой-

дали. Бундай ҳолда хўжаликлар ўзига керакли асбоб-ускуна, техника ва маданий, минерал ўғитларни бемалол сотиб олишлари, маблағнинг бир қисмини меҳнатқашларга маош тариқасида тарқатишлари мумкин. Бу ҳолда кишлоқ хўжалиги жадал суръатлар билан тараққий эта бошлаган бўларди.

Тола ўлчовига ўтилмаган тақдирда иккинчи — муқобил йўлдан бориб, вилоят пахта далаларига тезпишар (110—120 кун атрофида), юқори ҳосилли (30—40 центнердан), пахта тозалаш заводларида пахтани қайта тозаланганда энг ками билан 35—36 фоиз ва ундан ҳам юқори микдорда тола берадиган ғўза навларини экиш мақсадга мувофиқдир. Чунки ҳозирги экилаётган майдондан тола олишни атиги 1 фоизга оширилса, бу ҳеч қандай меҳнат сарфисиз, ёқилги, маданий ўғитларсиз, ишчи кучисиз қўшимча 40 минг тонна тола нақд дегани. Бизда эса бу кўрсаткични ўртача 7—8 фоизга кўтариш имконияти бор. Вилоят, туман ҳокимликларидан пахта ҳажми — массасини эмас, пахта тозалайдиган заводлардан тола чиқимини сўрайдиган вақт келди.

Ўзбекистон, асосан аграр давлатдир. Шундай экан, кишлоқ хўжалик соҳасидаги фанларни ҳар томонлама тараққий эттиришимиз керак. Ҳозирги вақтда давр такозоси билан Қишлоқ хўжалик фанлар академиясини тиклашга тўғри келмоқда. Ваҳоланки, ҳамма соҳада академиялар бор. Масалан, мустиқил кишлоқ хўжалик фанлари академияси Хитойнинг ҳар бир провинциясида бор.

Айниқса, ғўза билан шуғулланаётган институтларни бир жойга тўплаш лозим. Шунингдек, чорвачилик, дехқончилик, мелиорация, мева-сабзавотчилик ва бошқа соҳаларнинг ҳар бири алоҳида комплекс ҳолида Ўзбекистон Қишлоқ хўжа-

**Миллий иқтисодиёт
қарз ҳисобига яшай
олмайди. Ўзбекистон
шу кунга қадар ҳеч
кимдан қарздор эмас
ва келажакда ҳам
бундай бўлишига йўл
қўйилмайди.**

Ислом ҚАРИМОВ

лиги фанлари миллий академиясининг таркибидан бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Оллоҳга шукроналар бўлсинки, кейинги йилларда Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг тинимсиз меҳнатлари туфайли республикада тинчлик барқарор бўлиб, халқимизнинг турмуш шароити аста-секин яхшиланмоқда. Мустақиллигимизни мустаҳкамлашга кишлоқ хўжалик ходимлари кўпроқ хиссаларини қўшишлари керак. Шунинг учун ҳар қандай шароитда ҳам ҳосилдорликни оширишга тўғри келади. Чунки аҳоли йилига ўртача 500 мингга кўпайиб бормоқда. Республикада аҳолиси 2001 йил охирига бориб 24,5—25 миллионни ташкил қилса, 2060 йилларга бориб 50 миллиондан ошиб кетиши мумкин. Демак, келажак эҳтиёжлари учун 60—70, 80 центнер ҳосил олиш учун ғўзанинг дурагай навларини экишимиз ҳаёт талабидир. Бунинг учун барча имкониятлар мавжуд. Бу заруратни амалга ошириш учун Генетика ва ўсимликлар экспериментал биологияси институти таркибидан ишлаб турган икки-уч лаборатория асосида, яъни Ғўза гетерозиси, Амалий селекция ва Экологик генетика лабораториялари негизидан Амалий генетика институти ташкил қилиш зарур бўлади. Бундай институт келажакда республика кишлоқ хўжалигини тараққий эттиришда ва халқ фаровонлигини оширишда муҳим роль ўйнаши мумкин.

Ҳозир республикада 30 дан ортиқ районлаштирилган ва истиқболли навлар экилмоқда. Бу навларнинг иқтисодий самарасини билиб олиш учун ҳар йили ғўзаларни вилоят, туман ва хўжаликларга экишдан олдин ҳар бир нав бўйича ҳар гектар бераётган ўртача ҳосил, шу ҳосилдан олинган ўртача тола миқдори, шунингдек, бошқа муҳим жиҳатлар тўлиқ ўрганилган ҳолда ғўзанинг тезпишарлиги, тола бериш даражаси, чигит таркибиданги мой миқдори, пахтани қайта ишлашга кетган харажатлар ва бошқа зарур томонлар ўрганилган ҳолда режалаштирилса, айти мудоао бўлар эди.

Ғўзанинг тезпишарлиги ва унинг очилиши суръатини, ҳосилдорлигини аниқлаш мақсадида республика давлат ва нав синаш участкаларида ҳамда илмий тадқиқот институтларида қуйидаги саналарда ҳисоб-китоб ўтказиш мақсадга мувофиқдир: 31 августда, 20, 30 сентябрда ва охириги 10 октябрда. Шундагина ғўзанинг тезпишарлиги ва ҳосилдорлик даражаси ҳақида тўғри маълумотга эга бўламиз.

Бутунлай тола бўйича ўлчовга ўтилса, экилаётган навлар сони кескин камаяди. Чунки хўжаликлар дарҳол тезпишар, тола бериш даражаси, чигитининг серёғлиги ва тола сифати юқори, серҳосил навлардан экишга киришади-

лар. Дехкон кооператив, ширкат, фермер хўжаликларига давлат томонидан бериладиган буюртма аниқ режа асосида белгиланиб, хўжаликлар манфаатдорлигини ошириш учун ҳар гектардан олинадиган тола маҳсулотининг муайян қисмини давлатга, қолган қисмини эса эркин нархда сотиш учун хўжалик ихтиёрига берилса, хўжаликларнинг иқтисодий тараққиётида кескин бурилиш пайдо бўлади, давлатимизнинг ҳам, хўжаликларнинг ҳам куч-қудрати ошади, ҳазинаси бойийди.

Пахта олимлари олдида ғоят катта масъулият турибди. Яъни ғўзанинг ниҳоятда тезпишар, серҳосил, кўп ва сифатли тола берадиган, кўсаги қисқа муддатларда очиладиган, ҳосилини узоғи билан 15—20 октябргача териб олиш мумкин бўлган, вилт ва бошқа касалликларга бардошли, тупроқ, агроиклимга мослашган ва минерал озукани кам талаб қиладиган, ортиқча шохламайдиган, барги кам, ғўза навларини тезда ишлаб чиқаришга жорий қилиш лозим бўлади. Бундай тадбирлар билан биргаликда тўла тола ўлчовига ўтиб республикада ғўза экиладиган ер майдони, дейлик 1300000 гектарни ташкил этганда, тола ҳосилдорлиги камидан гектарига 9,5—10 центнерга етказилса, республика бўйича 1 миллион 235 — 1 миллион 300 минг тонна тола маҳсулоти олиш имконияти яратилади ва натижада 200 минг гектар сувли ерни тежаймиз.

Нав сифатини яхшилаш билан бирга, ғўза — беда, ғалла — ғўза, шунингдек, дуккакли, сабзавот-полиз ва озукабоп экинларни муттасил алмашлаб экиш технологияси қўлланса, тупроқ таркиби микроэлементларга бойийди. Тупроқни соғломлаштириш эвазига ҳеч қандай меҳнат сарфисиз, қўшимча равишда яна 450—600 минг тонна ва хаттоки, ундан ҳам кўпроқ пахта толаси олиш имконияти бор. Шунингдек, экиладиган экинларнинг барча турларини қайси минтақада, қайси тупроқда юқори ҳосил беришини тўлиқ ҳисобга олган ҳолда экиш мақсадга мувофиқдир.

Навлар сонининг қисқариши (2—3 тага) туфайли уруғчилик ишлари енгиллашади, нав сифати яхшиланади. Шу билан республикада уруғчилик ишлари яхши йўлга қўйилади.

Кўриниб турибдики, бугун биз пахтачиликка мустақиллик нуқтаи назаридан ёндошимиз, соҳанинг халқимиз фаровонлигига яхшироқ хизмат қилишига эришимиз керак. Бу муаммоларни амалга ошириш учун кишлоқ хўжалигини, айниқса, пахтачиликни чуқур ва яхши биладиган, мавжуд имкониятларни тўғри ҳал қила оладиган ва ўз билими, куч-ғайратларини соҳани ривожлантиришга тўла-тўқис сафарбар қила оладиган жонкуяр инсонлар керак.

ЁШЛАР ВА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР

Мамлакатимизда ва унинг атрофидаги кўшни давлатларда содир бўлаётган нохуш воқеалар, айниқса, ёшларга нақадар зарур ҳулосалар чиқариш даркор эканлигини кўрсатмоқда.

Ёшлар ҳақида ҳамма замонларда баҳсу мунозаралар бўлган. Биров «ёшларга йўл бериш керак, уларга ишонч билдириб, масъул ишларга тортиш керак», деса, бошқа бировлар «улар бетгачопар, беандишароқ бўлиб ўсаёпти, кекса авлодни нафақага чиқариб, энди буёғини ўзимизга қўйиб беринг», деб айтишдан ҳам қайтмайди», деб нолишади.

Ростини айтганда, унисиди ҳам, бунисиди ҳам жон бор. Лекин узоқни кўрадиган доно, оқил одамлар, яхшими-ёмонми ўшалар ўзимизнинг фарзандларимиз, уларни қанчалик яхши тарбияласак, одоб ўргатсак, ўқитсак, билимдон қилсак, миллий қадриятларимизни сингдира олсак шунчалик яхши, кексайган пайтимизда озор бермайди, юртни обод қилад дейишади.

Ёшлар — бу ўзларининг ижтимоий мавқеи, ёши, ижтимоий-руҳий хусусиятларига қараб фарқланадиган социал-демографик гуруҳ.

Ёшлик даврининг ўзига хос хусусиятлари мавжуд, бу давр ёшларнинг ўқиши, билим олиши, маълум бир касб танлаш ва уни эгаллаш, сиёсий ва фуқаролик ҳуқуқларига эга бўлиш, ўз дунёқарашини шакллантириб, мустақилликка эришиш, оила қуриш ва ҳоказолар билан тавсифланади. Аммо бу мақсадларга осонлик билан эришиб бўлмайди. Негаки, жамиятни бошқариб турган катта ва ўрта авлод ҳаётга

янги кириб келаётган навқирон авлодни дарров тан олгиси келмайди. Бу муаммо аслида ёшларнинг ўз хусусиятларидан келиб чиқади: уларнинг тажрибасизлиги, ижтимоий-сиёсий жиҳатдан чиниқмаганлиги, назарий билим билан амалиётнинг номуносиблиги, шунингдек, ёшларга хос сабрсизлик, калта ўйлаш, қизиққонлик ва бошқа белгилар улар муаммосини чигаллаштиради.

Ҳозир республика миқёсидаги жиноятчиликнинг 85 фоизга яқини 25 ёшгача бўлган ёшлар томонидан содир қилинаётганлигини эътиборга олсак, ёшлар жамият ҳаётида нафақат ижобий, балки салбий таъсир кўрсатувчи куч бўлиши мумкинлигини ҳам англаса бўлади. Айрим матбуот хабарлари ва маълумотига кўра, биргина Бухоро вилояти мисолида оладиган бўлсак, вилоят аҳолисининг 67 фоизини 30 ёшгача бўлган ёшлар ташкил қилади. Ана шу ёшларнинг 10 мингдан зиёди ишсиз юрганлиги аниқланган.

Афсуски, ишсизлик билан жиноятчиликнинг ораси жуда яқин. Шу боисдан ҳам вилоятда юз бераётган жиноятларнинг 70 фоизи 30 ёшгача бўлган ёшлар иштирокида содир этилмоқда. Хуллас, ёшлар мамлакат ҳаётида қудратли куч ҳисобланади. «Республикамиздаги 23,7 миллион аҳолининг деярли 14 миллиони ёшлар бўлганлиги ҳам фикримизнинг далилидир.

Таъбир жоиз бўлса, ёшлар ҳаракатини жўшқин дарёга ўхшатиш мумкин. Уларга тўғри ёндашсак, мўмин-қобил қилиб тарбияласак, бунёдкорлик кенг авж олиб, жамият равнақ топади, гуллаб-яшнайд. Мабодо қаровсиз қол-

Энди асосий вазифа кншиларимизнинг мустақил фикрлашга урганиши, ўзига ишончининг ортаборишидир. Чунки тафаккур озод бўлмаса, онг ва шуур тазйиқидан қутулмаса, инсон тўла озод бўлолмайди.

Ислом ҚАРИМОВ

дирилса, ўз ҳолига ташлаб қўйилса, ганимларимиз дастёрига айланиб, жамият учун кони зарар бўлиши мумкин. Ана шу омиллар инобатга олиниб, фидойи ёшларни тарбиялаш мақсадида мамлакатимизда «Ёшларга оид дастур» ишлаб чиқилди. Дастурда мустақил Ўзбекистон Ёшлар сиёсатининг асосий йўналишлари белгилаб берилган. Улар қуйидагилардан иборат:

1. Ёшларни жисмонан ва ақлан соғлом бўлиб ўсишини таъминлаш.

2. Уларга тadbиркорлик, ишчанлик, мустақил фикр юритиш қобилиятини сингдириш.

3. Ҳар бир ёшни ўз Ватанига муҳаббат ва меҳр-садоқат ҳамда фидокорлик руҳида тарбиялаш.

4. Ёшлар ўз миллати, ўз юрти тарихини, урф-одатлари ва расм-русумларини, унинг жаҳон цивилизацияси майдонидаги ўрнини ҳар томонлама билишини таъминлаш.

5. Спорт ва жисмоний тарбияни ривожлантириш, спортдан мамлакат ва миллатни улғувчи восита сифатида фойдаланиш.

Ёшларни тарбиялашда биринчи ўринга янги техника, технология ва фан ютуқларини ўзлаштириш қўйилади. Бу омилларни тadbиркорлик билан уйғунлаштириш замон талабига айланиб бормоқда. Ўғил-қизларимизнинг гоёвий-сиёсий, маънавий эҳтиёжларини қондириш, жамиятда ўз ўринларини топиб олишда ёрдамлашиш учун «Камолот», «Умид» жамғармалари ташкил этилди. «Ёшлар муаммолари» институти, истеъдодларни танлаш марказлари, иқтидорларни рағбатлантириш сингари қатор тadbирлар айниқса, самарали бўлди. Олий ўқув юртларида талабалар шаҳарчаси бошқаруви, радио ва телевидение компаниясида ёшлар каналлари жорий этилди. Талабалар, аспирантлар ўртасида Президент стипендиясининг жорий этилиши ва бошқа қўллаб яратилаётган шарт-шароитлар республикаимизда давлатнинг ёшларга оид яхлит сиёсати амалга оширилаётганлигини кўрсатиб турибди. Мақсад — Президентимиз таъбири билан айтганда «фарзанд-

ларимиз биздан кўра билимли, кучли, доно ва албатта, бахтли бўлишлари шарт»лиги назарда тутилмоқда.

Истиқлолни ёшлар фаол қўллаб-қувватлаб, энг асосийси, ёшлар лоқайдлик, боқимандалик кайфиятидан деярли қутулиб, меҳнат қилишга, янгилик яратишга, чуқур билим олишга ҳаракат қилишмоқда. Мамлакатимизда хорижий тилларни мукаммал биладиган, дунё кўрган, иқтидорли, билимли ёшлар шаклланимоқда. Лекин бутунги ёшларнинг ижтимоий, маънавий қиёфасини бир сўз билан таърифлаш қийин. Негаки, улар ҳаёт тарзининг ранг-баранглиги, тарбия муҳитининг бир хил бўлмаганлиги ўз таъсирини ўтказмай қўймайди. Шунинг учун ёшларимизга дунёвий билимлар билан биргаликда диний саводхонлигини ошириш мақсадида Тошкент Ислам университети ташкил этилди.

Ганимларимизнинг мафкуравий хуружларига биз ҳам қўл қовуштириб қараб ўтирмай, Юртбошимиз айтганидай, «гоёга қарши фақат гоё, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат» билан курашмоғимиз лозим.

Бунинг учун энг аввало, таълим-тарбия ишлари усул ва воситаларини жаҳон андозаси талаблари даражаси ҳолатига келтиришимиз лозим. Жаҳон тараққиёти бошида турган Япония, АҚШ сингари мамлакатлар таълим тизими барчага ибрат бўларли даражада. Япония иқтисодиёт стратегиясини белгилашда халқ маорифи ва олий таълимни ривожлантиришга алоҳида эътибор берилади. Уларда «аввал миёнгни тўйдир, миёнг сени тўйдирди» деган ширга амал қилинади.

Бизнинг юртимиз ҳам истиқлолга эришгач, биринчи навбатда таълим тизими ислоҳотига фавқулодда муҳим вазифа сифатида қараётганлиги тасодифий ҳол эмас. Шу мақсадда «Умид» жамғармаси томонидан ўта иқтидорли ёшлар излаб топилиб, хорижнинг нуфузли университетларига ўқишга, касб ўрганишга юборилмоқда.

Аслида, бу йўлни биздан олдин босиб ўтганлар бора. Ҳозир ўша давлатлар тараққиётнинг энг ривожланган нуқтасини эгаллаб турибди. Бугунги кунда кичкинагина Тойбек оролида ҳар йили 35 минг киши, Жанубий Кореяда 25 минг, Сайгандан 15 минг, Япониядан 40 минг, Хитойдан 45 мингдан зиёд талаба АҚШнинг обрўли университет ва коллежларида билим олиб, касб ўрганиб, ўз юртларига қайтмоқдалар.

Ғарбда ёшларга асосан маълумот, ахборот берилади, қандай инсон бўлиб етишиш муҳим аҳамият касб этмайди. Шунинг учун жамиятга бегона авлод аллақачон шаклланиб бўлган. Бизда эса бундай эмас. Бизда миллий қадриятлар асосан оиладан бошланади. Дастурхон атрофида ёшлар катталарнинг: сувга тупирма, нон устига нарса қўйма, ёши улўғларнинг йўлини кесиб ўтма, ота-онангнинг гапини қайтарма, устозингни ҳурмат қил сингари насихатларини эшитиб, ҳар хил ривоят, мақол ва ҳикматларни қўлогига сингдириб олади. Жумладан, шундай бир ривоят бизгача етиб келган.

Сомониёлар подшоҳларидан Амир Наср Аҳмаднинг болаликдаги муаллими ёшлигида таълим бераётиб, жуда кўп марта шаҳзодани беҳи новдасидан тайёрланган одобчўп билан савалаган экан. Бир кеча подшо ёшлик, талабалик чоғларини эслаб ётганда муаллими эсига тушибди ва унга қандай жазо бериш кераклигини тун бўйи ўйлабди ва эрталаб ғуломларидан бирини муаллимига юбортирибди. Зийрак устоз подшоҳ ўч олиш пайига тушганини англаб, йўлдан дўқондан икки дона беҳи олиб, енгига яшириб, шаҳзода қабулига кирибди. Подшоҳ муаллимини кўриши билан, беҳидан қилинган хипчинни кўрсатибди. Муаллиф ҳам ўша заҳоти қўлини ёнига тиқиб, ҳалиги беҳини чиқариб: «Бу беҳи ўша хипчиннинг меваси», дебди. Шогирд устозининг бу жавобидан лол қолиб, узр сўрабди, иззат-икром билан узатиб қўйибди. Қиссадан ҳисса шуки, бизда таълим-тарбия қадимий миллий қадриятлар асосида олиб борилган.

Албатта, ҳар бир халқнинг ўз қадрияти ўзига азиз. Лекин бизнинг қадриятларимиздек олийжанобликка ундовчи гўзал қадрият камдан-кам халқда бор.

Тарихга бир назар ташлайлик: қадимда оилада эркак кишиси бўлмаган уйнинг аёли эшик

ятларимизни билиб олмоқдамиз, андиша, сабртоқат, вазминлик, мулозаматда сертакаллуфлик, кексаларга ҳурмат-иззат, ижтимоий-сиёсий ҳаётда босиқлик ва ҳоказолар ҳаётимизга кириб келмоқда.

Миллий қадриятимизнинг олий белгиси — бу ватанпарварликдир. Ота-боболаримиз, аجدодларимиз, айниқса, илм-фан борасида алломаларимиз ёшларни ватанга меҳр руҳида тарбиялашга алоҳида эътибор берганлар. Улар ўзлари Ватанга муҳаббатни ифода этиш борасида ажойиб намуналар кўрсатишган. Масалан, Ал-Фарғоний, Ал-Хоразмий, Абу Наср Форобий, Бурҳониддин Марғиноний, Имом Исмоил ал-Бухорий, ат-Термизий, Ҳаким Термизий ўзларининг таҳаллусларини киндик қонлари тўкилган юртлари номлари билан боғланлар.

Ватанпарварлик туйғуси ўз-ўзидан шаклланмайди. У — миллий онг, миллий ифтихор, ўзликни англаш сингари комил инсонга ҳос бўлган фазилатлар билан туғилади. Халқимизнинг миллий гурурини, миллий ўзлигини, миллий онгини юксалтириш учун қарийб, унутилган тарихимизни қайта тиклаш ишлари олиб борилмоқда. Тарихимизнинг гувоҳлик беришича, халқимиз вақтида тарафқашлик қил-

Биз соғлом авлодни тарбиялаб, вояга етказишимиз керак. Соғлом киши деганда фақат жисмоний соғломликки эмас, балки шарқона ахлоқ-одоб ва умумбашарий ғоялар руҳида камол топган инсонни тушунамиз.

Ислом КАРИМОВ

олдига бўш челақни чиқариб қўйган. Ўтган кетган йўловчи ўз тамизи билан шу хонадонга сув кераклигини англаб, челақни сувга тўлдириб, эшик олдига келтириб қўйиб кетган. Бу ерда ҳеч ким ҳеч кимдан қарздор эмас, фақат инсоннинг инсон олдидаги бурчи адо этилаяпти.

Ёки бошқа бир мисол: инсонни сўнгги манзилга узатиш маросимини олиб кўрайлик. Тасаввур қилинг: тобутни кўриш билан йўлнинг икки четига ҳаракат ўз-ўзидан тўхтайти. Ҳатто машинада кетаётган ҳайдовчилар ҳам таққа тўхтаб, тобутни етти қадам кўтариб боришга шошилади. Вазифамиз ана шундай ажойиб миллий қадриятларимизни ўсиб келаётган ёшларимиз шуурига сингдиришдан иборат бўлмоғи лозим.

Ҳўш, қадриятнинг ўзи нима?

Қадрият атамаси арабча «қадр» сўзидан олинган бўлиб, қимматли, фойдали деган маънони англатади. Қадрият — бу табиий ва ижтимоий ҳаётда намоён бўладиган, шахсий ва ижтимоий эҳтиёжни қондиришга хизмат қиладиган, моддий, маданий, маънавий, мафкуравий ва сиёсий омиллар йиғиндиси.

Мустақиллик туфайли биз ҳақиқий қадри-

гани, уюшмагани учун, ўзаро келишолмаганлиги учун юртимиз 130 йил қўллик асоратини бошидан кечирган. Мана шундай пайтда қадим бир ривоят ҳаёдан ўтади. Қадим замонда босқинчилар Бухорони босиб олиб, мустақкам ўрнашиб олишдан олдин халқнинг келгиндиларга бўлган муносабатини билиш мақсадида катта сайил ўтказиб, «Бизни бу ерга нима олиб келди», деган сўровнома ўтказибди. Биров: «Сизни тақдир олиб келди», — деса, бошқа биров: «Ўзларинг келдинлар», — дебди. Ухлас, биров у, биров бу деб аниқ жавоб беролмабди. Босқинчилар беҳад қувониб турганларида Имомқозихон деган ёш бир йигитча жасорат билан ўртага чиқиб, «Сизларни бу ерга бизнинг феъли бадимиз олиб келди», яъни бизнинг бир эмаслигимиз, — дебди. Шунда келгиндилар бошлиғи ҳалиги йигитнинг ақлига тан бериб, шаҳарни унинг ихтиёрига топшириб, орқасига қайтиб кетибди.

Шундай қилиб, миллий қадриятларимиз ёшларимизни руҳий юксалишга даъват этувчи, инсон ички оламини бойитувчи, унинг иродаси, эътиқодини мустақамловчи, виждонини уйғотувчи қудратли ботиний куч сифатида хизмат қилади.

Карим НОРМАТОВ

ТАЪЗИМ

Хотира ва қадрлаш — инсон ақлу заковатининг улуғ неъматидир, Оллоҳ инъоми. Буни ўтмиш аждодларимиз тимсоли ва мисолида яққол кўрамиз. Уларнинг она-Ватан озодлиги ва истиқбол учун ҳар қандай душманга қақшатқич зарба бергани оқибатида эркинликка, Истиқлолга эришганини ҳам хотирлаймиз, ҳам қадрига етамиз. Шундай бўлсагина, Йўлбошчимиз Ислоҳ Каримов «хотира чироғи ўчмайди» деганларидек, хотира ва уни қадрлаш, энг аввало, авайлаб асраш бугун ва келажакнинг олтин кўпригидир. Хотира — тарихий дунёқарашни тарбиялайди, такомиллаштиради, ватанпарварлик ғояларини қадрлаш, аждодларимиз удуми, урф-одатларини эъзозлашга ўргатади, қатъий фикр-тафаккурни, ўзлимизни бунёд қилади. Демак, «хотираси бўлмаган, тарихини унутган, ўз аждодларининг қадрига етмайдиган миллатнинг истиқбол йўқ. Бу ҳақиқатни кишилик тарихи исботлаб турибди», деганларида Юртбошимиз минг бор ҳақ эдилар.

Ким ҳам, айниқса ўзбек фарзандлари — Широқ ва Тўмарисни, Маҳмуд Торобий ва Спитаменни, Жалолиддин Мангуберди ва Нажмиддин Куброни, сарбадорларни, Пўлатхон ва Дукчи Эшонни, Пириқул Намоз ўғли ва Мадаминбекни, Маҳмудхўжа Бехбудий ва Абдулла Қодирийни, Абдулла Авлоний ва Фитратни, Чўлпон ва Усмон Носирни озодлик ва эркинлик, истиқлол ва истиқбол курашчиси деб тушунмайди дейсиз? Озодлик ва мустақиллик учун жонини фидо қилганлар — нафақат ўз элини, балки улар умум-башарий қадриятдан эъзоз топган, жаҳоний тимсолларга айланган буюк ва улуғ юртдошларимиздир.

Ҳазрат соҳибқирон Амир Темури Қўрагон оқсоч тарихимиз гувоҳ, Оллоҳ таолонинг буюк инъоми, таъбир жоиз бўлса, башоратчиларнинг эътироф этишича, 800 йилда бир марта дунёга келадиган улуғ зот. Амир Темури эркинлик ва озодлик учун кураш хотирасининг фавқулодда йирик намунаси, жаҳон тан олган қадрлашга лойиқ улуғ намоёндаси. Соҳибқирон нафақат Темури давлати балки халқлар ўртасида дўстлик, ўзаро ҳам-

корлик, ҳамжамиятлик каби оддий инсоний хислатларни адолат туғи билан вужудга келтириб, абадул-абад хотира-ёдгорликни қолдириб кетди. Зеро, хотира — бу ёдгорлик, инсон қалби, шурида пайдо бўладиган бой маънавий ўтмишга, буюк аждодларга таъзим, уларни эслаб ўз онги-вужудига синдириш, келажак авлодни озодлик ва эркинлик руҳида тарбиялаш демак. Фақат Хотира ва Қадрлаш орқали ибратли ва илғор инсоний фазилатларни ҳамиша ва ҳар қандай шароитда тарғиб-ташвиқот қилиш йўли билан биз ўз онгимизни, миллий тафаккуримизни тўлдириб, такомиллаштириб борамиз. Бундай ноёб ва инсоний асл хислатлар Соҳибқироннинг «Темури тузуклари» ҳамда Ислоҳ Каримов асарларида кўп бор қайд қилинган.

Хотира ва Қадрлаш кунидир — 9 май умум-халқ байрами сифатида мамлакатда кенг нишонланади. Ўтган йили пойтахтда Хотира майдони тантанали суратда очилди. Мотамсара она ҳайкали бунёд қилинди. Эл-юрт фарзандлари номлари ёзилган лавҳалар муҳрланди. Йўлбошчимиз ташаббуси билан кўп жылдир «Хотира» китоби нашр этилди. Ҳозирги кунда Юнусободда Қатагон қурбонлари хотирасига катта бир боғ-майдон барпо қилинмоқда. Шўролар қатағони даври қурбонларининг номлари аниқланиб, уларнинг муборак номлари қайд этилмоқда, уларнинг тақдирини ҳақида қариндош-уруғларига хабар қилинмоқда. Бугунги кунда ҳар бир вилоятда Хотира ва Қадрлаш даргоҳлари, туман, шаҳар, қўрғон ва қишлоқ марказлари, ҳатто йирик гузарларда Хотира майдони ҳамда бурчаклари ташкил қилинди. Менинг назаримда бу савоб ишлар билан ҳар бир хонадон, кўча-кўйлар, гузарлар, маҳалла-қишлоқ, фабрика- заводлар, маъмурий бинолар қайта жиҳозлангандай бўлди.

Сабаби нима учун? Нега бу хайрли ва эъзозли санага шунчалик катта эътибор берилди ва берилмоқда. Бу Истиқлол нашидаси, инсоний қадриятларнинг тикланиши, демократик жамият қурилиши мазмун-мундарижаси намоёнларидан биридир.

Гапнинг очиғини айтганда, тарихий ҳақиқатни қарор топтирмакчи бўлсак, собиқ иттифоқ даврида бу кунни «Ғалаба» дея хотирлаб эмас, қоралаб, обрўсизлантириб келдик. Наҳотки, Ватан озодлиги учун жонини фидо қилган инсон — «Номаълум аскар» деган атама орқали хотираси бутунлай тарихдан ўчирилса? Қадри йўқ бўлиб кетса? Наҳотки унинг, Оллоҳнинг улуғ инъоми — Ҳазрати инсоннинг руҳи-поклари ҳам номаълум, алақаерларда кўмилиб кетган бўлса?! Шу ўринда муқаддас дин — Ислонинг, одам ўлса, унинг руҳи арши аъло кузатувида ҳамиша ўз авлод-аждодаларини излайди, чирқиллаб туради, деган ақидаси ҳам мустабид тузум даврида топалди, йўқ қилинди ва номаълумга айлантирилганини эсладим.

Тарихга, хотирага қайтайлик. Иккинчи жаҳон уруши йиллари фашизм босқинчиларини тор-мор қилиш учун Ўзбекистонимиздан қатнашган бир миллион тўрт юз мингдан ортиқ шахснинг турар жойи, манзилгоҳи бўлганми? Улар — гузар, маҳалла, кўрғон, қишлоқ-овуздан урушга, озодлик ва эркинлик курашига отланди-ку! Улар — жонини фидо қилиб, собиқ иттифонинг Россия ва Белоруссия ўрмонлари, Украина даштлари, Брянск ботқоқликлари, Болтиқбўйи республикалари, Польша, Молдавия, Венгрия, Австрия, Чехословакия, Болгария, Югославия, Руминия ерларида озодлик ва тинчликни ўрнатди, ўз юрти Ўзбекистонни эъзозлади, келажак авлод манглайи шўр бўлмай, гуллаб-яшнасин деди! Улар — 400 мингдан ортиқ юртдошимиз номаълум жойларда, аммо манзилгоҳи аниқ гўшаларда — Ватан, озодлик ва Истиқлол дея қурбон бўлдилар. Уларни — фақат излаш, қайта-қайта фронт кечган жойлар — батальонлар, роталар, полк ва дивизиялар, бригада ва корпуслар ҳамда фронтлардан излаш, топиш лозим эди. Бунга собиқ Иттифоқ раҳбарияти, Мудофаа вазирлиги, ҳарбий тарихчилар, журналистлар бефарқ қарашди. Биргина совуқ жумла — «Номаълум аскар» атамаси билан бутун авлодни, аждодлар йўқ қилинди, хотира ўлдирилди. Бундан ортиқ ҳақорат бўладими ахир инсон учун?! Шу боис Йўлбошчимиз, «биз учун урушларда қурбон бўлган юз минглаб юртдошларимизнинг номи ҳам, жасорати ҳам маълум ва ҳеч қачон унутилмагай, иншоолло», деб Хотира ва Қадрлаш кунини дидан, юракдан гапирдилар.

Тарих фани, ҳарбий тарихимиз олдида хотирани тиклаш, уларни қадрлаш каби муқаддас ва мураккаб вазифа турганлигини алоҳида таъкидлаш керак, бу — биринчидан.

Иккинчидан, бу улуғ ва масъулиятли вазифаларни амалга оширишда катта тадбирлар ўтказиш ҳамда ташкилий ишларни бажариш учун Хотира ва Қадрлаш халқаро хайрия жамғармасини ташкил қилиш вақти етилди. Бу мустақил жамғарма, энг аввало,

Иккинчи жаҳон уруши қурбонлари фаолиятини тўлиқ аниқлайди. Қадриятнинг янги манбаларини топади — «Номаълум аскар» деган маъхум ва таҳқирланган атамага чек кўяди.

Учинчидан, жамғарма ҳозирги Мустақил Ҳамдўстлик давлатлари майдонлари ҳамда фашизмга қарши урушда иштирок этган мамлакатлар ерларида жонларини жабборга берган ҳамюртларимизни қидиради, аниқ журғофий манзилни аниқлайди, руҳи-покларини тиклайди.

Тўртинчидан, ҳар бир шахс аниқланиб, хоки топилагандан сўнг пойтахтда, вилоятларда, шаҳар ва туманларда Хотира мазорларини барпо қилиш лозим. Нафақат Иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари, умуман Мустақиллик курашчиларини хотирлаб, қадрлашимиз, бошимизга кўтариб, кўзимизга суртиб, руҳларини шод этишимиз лозим. Улар руҳлари шод бўлса, Ватанимиз тараққиёти янада юксалаверади. Хотирасизлик, инсон қадри эъзозини унутиш ва иймон-этиқодни барбод қилишдан Худонинг ўзи асрасин!

Бешинчидан, бор манбалар, ҳужжатларни Хотира ва Қадрлаш жамғармаси ихтиёрига топшириш лозим. Чунки, жамғарма уларни мувофиқлаштириб, «номаълумлар» сонини кун сайин қисқартириб боради ва қадрини абадийлаштиради. Фронт ва фронт орти матбуоти ҳамда нашрлар: китоблар, рисоалар, плакатлар «ЎзТАГ» (ҳозир ЎЗА) хабарлари, радиотасма ҳужжатлари, фронт қатнашчилари (ҳозир 70 мингга яқин Иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари умру гузаронлик қилмоқдалар) ҳикоя ва лавҳалари орқали хотирани тиклаб, яхлит архив — ҳарбий ҳужжатлар асровига айлантириш керак. Назармат, Иброҳим Раҳим, Ҳамид Фулом, Раҳматилла Исҳоқов, Владимир Тюрников, руҳлари шод бўлсин — Рустам Абдураҳмонов, Мумтоз Муҳамедов, Мирзакалон Исмоилий, Адҳам Раҳмат, Зиннат Фатхуллин, Султон Акбарий, Назир Сафаров, Тўлаган Соатий, Тўғон Эрназаров, Адҳам Ҳамдам, Шароф Рашидов, Зебо Шамсуддинова, Зулфия ва Ҳамид Олимжон, Фахри Камол, Ойбек, Фафур Фулом, Мақсуд Шайхзода, Зафар Диёр, Абдулла Қаҳҳор, Уйғун, Насрулло Даврон ва бошқа ижодкорлар хонадонларида сарғайган газеталар, журналлар, урушга доир қимматли ҳужжатлар ташкил этилажак жамғармага топширилса айна муддао бўлур эди.

Хотираси бутун халқ миллати, ўзлигини англагани сайин миллий афзалликларини кўз қорачиғидай асрайди, истиқбол сари интилади. Таъзим, Сизга Мустақиллик жон фидолари! Илоё эъзозли ва эътиқодли, азиз ва муқаддас ҳамда руҳи-покинғиз шод бўлсин! Икки мингинчи йил — соғлом авлод баркамоллиги — уларнинг ота-боболари, она-момоларига бўлган таъзим ва жамият тараққиёти учун ҳалол-покиза фаолият кўрсатиши билан белгиланади.

ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК ВА СОЛИҚ ҲОҚИ

Ўтиш даврини бошидан кечирган кўпчилик мамлакатларда кузатишган иқтисодий қонуниятларни Ўзбекистон тажрибаси ҳам тасдиқлаб турибди. Марказга қарамлик давридан қолган маъмурий-буйруқбозлик иқтисодиётининг барҳам топиши осон кечмади. Аввалги йилларда солиқ ундириш даражасининг пасайиб борганлиги, ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)да давлат бюджети даромадлари улуши 1991 йилдаги 49,1 фоиздан 1995 йилда 37,2 фоизга, 1998 йилда 32 фоизга пасайганлиги кузатилди. Бу ҳолат пулнинг қадрсизланиши, корхоналар ўртасидаги ўзаро қарздорликнинг кўпайиши, бюджет олдидаги корхоналар қарзининг ўсиб бориши, солиқларни тўлашга виждонан ёндошиш одати анъана бўлмаган хусусий секторнинг ўсиши ҳамда халққа хизмат кўрсатиш соҳаларининг кенгайиб бориши билан уларда солиқлар йиғими ишлаб чиқариш соҳаларига нисбатан кам миқдорни ташкил этилишига олиб келди.

Бундай муаммони бюджет даромадларини кўпайтириш йўли билан ҳал этиш мумкин. Ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқаришда солиқларнинг улушини 35—36 фоизга етказиш ўтиш даврида техник жиҳатдан бажарилиши қийин вазифадир. Республикамиз товар ишлаб чиқарувчиларининг асосий қисми молиявий аҳволининг оғирлигини ҳам ҳисобга олиш зарур. Солиқ юкини кўпайтириш билан эса солиқлардан бўйин товлаш кучайиб боради. Бундан ташқари юқори солиқлар миқдори иқтисодий агентлар ресурсларини камайтириб юборади. Бизнинг фикримизча, келгуси яқин йиллар мобайнида солиқ сиёсатининг асосий йўналиши солиқлар юкини кўпайтириш эмас, балки камайтиришга қаратилиши лозим.

Бироқ, бу мақсадга эришиш учун — давлат бюджети даромадлари ва харажатлари мувозанатини бюджет танқислиги билан мувофиқлаштириш керак ва унча катта бўлмаган бу ҳажм мамлакатнинг молиявий барқарорлигига ҳавф солмайди. Ҳар бир муайян вақт ичида солиқларни камайтириш шунга мувофиқ давлат харажатларини камайтириш билан қўшиб олиб борилиши зарур, бунинг имкониятлари эса бугунги кунда чегаралангандир.

Баъзи иқтисодчилар солиқларни камайтиришни тақлиф этар эканлар бюджет харажатларини молиялаштиришда маблағлар етишмовчилиги юзага келиши мумкинлиги билан ҳисоблашмайдилар. Уларнинг далиллари шунга асосланадики, солиқларнинг қисқартирилиши иқтисодий ўсишни рағбатлантиришни юзага келтиради ва бу билан солиқ манбаини кенгайтириб ва мувофиқ равишда бюджетга солиқлар тушумини кўпайтиради ва натижада бюджет тақчиллиги қисқа мuddат давом этади.

Солиқларни камайтириш билан мувофиқ равишда агар бюджет харажатлари камайтирилса иқтисодиётда жонланиш бўлмайди, шунинг учун давлат бюджетининг тақчиллигининг ўсиши қўшимча молиялаштиришни талаб этади. У ё пул эмиссияси ҳисобига (бу ҳолда пулнинг қадрсизланиши кучаяди ва жамғармалар ва ишлаб чиқаришда инвестицияларига нисбатан ҳар хил рағбатларнинг дарҳол қисқариши рўй беради), ёки ташқи ва ички қарзлар бериш ҳисобига амалга оширилади.

Ички ўзаро қарздорлик ҳажмининг иқтисодий агентлар жамғармалари ҳисобига анчагина ўсиб бориши, биринчидан, қарзлар бўйича хизматлар кўрсатишда харажатларнинг ўсишига олиб келади ва кенг кўламда давлат молиясини қарздорлик домига тушириб юборади, иккинчидан, хусусий инвестиция учун имкониятларни камайтиради ва шу тариқа иқтисодиётни жонлантиришнинг бошланғич мақсадига зид келади.

Бу аҳволдан чиқиш йўллари тақлиф қилишдан аввал, бир томондан солиқ юкини камайтириш зарурияти борлиги, бошқа томондан эса бу камайтиришнинг иложи гўёки йўқлиги сабабли, солиқ тизимидаги аҳволни кўриб чиқишга ҳаракат қиламиз. Шу ерда савол ҳам туғилади. Ҳақиқатан ҳам Ўзбекистонда солиқлар жуда юқорими?

Ўзбекистонда даромад (фойда) солиғи улуши ҳамма солиқлар тушумининг 1/4 қисмига яқинини ташкил этмоқда. Эслатиб ўтамизки, ривожланган мамлакатларнинг аксарига бу улуш 3—10 фоизни ташкил этди.

Республикамызда 1996—1998 йилларда даромад (фойда)солиғининг умумий солиқ тушумларидаги улуши сезиларли равишда камайди. Бу камайишни кўпичинча фойдага нисбатан фискал оғирликни камайтириш деб қарайдилар. Афсуски, умумий солиқ тушумларидаги даромад (фойда) солиғи улуши камайишининг асосий сабабларидан бири бу зарар кўриб ишлаётган корхоналар сонининг бирдан ўсиши ва бюджет солиқ тўловлари бўйича боқиманда суммаларнинг кўпайиши бўлди.

Буларнинг ҳаммаси шундан гувоҳлик берадики, тадбиркорлик даромадига тушадиган ҳаддан ташқари фискал оғирлик муаммоси даромад (фойда) дан солиқ тушумларининг камайиши шароитида ҳам ўз аҳамиятини сақлаб туради.

Шунинг учун тадбиркорлик даромадидан жами солиқлар тўловининг расмий солиқ миқдоридан анча юқори эканлиги ҳақли равишда фискал оғирликни келтириб чиқаради.

Ўзбекистонда 1992 йилдан бошлаб солиқ тушумларида қўшимча қиймат солиғи (ҚҚС) улуши пасая бошлади ва бу 1997 йилгача давом этди: 1992 йилда 27,4 фоиз, 1993 йилда 25,73 фоиз, 1994 йилда 17,0 фоиз, 1995 йилда 19,13 фоиз, 1996 йилда 17,7 фоизни ташкил этди. Бу ҳолат, ҚҚС бўйича миқдорнинг камайиши (1992 йилда 30 фоиз, 1993 йилда 25 фоиз, 1994 йилда 20 фоиз, 1995 йилда 18 фоиз, 1996 йилда 17 фоиз) ва солиқ йиғиш даражасининг камайиши билан боғлиқ эди. 1997 йилдан бошлаб эса билвосита солиқларнинг бюджет даромад қисмидаги улуши кўпая бошлади: 1997 йилда 24,2 фоиз, 1998 йилда 31,7 фоизни ташкил этди.

Корхоналар даромадидан солиқ олиш масаласига келсак, у амалда ҳамма ривожланган мамлакатлардан юқорироқдир. Бу солиқ турининг энг юқорисини ташкил этган Японияда ҳам бизнинг мамлакатимиз кўрсаткичидан камроқдир. Кўпгина ривожланган мамлакатларнинг бугунги солиқ тизимида корпорация фойдаси солиғи шахсий даромадлар ёки қўшимча қиймат солиғига нисбатан унчалик муҳим ўрин тутмайди. Фойда солиғи Японияда, Буюк Британияда, АҚШда кўпроқ аҳамиятга эга.

Ривожланган мамлакатларда солиқларнинг юқори интизомда йиғилишини таъкидлаш жоиздир. Бунинг асосий сабаби имтиёзлар сонининг кўплиги ва солиқ манбаининг унча ҳам кўп эмаслигидир.

Ўзбекистонда фойда солиғи ошиб боришининг асосий омиллари нималардан иборат? Биринчидан, фойда солиғи Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексида кўра ўртамиёна ўрнатилган бўлса-да (юримдик шахслар даромадидан 35 фоиз) амалда улар кўпроқни ташкил этади.

Ривожланган мамлакатларда ялли даромаддан солиққа тортиладиган фойдани белгилашда ишлаб чиқаришнинг ҳамма харажатларини амалда чегириб ташлашга рухсат этилади. Бу каби чегирмаларга нисбатан чегаралашлар эса унча ҳам сезиларли эмасдир.

Ўзбекистон солиқ қонунчилигида бу чегаралашлар қамрови кенгроқдир. Масалан, ишлаб чиқариш харажатлари таркибига банк ва бошқа молия-кредит ташкилотларининг кредитлари учун тўланадиган фоиз тўловлари (узок муддатли кредит фоизлари), тўлов муддати узайтирилган ва тўлов муддати ўтган ссудалар бўйича фоизлар), валюта курслари бўйича фарқлардаги йўқотишлар, қимматли қозғалар реализация қилинганда вужудга келган зарарлар ва бошқа қатор харажатлар киритилмайди. Бу чегаралашлар натижасида ишлаб чиқариш харажатларининг бир қисми солиққа тортиладиган фойда таркибига киритилади. Бу ҳолда фойда солигининг халқаро андозаларга мувофиқ реал миқдори расман эълон қилинган миқдорига нисбатан кўпайиб кетади.

Иккинчидан, фойда солиғини кўпайтирувчи муҳим омил — бу муайян солиқ имтиёзларидан сушт фойдаланишдир. Ўзбекистонда асосан алоҳида корхоналар учун адресли имтиёзлар амалиётда учраб туради. Ўрта ва кичик корхоналар учун фойда солигининг камайтирилган миқдорлари амалиётда қўлланилмайди ёки кам қўлланилади. Умуман олганда, Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексида белгиланган фойда солиғи бўйича имтиёзлар тизими ўртамиёна эканлигини ҳамда ривожланган мамлакатлар солиқ имтиёзларининг ислохотлар давридаги амалиётидан унча фарқ қилмаслигини таъкидлаш жоиздир. Иқтисодий тизимда жадал амортизация амалиётдан фойдаланилмайди. Солиқ кодексида ҳам бу амалиёт учрамайди. Шу ҳам эътиборлики, жадал амортизация Фарб мамлакатларида фойдани солиққа тортишнинг катта улушини тўловлардан озод этади.

Учинчидан, республикада фойдадан олинадиган солиқ (фойда солигининг ўзидан ташқари) ривожланган мамлакатларга нисбатан сезиларли даражада кўндир. Корхоналар фойдасидан мол-мулк солиғи, ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ ва қатор маҳаллий солиқлар ва бошқа тўловлар ҳисобига корхоналар фойдасининг анчагина қисми олиб қўйилади. Мол-мулк солиғи юридик шахслар учун асосий воситалар ва номоддий активларнинг ўртача йиллик баланс қийматларидан олинадиган солиқ миқдори тадбиркорларда асосий воситалар ва номоддий активларни кўпайтиришга манфаат уйғотмайди ва ишлаб чиқаришга зарарли таъсирини кўрсатиши мумкин.

Даромад (фойда) бўйича қатор имтиёзлар, шундай ҳам чегараланган имтиёзларнинг бекор қилиниши фискал оғирликни энгиллаштиришга тўғридан-тўғри тўсқинлик қилади. Солиқ кодексида жадал амортизация ҳам кўзда тутилмаган (тўғри, пулнинг қадрсизлиги бориши шароитида бу оғир кечади). Шундай қилиб, даромад (фойда) фискал оғирлиги давлат бюджетига нақадар катта солиқ тушумларини таъминласа-да, ишлаб чиқариш манфаатларига салбий таъсир кўрсатади.

Бизнинг фикримизча, республикада ҳам ривожланган мамлакатлардагидек солиққа тортишнинг тадбирлари ўтказилиши самара беради ва ишлаб чиқаришни рағбатлантиради ва шу асосда солиқ манбаларини кенгайтиради. Бу ерда қатор қийинчиликларга қарамай, даромад (фойда)дан солиқ ундириш миқдорини қатъий меъёрий-қонуният жиҳатдан белгилаб (ҳеч бўлмаганда даромад (фойда) суммасининг 50 фоиздан ошмаслиги) мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Айниқса фойдали қазилмалар ва техноген ҳосилалардан (минерал хом ашё қазиб олиш ва уларни қайта ишлаш чиқиндилари) фойдаланувчи юридик ва жисмоний шахслар даромад (фойда) солиғидан ташқари бошқа солиқ тўловлари ва ажратмаларини, жумладан ер ости бойликларидан фойдаланиш ҳуқуқи учун тўловлар, минерал хом ашё базасини қайта ишлаб чиқариш учун ажратмалар тўлайдилар.

Хусусий ва кичик тадбиркорликни рағбатлантириш бўйича имтиёзларнинг ўрнатилиши мақсадга мувофиқ бўлиб, республикада даромад (фойда) солиғи меъёрини камайтириб давлат бюджети йўқотишларини қоплашни бошқа солиқ даромадлари ҳисобига амалга ошириш мумкин бўлади. Бунинг учун билвосита солиққа тортиш турлари билан, яъни қўшимча қиймат солиғини ошириш, акция солиғини спиртли ичимликлар ва тамаки маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотишга давлат монополиясини ўрнатиш билан ошириш, божхона божини ҳаддан ташқари камайитириб юбормаслик ҳамда даромадли жисмоний шахсларни солиққа тортишнинг таъсирчан механизмини шакллантириш билан эришиш мумкин.

Шундай қилиб, Ўзбекистонда солиққа тортиш тизимини реал бозор иқтисоди меъёрларига мувофиқ ислох қилиш, айниқса, фискал ва ишлаб чиқаришни рағбатлантириш вазифаларини уйғунлаштиришга эришиш, шубҳасиз, табиий бозор жараёнлари негизда ишлаб чиқаришни жонлантириш ва ривожлантиришга имкон беради.

ЯПОҢЛАР ВА БИЗ

Янги минг йилликка ўтиш арафасида бозор муносабатларини кенг қарор топтириш, ривожланиш йўллари белгилашда илғор мамлакатлар тажрибасини ўрганиш, уларнинг мос келадиган жиҳатларини амалиётда қўллаш муҳим аҳамият касб этади.

Биз ривожланган мамлакатлар эришаётган ютуқлар, муваффақиятлар ҳақида кўп ўқиганмиз, эшитганмиз. Аммо, уларнинг шундай даражага қандай йўллар билан етганлиги ҳақида қанча кўп билсак, ўргансак, ривожланиш имкониятлари ҳақида шунчалик кенг билимга ва дунёқарашга эга бўламиз. Шундай экан Япония иқтисодий ривожланиши сир-асрорларининг айрим жиҳат ва ўхшашликларни кенгроқ билиб олиш фойдадан ҳоли бўлмайди.

Япония тўртта катта ва бир неча минг кичик оролларга жойлашган бўлиб, майдонига кўра дунёда 60-ўринни эгаллайди. Қишлоқ хўжалиги учун яроқли ерлар умумий ҳудудининг 15 фоизини ташкил этади. Ҳудудининг асосий қисми тоғлиқлардан иборат. Япония иқтисодиёти асосан иккинчи жаҳон урушидан кейин гуркираб ривожланди.

Мамлакатнинг янгилиниши ва ривожланишида миллат фаровонлигини ошириш, жаҳоннинг энг янги ютуқларини ҳисобга олиб кадрларни тайёрлаш, ходимларнинг ўз меҳнатлари натижалари ва ишлаб чиқаришни ўстиришдан манфаатдорлигини рағбатлантириш асосий омил сифатида белгилаб олинди.

Шу жиҳатдан олганда ривожланиш борасида ўзбек модели билан ўхшашлик мавжуд. Ўтиш

«Muloqot» haqida o'ylar

МУВОЗАНАТ УЧУН МУЛОҚОТ

Мен «Мулоқот» журнаlining ташкил этилганига ўн йил тўлиши билан табриклайман.

«Мулоқот» журнали мустақиллик шабадалари эсаётганда юз кўрсатган, истиқлолимиз билан баробар одимлаётган, исми жисмига монанд нашрдир. Мулоқот, яъни ижтимоий диалог — демократик жамиятнинг бош тамойилдир. Собик тоталитар тузум диалогни — мулоқотни тан олмас, унинг йуриғи монолог эди — юқори, яъни Сиёсий Бюро гапирарди, буюрарди, зугум қиларди, қуйи эса эшитарди, бажарарди, итоат қиларди, натижада бир-ёқлама «сухбат»да элнинг дарди ичида қолиб ётарди. Дардлар тўплана-тўплана «монолит» саналган тузумни ҳам емириб юборди.

Мустақиллик мулоқот тамойилини ҳам олиб келди. Му-

лоқот «юқори-қуйи»ликни тан олмайди, мулоқот сўзлашувчиларнинг баробарлигини, ўзаро тенгликни тақозо қилади ва шунинг учун адолатлидир. Шунинг учун жамиятда мулоқот жараёни кечар экан, давлат ва жамият орасида, одамларнинг жами бўлган жамият ва муайян одам ўртасида бир-бирини тенг кўриб қилинадиган диалог — мулоқот ўрнатилади, Мунозара — Муҳокама — Мулоқот — Мурося жараёнлари оқибатида Мувозанат, яъни биз қадрлаётган сиёсий, иқтисодий ва маънавий барқарорлик учун замин яратилади.

«Мулоқот» журнали жамиятимизни барқарорлаштирувчи таъсир кўрсатаётгани мени қувонтиради. Бу журнал саҳифаларидаги мулоқотлар шарткалик, жиззакиликдан йироқ, зиёли, маърифатли, диёнатли

сухбатлар сифатида бизга қадрлидир. Айниқса журнал саҳифаларида аждоқларимизнинг маънавияти, маданий мароси кенг ёритилаётгани бугунги демократик ислохотларнинг асл миллий заминини намоён қилмоқда. Демократия бизга хориждан, Фарбдан «экспорт» қилинаётган назария эмас, аждоқларимизнинг қадрияти экани ўз исботини топмоқда.

Журнал жамоасига эл-юрт учун ҳаётбахш фаолиятларида куч-қувват, сиҳат-саломатлик тилайман!

Акмал САИДОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий Мажлиси демократик
институтлар, нодавлат
ташкилотлар ва
фуқароларнинг ўзини-ўзи
бошқариш органлари
қўмитаси раиси

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

даврида бизнинг юртимизда ҳам бозор муносабатлари бирдан-бир мақсад сифатида қўйилмади. Балки бозор иқтисодиғига асосланган ривожланиш йўлида самарали хўжалик юритишни таъминлаш фаровонликка эришиш воситаси сифатида қаралди.

Шубҳасиз, инсон омили ҳар қандай тараққиётнинг калитидир. Қайси жамият инсон салоҳиятидан яхши фойдаланса, ўша ерда ривожланиш, тараққиёт таъминланади. Бу борада японлардан ўрганса арзийди. Японларга табиий бойликлар, катта ер ресурслари ато этилмаган бўлса-да, аммо улар ардоқлайдиган катта бойлик — 125 миллионли аҳолиси бор. Ақлзаковат ва фидокорона меҳнат японлар иқтисодий юксалишининг бош омили бўлмоқда. Буни бутун дунё тан олган.

Дунёдаги 200 дан ортқ мамлакатнинг ҳаммасида одамлар бор-ку, нега улар ҳам Япониядек тараққий этмаган? — деган савол туғилиши табиий. Шу ўринда айтиш жоизки, қайси мамлакатда одамларнинг ўз имкониятларини тўлиқ ишга солиши, изланиши, машаққат чекиб янгилик яратишга ундайдиган иқтисодий бошқариш механизми амал қилса, ўша ерда тараққиёт юксалади.

Японлар ривожланиш ва янгилиниш стратегиясининг бош унсури сифатида асосий эътиборни инсон омилига қаратадилар. Одамлар ўз касбларининг ҳақиқий усталари қилиб тайёрланадиган ва ўз табиий, ижодий ва интеллектуал қобилиятларини тўлиқ амалиётга оширишга ундовчи муҳитни шакллантириш механизми — япон «мўъжизаси»нинг асосини ташкил этади. Японча меҳнат муносабатлари ва ходимларни бошқаришнинг самарали тизими меҳнат унумдорлигини барқарор равишда ошириш, иқтисодий ўсиш ва аҳоли турмушини яхшилаш манбаи ҳисобланади.

Узоқ йиллар мобайнида шаклланган миллий анъаналар, жумладан ушбу ороллар халқи фалсафаси, туфайли шаклланган умрбод ёллаш тизими япон меҳнат муносабатларининг ўзига хос шаклини ифодалайди. Умрбод ёллаш, бу — амалда ходимларнинг ўз тақдирларини битта корхона билан боғлашларидан манфаатдорлигининг ифодасидир. Бунга — меҳнатни моддий рағбатлантириш, кўп йиллар ишлагани учун тақдирлаш, мукофотлар, касбий тайёргарликни мукамаллаштиришга ёрдам кўрсатиш, турли иж-

тимоий имтиёзлар, ишчи оиласи ҳақида қайғуриш кабилар орқали эришилади.

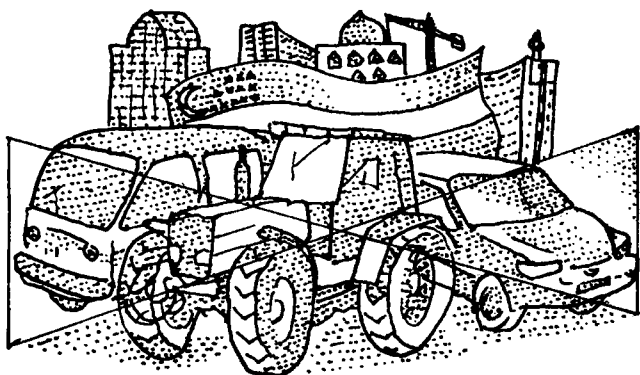
Ёлловчи ўз ходимларини ишга олган вақтдан бошлаб (мактабни ёки олий ўқув юртини битиргандан сўнг) муайян ёшгача (одатда 60 ёшгача) шу корхонада иш билан таъминлашга ҳаракат қилади. Янги ишчилар шу корxonанинг ўзида ўқитилади ва тайёрланади. Умрбод ёллаш тизими мажбурий бўлмасдан, япон қонунчилиги ишловчига ўз хоҳишига кўра ишдан бўшашга имкон беради.

Кадрларни алмаштиришнинг ҳам самарали тизими мавжуд. Япон корхоналарида ишловчилар ҳар икки-уч йилда ўз ишларини ўзгартирадилар. Йилига бир марта — апрел ойида мактаблар, коллежлар ва олий ўқув юртлари битирувчилари корхона, ташкилот ва муассасаларда ишга жойлашиш имкониятига эга бўладилар. Шуниси қизиқки, ҳатто олий ўқув юртларининг битирувчилари ҳам у ёки бу корхонага ишга жойлашадиган бўлсалар, ўз фаолиятларини раҳбарлик лавозимларидан эмас, балки кадрлар иерархиясининг қуйи поғонасидан бошлайдилар. Бунинг афзаллиги шундаки, мутахассис ишни ипидан-игнасиғача ўрганиб олиш имконияти яратилади, ходим раҳбарликнинг юқори поғоналарига ўтганда хатога йўл қўймайди.

Хўш, нима учун бир жойда икки-уч йил ишлагандан сўнг бошқа ишга ўтказилади. Бунинг сабаби нимада? Амалий тажрибага таянган ҳолда мантиқан ўйлаб кўрганимизда, ходимнинг бир ишда бир неча йиллаб ишлаб қолиши охиروقибатда самара бермай қўяди. Бир жойда, бир хил лавозимда кўп йиллар хизмат қилиш ходимнинг ўз устида ишлаш фаолиятини сусайтириб, ўзига нисбатан талабчанликни камайтиради. Бу эса, ўз навбатида иш самарадорлиғига таъсир кўрсатади. Бошқа ишга ўтказиш, янги-ча талабларга жавоб бериш, ўзининг нимага қодирлигини кўрсатиш ходимни доимий ўз устида ишлашга даъват этади. Ҳар бир корхонада, бошқариш бўғинидаги кадрларни алмаштириш ва силжитишнинг самарали механизмини қўллаш ютуқлар омили сифатида намоеён бўлади.

Шу муносабат билан мамлакатимизда кадрларга, янгича фикрлайдиган, замонавий билмларни ўзлаштирган ходимларни тайёрлашга катта эътибор қаратилаётган иқтисодий ривожланишимизнинг, ёрқин келажагимизнинг муҳим омили бўлишига шубҳа йўқ. Зеро, мамлакатимиз раҳбари таъкидлаганидек, «...Бизнинг келажагимиз, мамлакатимиз келажаги ўрнимизга ким келишига, қандай кадрлар тайёрлашимизга боғлиқ».

Шу жиҳатдан олганда, ривожланишнинг япон ва ўзбек моделлари ўртасида муштараклик борлиғига гувоҳ бўламиз. Бинобарин, кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастурни амалга ошириш, ҳаётга татбиқ этиш стратегик мақсадларимизни рўёбга чиқаришнинг, фаровон жамиятни барпо этишнинг асоси бўлади.

Амир ТЎРАЕВ

ОБИ ҲАЁТ — МЎЛ ҲОСИЛ ДЕМАК

Оби ҳаёт ҳақида сўз кетса бир ҳинд эртаги ёдга тушади. Подшоҳ эргалаб сувни исроф қилиб, тўкиб ювинади, шунда унинг доно вазири Подшоҳга ботиниб «Подшоҳим, узингиз-ку бир томчи ҳам сувни пайдо қилолмайсиз, шундай экан нега сувни бунчалик исроф қиласиз» деб танбеҳ беради. Бундан жаҳлланган Подшоҳ вазирни саройдан четлатади, лекин кўп ўтмай доно вазирнинг урни билиниб, Подшоҳ мамлакатни бошқаролмай қолади. Хуш, биз-чи, кундалик ҳаётда, Ўзбекистон деҳқончилигида оби ҳаётдек олий неъматдан тежаб-тергаб фойдаланяпмизми?

Ўзбекистон Республикасининг галла мустақиллигини таъминлашга қаратилган Президент фармони, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва бошқа бир қатор меъёрий ҳужжатларда, илмий-амалий тадбир-чоралардан бири сифатида сугориладиган ер майдонларида сугориш технологиясини кескин янгилаш ва алмашлаб экишнинг самарали усуллари кенг татбиқ этиш ҳосилдорликни кўтаришнинг гаровларидан бири эканлиги кўрсатилган. Шулар боис, ҳозирги кунда сувдан тежаб-тергаб фойдаланиш технологиясининг йўлга қўйилиши мавжуд сув заҳираларидан фойдаланиш муаммоларини ҳал қилишни илмий асосда қайта куриб чиқишни тақозо этмоқда. Бунда айниқса Ўзбекистондаги тупроқ, сув ва деҳқончилик борасидаги баъзи масалаларга тўхталиб ўтишга тўғри келади. Маълумотларга кўра, Ўзбекистондаги сугориладиган майдоннинг 75 фоизига пахта экилган. Дунё тарихида ҳеч бир давлатда пахта монополияси бу қадар катта ҳудудни эгалламаган. Мамлакатимизда сўнгги 50 йил мобайнида сугориладиган ер майдони 2,46 миллион гектардан 4,3 миллион гектарга етди. Фақат 1975—1985 йилларнинг ўзида 1 миллион гектарга яқин ер

майдони ўзлаштирилди. Ҳароратни мўътадиллаштириб турувчи чўллар қисқартирилди ёки умуман йўқотиб юборилди, бунинг натижасида табиий мувозанатга путур етди. Тупроқнинг шўрланиш даражаси шу қадар кўпайдики, натижада 2 миллион гектардан ортиқ ер майдони ёки барча сугориладиган ерларнинг қарийб ярмида экинлар ҳосилдорлиги камайиб кетди.

Сугоришга яроқли булган чучук сув заҳираси тобора камайиб бораётганлиги туфайли мавжуд заҳиралардан самарали фойдаланиш, қўшимча сув манбаларини топиш масаласи кун тартибиде ниҳоятда долзарб бўлиб турибди. Шулар боис ҳам қўриқ ва янги ерларни ўзлаштириш вақтинча тўхталиб қўйилган. Тупроқ таркибиде туз, пестицид миқдори ортиб кетганлиги учун экинларни сугорадиган оби ҳаётнинг сифати ёмонлашмоқда, ерларнинг қайта шўрланиши оқибатида экин-тикинга яроқсиз ерлар ҳамми кўпайиш хавфи сезилмоқда.

Мамлакатимизда обикор ерлар 4,3 млн. гектарни ташкил этишини ва қишлоқ ҳужалиги ялпи даромадининг 95 фоизи шу ерлардан олинишини эътиборга олсак, шу вақтга қадар қўлланиб келинаётган сув тақсироти, сугориш тартиби ва унинг илмий-услубий асосларига бозор иқтисодиёти нўтаи назарларидан қарашни талаб этмоқда. Бу борада, биринчи галда Ўзбекистонда қишлоқ ҳужалигининг асосини ташкил этадиган пахтачиликни бундан буён ривожлантиришни янги босқичга кўтарувчи омилларга кўп нарса боғлиқ. Обикор ерларимизда экиладиган пахта ва бошоқли дон экинларини сугориш учун ҳар йили сув ҳавзаларидан 60—70 млрд. кубометр оби ҳаёт олинаётгир. Сугориш узанлари зовур-дренажларни вақтида тозалаш ва техник хизматлар кўрсатилмаганлиги туфайли улар яроқсиз ҳолга

келиб қолганлиги ва бунинг оқибатида экин экиладиган ерларда сувдан фойдаланишнинг самарадорлиги ниҳоятда пасайиб кетганлиги, деҳқон-фермер ва жамоа, ширкат хўжаликларидан сув исрофгарчилигининг умумий миқдори 50—60 фоизни ёки ҳар йили 30—35 млрд. кубометрни ташкил этапти. Самарасиз йўқотилаётган сув билан қўшимча 1,5—2,0 млн. гектар ерни сугориш ва айрим ерларнинг захини қочириш учун ариқзовур қазिशга сарфланадиган ортиқча харажатлардан ва ерлар қайта шўрланишининг олдини олиш мумкин эди. У ёки бу қишлоқ хўжалигига боғлиқ хўжаликлар ҳозирги усуллар билан сарфлаётган сувнинг бир фойизини тежашга эришсалар йилига 1,5 млрд. куб. метр сув тежалиб ва бу сув билан 130—145 минг гектар ғуза 2000 минг гектар шולי, 170 минг гектардан кўпроқ беда ва бошқа озуқабоп экин-тикинларни сугоришга имкон яратиларди. Бир куб км сув билан 60—65 минг гектар ер сугорилиб, қарийб 300 минг киши иш билан таъминланади. Сув исрофгарчилигига йўл қўйилаётганлигининг асосий сабаблари шундаки, сув хўжалиги тармоқлари ҳанузгача ўзаро келишмаган ҳолда фаолият кўрсатади, улар ғўё сув тармоқларидан манфаатдор эмас.

Агар хўжаликлараро тизимда ҳар 1000 гектар обикор майдонга 5—8 та маошхўр хизматчи беркитиб қўйилса ва уларнинг ихтиёрида 4—5 та сув ўлчайдиган мироб бўлса, ички хўжалик тизимида, яъни деҳқон-фермер ва жамоа хўжаликларидан худди ўша ҳажмдаги майдонга кўпи билан биттагина малакасиз мироб беркитиб қўйилади ёки умуман сув ўзанлари қаровсиз қолдирилади. Хўжаликларда сувдан фойдаланиш самарасиз бўлаётганлиги сабабли сув хўжалиги идоралари ишлаб чиқариш тармоқларига оби ҳаёт тежамкорлигини таъминлайдиган технологияларни кам татбиқ этапти, янги сугориш техникалари кам. Жамоа, ширкат ва деҳқон-фермер хўжаликларда эса янги технологияга яраша маблаг, малака, ишчи кучи ҳам етишмайди. Хўжалик далаларида сувдан фойдаланишнинг муҳим омилларидан бири шуки, мавжуд оби ҳаёт заҳирасидан тежаб-тергаб истеъмол қилиш лозим ва янги техника усули орқали сугориш тизимини тежамкор технологиялар билан таъминлаш лозим. Шунингдек, хўжаликлардан олинган сув учун маълум миқдорда ҳақ тўлашни йўлга қўйиш керак. Бозор иқтисодиёти шароитида қишлоқ хўжалиги тармоқларига сарфланаётган сув моддий заҳира мақомига эга бўлди, демак, ундан фойдаланиш ҳам юқори даражада самарали бўлиши керак. Сувдан фойдаланишнинг кўп асрлик тажрибалари шундан далолат берадики, сув заҳираси ошиб-тошиб ётган даврларда ҳам деҳқон далага сарфланаётган харажатни камайтириш учун сувни тежашга мажбур бўлган.

Жамоа ва деҳқон-фермер хўжаликларининг сув билан таъминланишини тартибга солиш учун бизда ҳам ҳақ тўлаш учун

кўплаб хорижий мамлакатларда қабул қилинган қоидаларга риоя этмоқ лозим. Хўжаликларда сувдан фойдаланиш самарадорлигини янада ошириш ва рағбатлантириш мақсадида пахта ва галла экинларининг вегетация даврида мутасадди ташкилотлар томонидан белгилаб берилган режа миқдоридаги сув сарфланган бўлса, шу миқдордан ҳақ олинмаслиги даркор. Шунда деҳқон кайфиятида табиий равишда сувдан оқилона фойдаланишга кўникма ҳосил бўлиб боради. Агар хўжаликлар белгиланган сугориш режасига нисбатан ортиқча миқдорда сувдан фойдаланса, моддий заҳирадан самарасиз фойдаланганлари учун улардан жарима ундириб олинishi лозим. Шундагина деҳқонлар ўзларининг сувга бўлган эҳтиёжини аниқ билиб оладилар ва сугориш даврида самарали восита ва техникадан фойдаланишга ҳаракат қиладилар. Хўжалик ичкарисидаги сугориш тармоқлари, иншоотлар рисоладагидек тартибга келтирилади. Улар ишлаб чиқаришга самарали технологияларни, янги сугориш машиналарини жорий этишга мажбур бўладилар, сугориш ишларини ҳам кеча-кундузи ташкил этадилар, сугориладиган майдонларга ўз вақтида ишлов берадилар, сугориш техникаси ва технологиясини тобора такомиллаштириб берадилар.

Сугориш идоралари ходимлари томонидан ишлаб чиқилган йул-йуриқлар асосида сув заҳираси хўжаликларга беркитиб қўйилса, ҳар йили сувдан фойдаланиш режаларини қайта тузишга ҳожат қолмайди. Унда фақат хўжаликларга ажратилган улушни ва улушдан ортиқча сарфланган миқдорини кузатиб туришга тўғри келади, айна пайтда хўжаликларга режа асосида сувдан фойдаланиш, сугориш машиналарини такомиллаштириш масалаларида ёрдам бериш лозим бўлади. Биз яқин йилларда сув тежамкорлигини таъминлайдиган технология ва сугоришнинг илгор воситалари жабҳасида муваффақият қозонишни истасак, ҳозирда ноқ бўлажак мутахассисларни қамровдор ўқув дастурлари бўйича қайта тайёрлаб, уларга хўжаликларда сувдан самарали фойдаланиш йўллари ургатишимиз лозим.

Зовур-захкашларнинг суви йилдан-йилга ортиб бормоқда, дарёларнинг сувлари шу ҳисобдан тобора ифлосланиб, Орол денгизи ҳавзасида экологик мувозатнинг бутунлай бузилишига сабаб бўлаяпти. Шунинг учун пахта ва галла етиштириш жараёнида сув тежамкорлигини таъминлайдиган технологияларни минтақаларга мослаштириш, сугориш самарадорлигини ошириш учун янги усул ва техникадан унумли фойдалансак, бу Орол денгизи ҳавзасидаги экологик ҳолатни яхшилашга ҳам хизмат қилади.

Бу вазифаларни ҳал этиш учун хўжалик ичкарисидаги сугориш тизимига сарфланаётган маблағларни кўпайтириш, янги сугориш иншоотлари қурилиши ва сувнинг фойдали иш самарадорлигини кескин кўтариши тақозо этади.

Амриддин БЕРДИМУРОДОВ

СОҲИБҚИРОН МЎЪЖИЗАСИ

Оқсоқол тарихнинг гувоҳлик беришича, XIV асрнинг биринчи ярмида инсоният ўз елкасидаги улуғ вазифани Буюк Турон тупроғида яна бир карра шараф билан уддалади. Негаким, олмон файласуфи Фридрих Ницше таъбири билан айтадиган бўлсак: «Инсоният фавқулодда Буюк Одамларни яратиш учун тинимсиз тер тўкиши лозим, чунки унинг вазифаси фақат шундан, таиҳо шундангина иборатдир».

Ҳа, 1336 йилнинг 9 апрелида Туронда инсоният орзу-умидлари ва машаққатли меҳнатининг ҳосиласи — Буюк Одам — Темурбек дунёга келди. Ул улуғ зот яшаб ўтганига сал кам етти асрга яқин вақт кечган бўлса-да, неча-нечалаб давлат арбоблари, сиёсатчилар, қўмондонлар, олимлар, ихлосмандлар узоқ асрларнинг чанглариини қоқиштириб, Амир Темур Мўъжизасини англашга уринганлар. Бу саволга жавоб бериш учун биздан жуда узоқлашиб кетган XIII—XV асрларнинг сарғайган тарихий манзараларига назар ташлашимиз, Соҳибқироннинг ҳаёт фаолиятини, ул буюк зот қолдирган бой маънавий ва моддий меросни таҳлил қилишимиз зарурдир.

Биринчи манзара

XIII асрнинг биринчи ярми. Мўғул ҳукмдори Темучин — Чингизхон ўз кўшинлари билан обод Мовароуннаҳрга бостириб кирди, гуллаб-яшнаган қишлоқ-шаҳарларнинг кулини кўкка совурди. Сугориш тармоқлари, савдо йўллари, экинзорлар, боғ-роғлар вайрон қилинди. Бу юртнинг не-не ботирлари аёвсиз жанглarda шаҳид кетдилар. Олиму уламолар, хунармандлар, билагиди кучқуввати борларни ёв қул қилди. Мовароуннаҳрдаги давлатчилик, қонун-қоидалари йўқ қилинди, масжиду мадрасалар ёндирилиб, муқаддас китоблар мўғул отларининг туёқлари остига ташланди. Ислom динининг етук намоёндалари хўрландилар, таҳқирландилар. Имон-эътиқодга путур етди. Ўртадаги меҳроқибат кўтарилди.

XIV асрнинг биринчи ярми. Қирғинбарот жангларнинг яралари бир оз битган бўлса-да, эътиқод, иқтисоддаги инқирозлар янада чуқурлашиб кетди. Мўғул хонлари ўртасидаги тожу тахт учун бошланган низо-лар, сиёсий тарқоқлик, оғир солиқлар, талончиликлар халқнинг тинка мадорини

қуритган. Турон давлатчилилик аънаналари батамом пароканда бўлган. Энг оғири, қуллик балоси халқнинг юрагига чуқур ўрнашиб олган. Кўпчилик бу юрт ва миллатнинг орияти, эркини эмас, ўз жони ва молини асраш-авайлаш билан оввора.

Кўпни кўрган донишмандлар ҳам яна пайти келиб хўрланган ва топталган Турон ўз қаддини қайта тиклай олишига умид билдирмай қўйган эдилар.

Фақатгина бу юртни ва унда яшайдиган халқлар қаддини тиклаш, уларни дунёнинг энг илғор, қудратли халқига айлантириш учун фавқулодда илоҳий қудратга эга Буюк Одам керак эди.

Мозийнинг гувоҳлик беришича, эрк тотини унутган, кўнглига қуллик асорати илдиз отган, инсонлик ғурури топталган халқни эрк томон бошлаб, қадди-ғурурини тиклаш унча-мунча ҳукмдорнинг ҳам қўлидан келавермайдиган мушкул ишдир.

Нақл қилишларича, Мусо пайғамбар ҳам кўп машаққатлар чекиб, кам нарсаларга эришган экан. У инсонларнинг юрагидан қуллик балоси асоратларини йўқотишгагина 40 йил сарфлаган эди. Тақдир Амир Те-

мурга ҳукмдорлик учун эса бор йўғи 35 йилнигина ато қилганди. Аммо, бу 35 йил инсоният тарихида энг ёрқин 35 саҳифа сифатида абадий муҳрланиб қолди... Соҳибқирон тақдир инъом қилган 35 йиллик имконида нафақат Турон халқининг юрагидан қуллик асоратларини юлиб ташлади, балким унинг қадди-ғурурини кўтариб, дунёнинг энг илғор, қудратли, маданий халқига айлантирди.

Ҳа, бу инсоният тарихида жуда кам содир бўладиган чинаккам Мўъжиза эди.

Иккинчи манзара

XIV асрнинг 70-йили (ҳижрий етти юз етмиш биринчи йил). Бу сана нафақат Амир Темур ҳаётида, балким Турон, қолаверса дунё тарихида ҳам алоҳида ҳал қилувчи сана ҳисобланади, шу сабабли бу сананинг манзараси XIV аср юзасида алоҳида бўртиб туради. Аммо бу санада ҳали Самарқанд «ер юзининг сайқали»га айлангани йўқ. Кўҳна Кеш-Шаҳрисабз «илм ва адаб қўбаси» унвониға мушарраф бўлишиға пича бор. Муаррихлар Низомиддин Шомий ва Шарафиддин Али Яздийлар ўз «Зарфарнома» китобларида тўлиб-тошиб ёзган, Соҳибқироннинг Жайхун ва Сархун ортидаги бошланган ғолибона юришлари ҳали бошланган эмас. 1370 йил. Бу сана Соҳибқирон бошлаган ишларнинг дояси ва дебочасидир, десак хато бўлмайти.

1370 йил — Амир Муҳаммад Тарағай ва Амир Темурнинг пири комиллари, улуг доғнишманд Шамсиддин Кулол вафот этади.

1370 йил — узоқ Маккадан йўлга чиққан Мир Саййид Барака Мовароуннахрга етиб келиб Соҳибқирон билан учрашади.

1370 йил — дастлаб Соҳибқирон билан бирга кўпгина иссиқ-совуқларни баҳам кўрган, сўнгра хоинлик ва очкўзлик йўлиға кирган Амир Ҳусайн Соҳибқирон томонидан мағлуб этилади, Кайхусрав томонидан ўлдирилади.

1370 йил — Соҳибқирон Қозонхоннинг гўзал ва оқилона қизи Сароймулкхоним — Бибихонимға уйланиб — «кўрагон», «хоннинг кўёви» деган унвонға сазовор бўлади.

1370 йил — Мир Саййид Барака Маккаи мукаррамадан келтирган ҳукмдорлик рамзлари туғ ва ноғорани соҳибқиронға ҳада этади.

1370 йил — Амир Темур Балхдаги қурултойда Мовароуннахр ҳукмдори этиб сайланади.

1370 йил — Амир Темур Балхдан Шаҳрисабзға, сўнгра Самарқандға келади ва бу шаҳарни ўз салтанатининг пойтахти деб эълон қилади.

1370 йил — Соҳибқирон Самарқандда Арки аъло бунёд қилишға фармон беради ва давлат тизимларини яратишға киришади.

Энди Амир Темур мўъжизасини англаш учун Соҳибқирон учун катта йўқотишлар ва омадлар даври — 1370 йилда содир бўлган айрим воқеаларнинг таҳлилиға ўтайлик.

Учинчи манзара

Кўҳна Кешда яшаган улуг шайх Шамсиддин Кулол ҳали Темурбек дунёға келмасдан анча илғари ўз муриди Муҳаммад Тарағайға, яқинда оиласида ғолибона, шоҳона тақдир соҳиби бўлган гўдак дунёға келишини башорат қилганди. 1370 йили улуг пир Шамсиддин Кулол қазо қилади. Уни катта иззат-иқром билан дафн этадилар. Худди шу йили шижоатли, лашкарлар сардори 34 ёшли Темурбек билан бир неча покдомон сайидларнинг пешвоси — 55 ёшли Саййид Барака бир-бирларига пешвоз келдилар.

Соҳибқирон 1381 йили ҳарбий юришлари пайтида Ҳарируд водийсида яна бир пири, машхур шайх, улуг шайхулислом Зайниддин Абубакр Тойободий билан учрашди. Соҳибқирон ва ул зотнинг учала пири комиллари ўртасида мулоқотлар, муносабатлар ва учрашувларнинг тафсилотлари ҳақида тўхталиб ўтмоқ лозимдир.

Биз юқорида улуг шайх Шамсиддин Кулол ҳали Темурбек дунёға келмасидан олдин унинг ғолибона, зафарли тақдиридан башорат қилганлигини айтиб ўтган эдик. Темурбек дунёға келиб улғайғач, улуг шайх унинг ўзига ҳам икки марта башоратини айтади. Биринчи учрашувда шайх унга еттига нон инъом қилиб: «Мана шу етти нонни егин, шунда сен ер юзининг етти иқлимиға, бутун дунёға ҳоқим бўласан», — деган бўлса, иккинчи учрашувда Шамсиддин Кулол Темурбекка қарата: «Бу турк аллоҳнинг бутун ерларига ҳоқим бўлади», — дея башорат қилади. Улуг пирнинг бу башоратларидан руҳланган Темурбекнинг қалбида ўз-ўзига ишонч пайдо бўлди, тақдир унинг зиммасиға қанчалик улуг вазифино юкляётганлигини ҳис қилди. Шу сабабли Темурбек ўзидаги иқтидор, ғужурни болалик ва ўсмирликнинг ўткинчи ҳавасларига эмас, бўлғуси жаҳонгирға лозим юмушларни ўрганишға, дини-имонни англашға киришди.

1370 йили Термиз яқинидаги Биё мавзейида Соҳибқирон ва Мир Саййид Барака ўртасида улуг учрашув содир бўлганлигини юқорида айтиб ўтдик. Шарафиддин Али Яздий бу учрашув «ҳеч қандай ваъда ва олдиндан келишувсиз, қутилмаганда» юз берганлигини таъкидлайди. Ҳа, бу тақдири азалдан белгиланган учрашув эди. Саййид Барака айнан шу учрашувда Темурбекка Маккаи мукаррамадан олиб келган, ҳукмдорлик тимсоллари — туғ ва ноғорани ҳада этади. Улуг шайхнинг бу иши ўша вақтда кўпчиликни лол қолдиради. Ҳа, ҳали оддий одамларға ҳеч нарса маълум эмас. Темур-

бекнинг рақиби Амир Ҳусайн кўп жиҳатлардан: насл-насабда, бойликда ва қўшинларининг сони жиҳатидан ундан устун эди. Ҳали Балх қурултойига пича вақт бор, унда юз берадиган сайловнинг қандай тугашини ҳали ҳеч ким билмайди. Аммо, барибир Саййид Барака туғ ва ноғорани Ҳусайнга эмас, айнан Темурбекка инъом қилади. Мураррих Ҳафизи Абрунинг ёзишича, дастлаб Саййид Барака Ҳусайн билан учрашган ва икки муқаддас шаҳар — Маккаи мукаррама ҳамда Мадинаи мунавваранинг вақфи учун маблағ ажратишни сўраган. Амир Ҳусайн Ҳиндивон қалъасида сон-саноқсиз хазинаси бўлишига қарамай очкўзлик қилиб Саййид Бараканинг илтимосини рад қилган. Ҳусайндан ранжиган Саййид Барака Соҳибқироннинг олдига кетган. Айрим олимлар, бу воқеа Амир Ҳусайннинг омадсизлигининг бошланишига сабаб бўлганлигини айтиди.

Амир Ҳусайннинг бошига очкўзлиги етганлиги ҳам тарихий ҳақиқат. Аммо, Амир Ҳусайн Саййид Барака айтган маблағни энг катта миқдорда берганида ҳам улуғ шайх унга туғ ва ноғорани бермасди. Бера олмасди. Негаким, Саййид Барака улуғ сўфий эди. Сўфийлар оддий одамларга хос бўлмаган улуғ хислатларга эга бўлганликларини Шарқ ва Ғарб олимлари аллақачонлар тан олган. Улар инсоният тарихида юз берган барча сир-асрорлардан, гоҳ юз бериши муқаррар воқеа-ҳодисалардан хабардор бўлганлар. Шу сабабли, Саййид Барака Темурбекнинг улуғ келажигидан огоҳ, ҳукмдорлик тимсоллари — туғ ва ноғорани айнан унга аталганлигидан хабардор эди, дейишга ҳақдимиз.

Авалроқ, Соҳибқирон 1381 йили Ҳарируд водийсида учинчи пири, шайхулислом Зайниддин Абубакр Тойободий билан учрашганлигини айтиб ўтган эдик. Улуғ пир Темурбекка, кўзига «Куч — адолатдаур» сўзлари битилган узукни совға қиларкан, уни ҳамиша адолат билан иш олиб боришга, халқларни лозим ҳукмдорларнинг зулмларидан халос қилишга даъват қилди. Кейинроқ Зайниддин Тойободий Соҳибқиронга мактуб ёзиб: «Абулмансур Темур! Салтанат ишларида тўрт нарсага амал қилгин, яъни: 1) кенгаш; 2) машварату маслаҳат; 3) қатъий қарор, тадбиркорлик ва хушёрлик; 4) эҳтиёткорлик. Чунки кенгаш ва машваратсиз салтанатни, барча қилган ишлари ва айтган гаплари нотўғри бўлган жоҳил одамга қиёс қилиш мумкин; унинг айтган сўзлари ва қилган ишлари бошга пушаймонлик ва надомат келтиргай. Шундай экан, салтанатни бошқаришда машварату маслаҳат ва тадбиркорлик билан иш юргизгин, токи оқибатда надомат чекиб, пушаймон бўлмайсан. Шунинг ҳам билишинг керакким, салтанат ишларининг бир қисми сабру тоқат билан бўлмай, яна бир қисми эса билиб-бил-

масликка, кўриб-кўрмасликка солиш билан битур. Хуллас, бажарилиши шарт бўлган тадбирларнинг таърифидан ва зикридан сўнг шунини таъкидлаш лозимки, қатъийлик, сабр, чидамлилик, соғлиғу сергаклик, эҳтиёткорлик ва шижоат билан барча ишлар амалга оширилуру. Вассалом», дея уқтирган эди. Пирининг бу насиҳатини, Соҳибқирон салтанатни бошқаришда энг тўғри йўлбошчи деб атарди. Шу сабабли улуғ жаҳонгир давлат ишларининг тўққиз улушини кенгаш, тадбир ва машварат, қолган бир улушини эса куч билан амалга оширгандир.

Шу ўринда, нега Зайниддин Тойободий кўзига «Куч — адолатдаур», деган сўз ёзилган узукни айнан Соҳибқиронга ҳадя этган, деган савол туғилиши табиийдир. Балким, бу улуғ шайх ҳам Амир Темурнинг олдинги икки пирларидек, ундаги беқиёс куч-қудратни, зафарли, улуғ ва шавкатли тақдирини олдиндан кўра билгандир. Соҳибқирондаги беқиёс куч-қудрат бошқа ўзанга бурилиб кетмаслигини истаб, айнан ўша узукни унга инъом қилгандир, асов дарё гоҳи-гоҳида ўз қирғоқларини ҳам ювиб, тошиб кетмаслигига ҳеч ким кафолот бера олмайди-ку.

Соҳибқироннинг биринчи пири Шамсуддин Кулол 1370 йили, яна бир пири Зайниддин Тойободий эса 1389 йили вафот этдилар. Соҳибқироннинг бош пири Саййид Барака узоқ йиллар жаҳонгир билан ёнма-ён яшади, унга ҳар томонлама кўмаклар берди. Биз куйида Мир Саййид Бараканинг фаолияти ҳақида муфассалроқ тўхталмоқчимиз.

Тўртинчи манзара

1370 йилнинг рамазони, 9 апрель. Балх. Қурултой. Бу ерда Туроннинг, Осиёнинг, қолаверса бутун дунёнинг тақдири ҳал бўлмоқда, инсоният учун ҳамиша ширин-тотли бўлиб туюладиган ҳукмдорликка даъвогарлар кўп. Аммо Турон салтанатига ўтиргувчи ҳукмдорларга ҳам осон эмас, ҳали кўп оғир юмушлар бор. Тожу тахт кимга насиб этади? Қадимги Туроннинг бир ярим асрлик жароҳатларига малҳам кўядиган ҳукмдоргами? Ёки тахтни эгаллаб бойлик йиғиш, айшу ишрат қулига айланиб, бир тўда очкўз амалдорларнинг ноғорасига, ўйнаб, халқни уларга талатиб кўядиган подшогами? Буни ҳали кўпчилик билмайди...

Аллоҳнинг назари тушмаса сомон бозорига даллол бўлолмайсан, дейдилар. Аллоҳнинг ирода-хоҳиши Саййид Барака, термизлик хонзадорлар Абул Маолий ва Али Акбарларнинг тиллари орқали таралди, улар бир дил ва бир тилда ҳазрат Соҳибқиронни подшоликка ва давлатни бошқаришга лойиқ билишиб, ул Ҳазратга қасамёд қилдилар.

Чингизий Суюрғотмишхон Амир Темурнинг ўзи кийгизган ҳукмдорлик рамзи — олтин тожни бошидан олиб, Соҳибқирон-

АНЪАНАЛАРГА СОДИҚ ХАЛҚМИЗ

Мустақиллик — бу буюк неъмат, халқимизнинг асрий орзуси. Хуш, мустақиллик бизга нима берди? Ушбу саволга жавоб топиш учун утган сермазmun кунларга назар солмоқ лозим. Биз ким эдик ва ким булдик? Авваламбор, ўзлигимизни англаб, ўз она тилимизга Давлат тили мақомини бердик. Утмиш меросимизни, тарихимизни, анъана ва урф-одатларимизни, қадриятларимизни тиклай бошладик. Бу борада айниқса, мамлакатимиз Президентини И. А. Каримовнинг қилаётган сатъ-ҳаракатлари диққатга сазовордир. У кишининг барча асарларида халқ маънавиятига жуда катта эътибор қаратилиб, унга юксак баҳо берилган.

Анъаналар ижтимоий ҳодиса бўлиб, унда халқнинг маънавий ҳаёти ўз ифодасини топади. Уларда халқ донишмандлиги, халқ ҳикматлари, халқ ақлидроки мужассамлангандир. У билимлар жавоҳири, халқ тарихи ва миллат қиёфасидир. Анъаналарнинг ижодкори халқдир. Хуллас, анъаналарнинг мавжудлиги тарихий заруратдир.

Маънавий жиҳатдан эркинликка чиқиш халқимизнинг унутилиб бораётган миллий анъаналари ва урф-одатларини сақлаб қолиш, ўз юртининг озодлиги ва мустақиллиги йўлида курашган, илм-фан ва маданиятимиз ривожига улкан ҳисса қўшган буюк сиймолар номини қайта тиклаш имконини берди. Бунда «Мулоқот»нинг ўзига хос хизматлари бор. Мана шундай Истиқлол фидойиларидан бири академик Иброҳим Мўминов эди. Кенг қамровли ва теран фикрлашга эга булган бу мутафаккир анъаналарни таҳлил қилар экан, анъана ва урф-одатлар ўзига хос маънавий, ахлоқий қиёфаси, характери, маданияти билан мустаҳкам боғлиқликда эканлигини алоҳида таъкидлаб утади.

Бундан ташқари, аллома янги ва энг яхши анъаналар ҳақида гапириб: «Янги анъаналар ўтмишнинг энг яхши анъаналарини, озодлик ва демократизм, ватанпарварлик ва инсонпарварлик, халқпарварлик ва халқлар дўстлиги гоъларини ўзига қабул қилиш асосида яратилади ва ривожланади», деб ёзади.

нинг ялтираб турган пўлат дубулғаси устидан бошига кўндирди. Шу дақиқадан бошлаб Амир Темурнинг зафарли, бунёдкорлик фаолияти бошланди.

Тақдирнинг тасодифини қарангким, 9 апрелда туғилган Соҳибқирон айнан 9 апрель куни бошига ҳукмдорлик тожини кийган эди.

Бешинчи манзара

Италиялик машҳур давлат арбоби, шоир ва тарихчи Николло Макиавелли (1469—1527 й.) «Хукмдор» номли асарига Амир Темурни идеал ҳукмдор сифатида баҳолаган эди. Бу Соҳибқирон вафотидан 100 йил кейин. Аммо, Макиавеллидан 100 йил илгари Саййид Барака ҳам уни идеал подшо сифатида қадрлаган эди. Негаким, Саййид Баракага Амир Темурнинг барча фаолияти маъқул, унинг иймон-эътиқодида мос келар эди, шу сабабли улуғ суфий Соҳибқиронни ҳамиша қўллаб-қувватлар, лозим пайтларда унга кўмакка шошиллар эди. Муаррихларнинг ёзишларича, Саййид Барака катта жанглр олдидан Соҳибқирон лашкарларини руҳлантирган, уларга зафарлар тилаган. Ҳаттоким, Тўхтамиш билан бўлган жангда бевосита жанг майдонига кириб, ердан олган бир сиқим тупроққа дам солиб ёв томонга сочди ва «ёғий қочди» — дея ҳайқиради. Саййиднинг бу кароматидан руҳланган Турон лашкарлари ёв устига қуюндек ёпирилиб тум-тарақай қилганлар.

Соҳибқироннинг ҳар бир ҳаракати, ҳолати Саййид Бараканинг диққат марказида эди.

Тарихчиларнинг ёзишларича, Соҳибқирон синглиси Ширинбека оғо вафот этганида жуда қаттиқ қайғуга тушади, салтанат ишларидан ҳам кўнгли совийди, бир неча кун ҳеч ким билан гаплашмайди. Унинг ҳузурига киришга ҳеч бирор киши журъат қилолмайди. Бу ҳол салтанат ишларига путур етказишини англаган улуғ шайх бир неча уламолар билан Соҳибқироннинг олдига киради, унга насиҳатлар қилиб, турли ривоятлар сўзлайди ва «Фақир ва мискин ва раъоё гамини есангиз афзал турур, барча нимадин ва адл ва дор била машғул бўлунгким, гам емак, била ҳеч ҳосил бўлмас», — дейди. Соҳибқирон прикомилнинг гапларига қулоқ солиб, яна салтанат жиловини ўз кўлига олади.

Халқ ўртасидаги айрим ривоятларга қараганда, Соҳибқироннинг учинчи ўғли Мироншоҳ ҳукмдорлик фаолиятида ёмон ишларга қўл уриб, отасининг газабига учрайди. Жуда қаҳрланган Амир Темур Мироншоҳни ўлимга буюради. Яна орага Саййид Барака тушиб вазиятни юмшатади. Ҳа, фақат Саййид Баракагина Соҳибқироннинг

фавкуллда қарорларини ҳам ўзгартиришга қодир улуғ пир эди.

Мана энди Амир Темур мўъжизаси ҳақида хулоса чиқаришнинг фурсати етди. Маълумки, Амир Темур бетимсол куч-қудрат соҳибидир. Аммо, Соҳибқирон амалга оширган оламшумул, улкан ишларни амалга ошириш учун фақатгина куч-қудратнинг ўзи камлик қиларди. Бу куч-қудратга мос келадиган, уни буюк ишларга йўналтирадиган руҳият-маънавият керак эди. Шу сабабли бетимсол куч-қудрат, ақл-заковат соҳиби амир Темур то умрининг охиригача тинимсиз руҳият-маънавиятга интилди. Шамсиддин Кулол, Зайниддин Тойободий, Саййид Барака каби улуғ шайхларнинг этагини тутди. Уларнинг башоратларини тинглади, панду насиҳатларини қалбига жойлади. Уларга оғишмай амал қилди. Оёғи етган жойлардаги азиз-авлиёларнинг қабрларини зиёрат қилиб, улардан руҳий қувват олди, қабрлари устига улуғвор мақбаралар қурдирди. Саййидлар, донишмандлар, дин пешволари, шоирлар ва тарихчилар, қиссахонлар билан узоқ суҳбатлар қуриб уларнинг теран тафаккурларидан баҳраманд бўлди. Натижада, Амир Темурдаги куч-қудрат ўзига хос ва мос руҳият-маънавиятга етишди, уйғунлашди ва инсоният орзу қилган ҳосил — Соҳибқирон Мўъжизасини берди. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, Амир Темур Муштарий ва Зухро сайёраларининг бир-бирларига ўзаро саодатли яқинлашуви, яъни «қирон» даврида туғилиб «соҳибқирон», «бахтли юлдузларнинг бир-бирларига яқинлашганида туғилган бахт эгаси» деган шарафли унвонга сазовор бўлганди. Куч-қудрат ва руҳият-маънавиятнинг ўзаро саодатли учрашувидан сўнг эса Соҳибқирон мўъжизаси содир бўлди. Амир Темурнинг бахти, омади шунда эдиким, унинг ёнида улуғ шайхи, суфийси, дунё саййидларининг пешвоси Саййид Баракаси, хайр, қут-баракаси бор эди.

Ҳа, Саййид Барака то умрининг охиригача Соҳибқирондаги куч-қудратни сайқаллашга, уни улуғ бунёдкорликларга йўналтириб келди. Шу туфайли Амир Темурнинг дунёвий шон-шухратида у билан иссиқ-совуқларни, қувонч-ташвишларни биргаликда баҳам кўрган улуғ Саййид Бараканинг ҳам улуғ ҳиссаси бор, десак хато бўлмайди. Бу фикр эса асло Соҳибқироннинг хизматларини камситмайди, аксинча, янада юксакликларга кўтарди. Негаки, Мир Саййид Баракадек улуғ шайх ҳам ўз умрини Соҳибқироннинг улуғ ишларига сарфлашни, ўзига шараф деб билганди.

Шу ўринда яна бир фикрни айтиб кетиш жоиздир, айримлар Соҳибқиронни «қонхўр», «золим», «босқинчи» дея қоралаб келди. Хўш, агарда шундай бўлгани-

Катталарни ҳурматлаб ва улар билан одобли муомалада бўлиш кўпгина халқларнинг, шу жумладан, ўзбек халқининг ҳам энг яхши анъаналаридан биридир. Ўзбек халқи барқарор характерга эга бўлган бу анъанани асрлар давомида авайлаб сақлаб келмоқда. Ҳозирги вақтда Ўзбекистон халқлари моддий ва маънавий маданиятида энг яхши анъаналар сақлаб қолингани ҳолда, янги-янги урф-одатлар ва анъаналарнинг шакллари пайдо бўлмоқда ва ривожланмоқда. Масалан, республикамизнинг шаҳар, туман ва қишлоқларида никоҳ уйлари очилиб, тўйларни янгича ўтказиш тобора турмушимизга сингиб бормоқда. Тўй ва маросимлардаги анъанага айланиб қолган миллийлик хусусиятлари янада ривож топмоқда, миллий либос, миллий безак ва тақинчоқлар, тобора урфга айланмоқда. Тантанали маросимга ҳар бир киши тоза, озода, ювиниб-тараниб, яسانيб келишга ҳаракат қилади. Бу маросим дустлик, тинчлик, фаровонлик, дийдор кўришиш рамзидир. Тўйларни уйин-кулгисиз, куй-қушиқсиз тасаввур қилиш мумкин эмас.

Халқ ўз анъаналарини кўз қорачиғидек асраб-авайлаб, авлодларга мерос қилиб қолдиришга ҳаракат қилади. Қадимги маданий меросимиз, анъана ва урф-одатларимиз булмаганда, ҳозирги турмуш тарзи ҳам булмас эди. Бугунги куннинг қадрига етиш учун одам ўтмишни яхши билишни керак. Илдизсиз дарахт бўлмаганидек, маънавиятсиз халқ бўлмайди. Дарахт қанча томир отса, у шунча гуллаб-яшнайдди. Баланд чинордан сўрабдилар:

— Нега бунча баландга қараб уса-сан?

— Нурга, еруғликка, зиёга интиламан.

— Нега бунча узоқ умр кўрасан?

— Довул-буронларга, иссиқ-совуққа қарши курашаман.

— Нега бунча кучлисан, мустаҳкамсан?

— Илдизим минг газ чуқур кирган, — деб жавоб қайтарган экан.

Ҳа, ўзбек элини ҳам шу улкан чинорга ўхшатгим келади. Чунки қадим ва навқирон ўзбек халқи доимо зиёга, илмга, ҳунар эгаллашга интилган. Бу халқ дўстига содиқ, душманга бешафқат. Бу халқ бебаҳо тарихий, маданий меросга эга. Булар эса халқнинг илдизи ҳисобланади.

Дилором ХҲЖАЕВА.

да, нега Сайид Барака то умрининг охиригача уни тарк этмади? Нега улуғ шайх, пайгамбаримизнинг авлоди, суфий Сайид Барака барча-барча ишларда Соҳибқироннинг ёнида турди, унга ҳамроҳ бўлди? Жангларда унга зафарлар тилади? Агарда Соҳибқирон «қонхўр», «босқинчи» бўлганида Сайид Барака уни тарк этмасмиди?

Кўҳна тарих кечмишида, улуғ шайхларни, суфийларни ҳукмдорлар куч билан ўз амрларига бўйсундирганлиги ҳақида бирор бир мисол йўқдир. Азалдан шундай бўлган, Соҳибқирон даврида ҳам шундай эди...

Антик давр тарихчиси Плутарх юнони донишманди, суфийнамо Диоген ва Искандар Зулқарнайн ўртасида бўлиб ўтган бир воқеани ёзиб қолдиргандир. Македон подшоси Филипп ўлдирилгач, унинг ўрнига ўғли Искандар тахтга ўтиради ва Осиё устига юриш қилмоқчилигини эълон қилади. Бу воқеадан сўнг Юнонистоннинг барча улуғлари ва амалдорлари Искандар ҳузурига келишиб, уни табриклаб ўз қувончларини изҳор қилганлар... Искандар ўз кўнглида донишманд Диогеннинг ҳам табригини кутарди. Аммо Диоген ёш подшо ҳузурига келмай ўз юмушлари билан банд бўлади. Тоқати тугаган Искандарнинг ўзи донишманднинг олдига боришга қарор қилади. Подшо яқинлари билан Диогеннинг олдига келганида донишманд бемалол офтобда исиниб ётарди. Искандар донишманд билан саломлашгач, менга бирор илтимосинг йўқми,—

дея сўрайди. Диоген хотиржамгина Искандарга қараб: «Сал нарироқ сурилгин, офтобни мендан тўсмасанг», — дейди. Айтишларича Диогеннинг улуғворлиги ва гурури Искандарни қаттиқ ҳайратга солган. Подшо шериклари билан саройга қайтар экан, сарой аёнлари унга ялтоқланишиб Диогенни мазах қилганларида, Искандар уларга қарата: «Агарда мен Искандар бўлмаганимда Диоген бўлишни хоҳлардим», деган экан. Бу мисолдан кўриниб турибдики, суфийлар, агарда руҳий ички дунёларни қабул қилмаса, улар подшоларга ҳам таъзим қилмаганлар, бўйсунмаганлар. Демокчимизким, агарда суфий Сайид Бараканинг руҳий дунёси Амир Темурни қабул қилмаганида эди, улуғ Сайид Соҳибқиронни тарк этиб кетган бўларди.

Соҳибқирон ҳаёт йўлининг таҳлили шунини кўрсатадики, учала пири комилларининг ҳузурларига ҳам унинг ўзи биринчи бўлиб борганлар. Унинг бу ҳаракати Пайгамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг: «Донишмандларнинг ёмонлари ҳукмдорларнинг олдиларига борадилар, ҳукмдорларнинг яхшилари донишмандлар ҳузурига келадилар», — деган сўзларига бағоят мос келади. Бу ташрифнинг ички маъноси келувчи ва қабул қилувчининг сифатларига боғлиқдир, бундан эса ҳукмдорлар ютадилар. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, куч-қудрат ўзига зарур маънавий-руҳиятнинг ҳузурига боргандагина инсониятга нафи тегадиган улуғ жараёнлар содир бўлади.

«Muloqot»

«МУЛОҚОТ» ФЕНОМЕНИ

Жамият ҳаётида шундай ҳодисалар юз берадики, у бевосита миллат тақдири, мамлакат истиқболини белгилайди. Йиллар, балки асрлар мобайнида шакланган, турмуш тарзига айланган воқеликни остин-устун қилиб ташлайди. Сохта ақидаларни барбод этади, инсон тафаккури ва ҳаётида кескин бурилишлар ясайди. «Мулоқот» журнали ана шундай маънавий, ижтимоий-сиёсий ҳодиса сифатида дунёга келди. Утган ўн йиллик даврда у шакланган, мазмунмоҳияти билан жамият, шахс,

фан ва олам ўртасидаги муносабатларни, дунёқарашлар ва мутеликка, фикрсизликка маҳкум этилган ақидаларни синдириб ташлашга даъват сифатидаги қадриятга айланди.

Журнал аини демократия ўйинлари авж олган, иқтисодий танглик, сиёсий бўҳронлар хурж қилган бир пайтда Озод Сўз, Хур фикр ва Эркин Инсон минбари сифатида дунёга келди. У танлаган йўл — миллат манфаати, шахснинг ўзлигини англаши, ўзлигини англаш орқали Оламни англаш, оламни тушуниш йўли бўлди.

Тўғри сўз, асосли фикр «Мулоқот» журналининг ижтимоий моҳиятини, маънавий қадриятини белгилайди. Зотан, у турли

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Musoqul USMONOV

SA'DIY SHEROZIY HIKMATLARI

Muslihiddin Abu Muhammad Abdulloh ibn Mushrifiddin Sa'diy o'nuchunchi asr boshida Sherozda tavallud topgan. Sharqning buyuk donishmandi, alloma Shayx Sa'diy nomi bilan mashhuri jahon bo'lgan Sa'diy Bog'dod shahridagi «Nizomiya» madrasasida tahsil oladi. Ilimga chanqoq, nozikta'b, iste'dodli shoir Sharqning hamma yirik ilmiy markazlarida bo'lib, o'z bilimini oshiradi. Betakror, go'zal ijod muallifi Muslihiddin Sa'diy she'riyatning hamma jabhalarida qalam tebratib, avlodlarga juda ko'p ma'naviy xazina qoldirdi. Allomaning odob-axloqqa doir «Bo'ston» va «Guliston» asarlari nasihatnoma bobida bebaho xazinadir. Ushbu durdonalar, mana, sakkiz asrki o'z qimmatini yo'qotmay asrdan-asrga qimmatini yanada

oshiy kelyapti. Sa'diydagi mantiqning kuchliligi, jozibaning o'tkirligi haqiqiy iste'dodning mevasidir.

Halollik xislati insoniyatga faqat foyda keltirgan, uni ma'naviy go'zallashtirgan. Ana shularning ichida halol rizq hammasidan ham yuqori turgan. Sa'diy Sheroziy bu borada shunday deydi:

Halol ishla, mardlarcha ayshingni sur,
Ishlamayin yegan, bil, nomard erur.

Darhaqiqat, shunday, nomardlar har qanaqa pastkashlikdan qaytmaydilar, ularda odamgarchilikdan asar ham yo'q:

O'z manglay teridan non yegan kishi,
Hotam minnatidan ozod yoz-qishi.

haqida o'ylar

сиёсий найранглар, сохта «дохий»ларнинг худбинликлари авж олган бир пайтда умуммиллат ва умуммамлакат манфаатига дахлдор бўлган, халқимизнинг чинакам қадриятларини асраб-авайлайдиган жиҳатларни ҳимоя қилди. Енгил мавзу, мода тусини оладиган оломонбоп муаммолардан қочди. Сохта обрў, ортиқча «шов-шув»ларга берилмади. Халқимизга хос бўлган донишмандлик, андишалилик, ҳар қандай шароитда ҳам эҳтиросларни жиловлаш олиш, ақл-идрок билан иш тутиш фазилатлари журнал фазилатига айлантирилди. Бу ўзбек феноменининг журнал феноменига айлангани каби ноёб маънавий-маърифий ҳодисадир.

Шу ўринда муҳим бир сиёсий воқеа эсга тушди. БМТнинг 48-сессиясида Президентимиз И. Каримов дунё муаммоларини ҳал этишда шарқона муносабатлар илмини эгаллаш ва унга таяниш зарурлигини таъкидлаган эдилар. Ҳўш, шарқо-

на муносабатлар замирида нималар ётади? Бу бевосита кундалик рўзгор икки-чикирларидан тортиб, дунё муаммоларини ечишда, одаму олам тақдирини, инсоният келажаги, Она-ер истикболи билан боғлиқ глобал масалаларгача барини ақл-идрок, соғлом фикр, барча учун бирдай манфаатли гоёлар билан ҳал этишни тақозо этадиган мукамалликдир. «Мулоқот» журнали ана шу йўлни танлади.

«Мулоқот» саҳифаларидан айна илм ва маърифатга даъват, миллат кадр қимматига боғлиқ бўлган ёник, алангали Сўз янграб, миллий қадриятлар, урф-одатлар ва аъёналарни асраб-авайлайдиган ёқимли, хузурбахш нафас уфуриб туради. Бу айна унинг бутун салмоғини, нуфузини, шаънини белгилайди.

Атоқли файласуф Х. Пўлатовнинг «Мафкуравий ҳуқумдорлик», «Ўзбек мафқураси» мақолаларидан тортиб, А. Жалолов, А. Зоҳидий ва бошқаларнинг

миллий истиклол мафқурасига доир асарларигача, Б. Аҳмедовнинг «Ўзбеклар» мақоласидан тортиб, тарихимизнинг очилмаган саҳифаларига «ҳаёт» олиб кирган ёш аспирантгача барча-барчасида миллат фани, миллат ақли, миллат гоёси ҳақида илк марта гап боради. Бу гапни ҳеч ким айтмаган, ҳеч қачон айтмаган. Фақат «Мулоқот» айтган!

«Мулоқот» ўн ёшга тўлди! У янги юз йиллик, янги минг йиллик остонасида ўзининг жозибали қиёфасини, барқамол сувератини намоён қилмоқда. Энди унинг елкасида янги аср бутун салмоғи билан турибди. Демак, «Мулоқот»нинг манзили узоқ. Айна пайтда нурафшон, ёруғ ва сержило...

Нарзулла ЖўРАЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий Мажлиси фан, таълим,
маданият ва спорт
қўмитаси раиси

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Mehnat qilib, unung orqasidan kun o'tkazishning fayzi o'zgacha. «Minnatli oshdan beminnat mush t yaxshi» degan xalq naqliga e'tibor beradigan bo'lsak, Sa'diy Sheroziy hikmatlarining bahosi yalt etib chaqnaganday bo'ladi. Ha, alloma durdonalarida mag'iz butun, ma'no to'ladir. Uning sehrli ijodi mahsullari kishini lol qoldiradi. Ibrat olsa odamzot faqat yutadi:

Erta kun arpaga zor bo'lmay desang,
Bu kun ek, shoyadki, bug'doy non yesang.

Farovonlikning manbai mehnat. Mehnat tufayli barcha boylik yaratiladi. Mehnatdan ixtirolar bo'y ko'rsatadi, mehnat natijasida kashfiyotlar ochiladi. Ana shu hayotiy jarayon alloma ijoddida shunday maromga yetkazib kuylanibdiki, hikmatlar, beixtiyor hayot og'ushiga yetaklaydi, insonning butun jismi musiqa tinglaganday orom oladi:

Chumoli yoz bo'yi yig'ar yemak-don,
Toki qishda uyi bo'lsin farovon.

Ha, azizlar, xalqimizda «Harakatda barakat» degan naql bor. Harakatda sir-asror katta, barakat mo'ldir. Aqlning duru javohirlari xazinasida qator shodalar bo'y ko'rsatyaptiki, uning mavjlaridan, jozibasidan diling yorishadi:

Chin azmu harakat qilmay muttasil,
Hech kimsa murodi bo'lmaydi hosil.

Darhaqiqat, astoydil harakat qilmasdan, odamzod birorta yutuqni qo'lga kiritmagan. Har qanday muvaffaqiyatning asosi, zafarning kaliti harakat, oqilona qilingan mehnatdir.

Insoniy xilqatning ajoyib durdonasi do'stlikdir. Ustoz o'gitlarida do'stlikning nozik torlarini chertib kuylatadi, satrlarni tizib so'ylatadi. Undagi ohangning jozibasi, sehdan bahri-diling ochiladi:

Bu bo'stonda do'stlar etmasa ko'mak,
Nasib bo'lmas maqsad gulini termak.

Bu dunyo adib aytganidek, bo'stondir. Ana shu bo'stondagi do'stlik kurtaklarining mavjlanishida, ularning bir-biriga ko'magi yordamida qarabsizki, chor atrof gulu rayhon muattarligidan dillarni yayratadi. Do'stlik haqidagi purhikmat ta'rifni alloma rivojlantirib uning yangi-yangi qirralarini kashf etadi, shunday guldastalar yaratadiki, uning muattarligidan olamga xushbo'ylik taraladi:

Yaxshi do'st misoli ko'zgu,
Ro'baro' ozingga ochiq aytadi.

Yomoni taroqdek ming tili bilan,
Sochdan sochga ig'vo qilib aytadi.

Ha, haqiqiy do'st qiyin paytda sinovdan o'tadi:

G'amu shodlikda yor bo'lsa barobar,
Uni chin do'st hisob etkil, birodar.

Qo'shiqchilik san'ati odamlarga ma'naviy ozuqa berib, ularning ichki dunyosini go'zallashtiradi. Qo'shiq rohat, kayfiyatning malhamidir, undan odamzod doimo manfaaddor bo'lib kelgan. Ana shu qo'shiqlar ijrosi ovozlarda ijro etilsa, nur ustiga a'lo nurdir.

Qo'shiqning san'at darajasiga yetishishida ovozning roli va o'rni nihoyatda katta. Ammo ahyon-ahyonda bemaza tovushlar, ortiqcha baqiriq-chaqiriqlar, tasir-tusurlar qo'shiqchilik bahosini tushiradi. Bu borada alloma juda o'xshatib o'z bahosini bergan:

Zog' bilan bir bo'lsa bulbul qafasi,
Ne ajab ichiga tushsa nafasi.

Ushbu dilbar satrlarning ahamiyati bugun tag'in ham oshmoqda. Ba'zan zog'larning qichqirig'idan kayfiyating buziladi, asabing qaqshaydi.

Birovlarning ko'nglini olish, boshqalarning og'irini yengil qilish ham savoblidir.

O'zgalar ishqida yonish, boshqalarga naf yetkazish ham odamiylikdir. Ammo birovni xursand qilaman deb, boshqani xafa qilish ham nojoizdir. Mana, alloma hikmatiga quloq tuting:

Arzon tosh sindirsa, zar kosani gar,
Tosh narxi oshmaydi, pastga tushmas zar.

Agar alloma shoir o'xshatishini odamlar munosabatiga moslasak, mana bunday hayotiy xulosa kelib chiqadi. Agar nodon dononi fahmsizligi bilan xafa qilib qo'ysa, dononing donologi pasaymaydi, ayni vaqtda nodon donoga aylanmaydi.

Donishmand bobomizning mazkur o'gitlari faqat ezgulikka yetaklaydi. Sizni o'ygatoldiradi, sergaklantiradi. Allomaning o'zi ta'kidlaganidek, ul zoti ulug'ning ma'rifat xirmoni mo'l-ko'l, bitmas-tuganmasdir. Mazkur mevalarning mazasi totli, rangi xushro'y, ohangi navoli, hidi muattardir.

Sa'diy Sheroziyning merosi bamisli tiniq chashma, uning zilol obi hayotlaridan avlodlari o'z chanqoqlarini qondiradilar. U shunday barakali mulkki, qancha sarf qilsang ozaymaydi, aksincha, yana ham ko'payaveradi. Uning yoqimli hidlari olamga yoyilib, odamlarga xushhollik ato etaveradi.

Фахриддин РАҲМОНОВ

ДЕҲҚОНЧИЛИК УДУМАРИ

Ўзбекистон жаҳон цивилизациясининг бешиги ҳисобланади. Ўзбекистоннинг истиқлоли туфайли унутилаёзган қадриятларимиз, урф-одат ва маросимларимиз тикланмоқда, халқимизнинг миллий ўзлигини англаши орқали она юрт тарихига қизиқиш янада кучаймоқда.

Ҳозирги даврда ўзбек халқи олдида мустақилликни мустақамлаш ва инсонпарвар демократик жамият барпо этишдек буюк вазифа турибди. Бу олий мақсадга эришиш аждоқларимиз маънавий меросини янада чуқурроқ илмий асосда ўрганиш истиқлол даврининг энг асосий талаби ҳисобланади.

Ўзбек халқининг умрбоқий маросим ва удумларидан бири — хирмон кўтариш билан боғлиқ удум ва маросимлар ҳисобланади. XIX—XX аср бошларида ҳам хирмон кўтариш билан боғлиқ бир неча урф-одатлар ва маросимлар нишонланган. Этнографик маълумотларнинг гувоҳлик беришича, бундай одатлари маросимларда халққа хос бўлган энг яхши фазилатлар — багрикентлик, сахийлик, тантилик, камқувватлиларга ёрдам бериш каби чинакам халқчил ва умуминсоний қадриятлар ўз аксини топган.

Янчилган ғалла шамолда соврилгач, уруғ ёки жамоа аъзолари уни ғалвирдан ўтказиш ёки чигиллашга (донни чигилдан ўтказиш) тушган. Тоза буғдой бир тарафга, янчилмай қолган чору бошоқлар иккинчи тарафга ажратилган. Энг тоза буғдой дони чош қилинган, бу ишлар, яъни чигиллаш, ғалвирлаш ҳам осон кечмаган. Тинимсиз меҳнатни талаб қилган. Бир тарафи қуёшнинг иссиғи, иккинчидан, чанг деҳқонларни ҳолсизлантирган. Ана шундай пайтларда деҳқонларнинг одатига кўра боғбонлар, полизчилар ўз маҳсулотларини хирмон жойларга олиб боришган. Узум, қовун-тарвуз кишиларнинг чанқоғини босган, исикнинг тафтини олган. Албатта, олиб борилган маҳсулотларни кишилар чўнтагидан нақд пулга сотиб олмаган. Деҳқончилик удумига кўра, хирмондагилар келишиб, маъқул топса чошдан дон бериш эвазига узум ёки қовунни олиб қолишган. Маъқул бўлмаса, маҳсулот эгаси нарсаларни бошқа хирмон жойига олиб кетишган. Шу билан бирга, хирмон жойда сўйил-

ган жонлиқнинг (овқат учун пиширилган) ҳақи ҳам ўрталикда бўлган, хирмон — чош ҳисобдан тўланган.

Юқоридаги маълумотлардан кўриниб турибдики, хирмонда ишловчи деҳқонларнинг овқатланиши бир қозон, бир дастурхон атрофида бўлган. Донга алмашилган озиқ-овқат маҳсулотлари барчага тегишли бўлган. Ўша даврнинг одатига кўра улар топганларини ўртага қўйиб баҳам кўришган. Инчунун, маҳсулотни маҳсулотга алмаштириш ҳам ўзбошимчалик билан амалга оширилмаган. Хирмон ишларини бошқараётган жамоа вакили аъзолари билан маслаҳатлашилган. Мабодо чошнинг чўғи (ҳосил) баланд бўлса, меҳнат жараёнида хирмон жойда икки-учта жонлиқ сўйилган, узум, қовун-тарвузлар олинган. Агар чошнинг чўғи кам бўлса, маҳсулотга маҳсулот алмаштириш кам бўлган, баъзан умуман амалга оширилмаган.

Қачонки дон тоза бўлгач, хирмон ўртасига уюлган. Шундан сўнг баъзи бир урф-одатлар амалга оширилган. Дон чош қилинган, айлана-сига бешта қозик қоқилган ва улар бир-бирига ип билан туташтирилган. Булар барака қозиклари деб юритилган. Чошнинг энг баланд жойига буғдойни совиришда ишлатиладиган курак қиблага қаратиб санчи қўйилган. Кексаларнинг айтишича Хўжаи Хизир ёки Бободехқон, яъни деҳқончиликнинг пирлари сахарда хирмонга қадам ранжида қилар эмиш ва баракали бўлсин деб донларга дон қўшар эмиш. Шунингдек, чошни ёмон кўзлардан асрар экан.

XX асрнинг бошларидан бошлаб дон чош қилингандан сўнг унинг турли томонларига бешта тош (қаттиқ кесак) қўйилган. Чошнинг белига эса хирмонда ишлатилган баъзи бир асбоблардан ташлаб қўйилган. Бу чошнинг белини боғлаш дейилган. Зироатчилик ҳомийси Бободехқон сахарда келиб хирмонга назар солар экан. Худо ол қулим деса, чошнинг салмоғи ошар экан.

Халқ орасида чошнинг беш жойидан қозик қоқиб ип тортиш, беш жойига барака тоши қўйиш — чошнинг белига белбоғ тортиш (боғлаш) донни ёмон кўздан, нопоклардан, эгри

қўллардан асрайди деб тушунилган. Эҳтимол, «беш» рақамининг магик (сеҳрий) кучига ҳам ишониладигандир. Деҳқонларнинг фикрича: ҳафтанинг пайшанба куни «ҳар ишни қилмоққа яхшидур». Демак, бу одатнинг «беш» сонининг сеҳрий хусусияти билан боғлиқ жиҳатлари ҳам бор деб айтиш мумкин, албатта.

Бу одат хирмон аъзолари ўртасидаги ишонч белгиси сифатида ишлатилган бўлиши ҳам мумкин. Чунки тунда хирмон аъзоларидан бирортасининг фикри бузилса, яъни дондан ортиқча олиш истаги тугилса табиий, қозиклар ва тошлар унга халақит қилган. Чунки дон олинса, тошлар ҳам, белбоғ ҳам ўрнидан силжиб кетган. Буни англаган хирмон қоровули ҳам бошқа кишилар ҳам чошга тегинишга журъат эта олмаганлар. Эрталаб чош бошига келган хирмон аъзолари илк бор ўша барака тошлари-ю қозикларни туташтириб турган барака ипларига эътибор қилишган. Агар қозик иплари ва тошлар ўзгаришсиз турган бўлса, Бободехқон ёки Хўжан Хидир донларни ёмон кўздан асрабди деб ўйлашган.

Қайсики атрофга сочилган, тупроққа аралашиб қолган донларни «деҳқон жураб ўти» (супурги) билан супуриб тўдалаган. Деҳқонлар бу тўдани «хирмон таги» ёки «Ҳақулло» деб аташган. Чошдан ташқарига тўкилган дон «Ҳақулло» дейилган. Ҳақулло худонинг ҳақи демакдир. Хирмон тагида қолган донларнинг аксар қисмини садақа сифатида энг камбағал оилага, қаровчиси йўқ беваларга, етим-есирларга берилган. Кўпчилик ҳолларда «хирмон таги» қишлоқ имомига ёхуд эшонга ҳам улашилган. Шунинг ҳам таъкидлаш жоизки, XIX—XX аср бошларида ўзбекларда хирмон билан боғлиқ бўлган яна кўплаб урф-одатлар мавжуд бўлган. Деҳқонлар ўз ерларида етиштирган ҳосилнинг маълум миқдорини дин пешволарига, маъмурий вакиллар (оқсоқол, мироб)га, сартарошга, этикдўз ва подачига ҳам улашган. Бунинг номини турли жойларда турлича — кепсан, камсан, кафсан деб аташган. Ўзгаларга ажратиладиган кафсанинг миқдори хирмондаги ҳосилга ва деҳқон оиласи аҳволига, катта-кичиклигига боғлиқ бўлган. Мироб, оқсоқол ва дин пешволарининг кафсан ҳақи олдиндан белгилаб қўйилган. Сартарош оиладаги эркаклар сонига қараб олган бўлса, подачи қорамоллар сонига қараб олган.

Бундан ташқари, чошларга донни ўлчаш билан боғлиқ ирим-сирим, одатлар ҳам мавжуд бўлган. Мабодо чошдаги бугдой бўлинаётган пайтда бирорта йўловчи хирмон ёнидан ўтаётган «чошга барака» деса, чош эгаси унга қарата «умрингизга барака» деб жавоб қайтарган. Йўловчи хирмонга яқин келса унга ҳам бирикки галвир бугдой берилган. Масалан, Қашқадарё воҳасининг тоғ ва тоғолди туманларида деҳқончилик билан шуғулланган деҳқонлар чошдаги донни галвирлаб бўлаётганда санокқа ҳам катта эътибор беришган. Масалан, галвирни донга тўлдириб, қопга солгунга қадар «бир барака» деб беш-олти марта қайтарган.

Бу ҳол кейинги галвирларда ҳам такрорланган. Санокда «уч барака» йўқ. Уч барака ўрнига «ёр барака» дейилган. Шунингдек, «етти барака» ҳам дейилмаган. Унинг ўрнига «ёр олти барака» дейилган.

Чошдаги донни бўлишиб олингандан сўнг халта ва қопларга солинган ҳамда уйга жўнатишга тайёрлаб қўйилган. Бу кунни деҳқонлар «хирмон кўтариш куни» деб атаган. Дин пешвоси мўл-кўл дон бергани учун Оллоҳга шукрона айтиб дуо қилган ҳамда келгуси йил ҳосилига ҳам барака беришини сўраган. Барча дуо қилган, ўз уйларига тарқалишган.

Дон сақлашнинг турли усуллари бўлган, камбағаллар пайкалдан чиққан донни жундан қилинган қопларда, уйнинг бир бурчагида лойдан қилиниб, сомонли лой билан қайта жувалган хоммаларга жойлаштиришган. Кунжур, зиғир ва бошқа бошоқли экинларнинг донлари хум идишларга ҳам солиб қўйилган. Нўхат, мош, гуручларни эса кади идишларда (қовоқдан қилинган) сақлашиб, зарур вақтда овқатга ишлатишган.

Этнографик маълумотлардан маълум бўлишича XIX аср охири XX аср бошларида бир қанча қишлоқларда пайкал аъзолари ўзларига қарашли ерларни шу қишлоқнинг бой-бадаллат кишиларига сотишга мажбур бўлишган. Натижада Қашқадарёнинг куйи ва ўрта қисмларида иш юргизаётган бойларнинг қўлида 10 танобдан 40 танобгача ерлар мавжуд бўлган. Улар бу ерларда чоракору мардикорларни ишлатиб, галлани ўрдириб, янчдириб донни ўша майдоннинг ўзига ўра қилиб, кўмишган. Бунинг учун янчиш ишларини бажаришдан олдин чуқурлиги 2—2,5 метр ва энига 1,5 метр кенликда ўра қазилган.

Воҳанинг бошқа бир қанча жойларида эса донни сақлашнинг ўзига хос усулларидан бири бу қоқлаб кўмиш дейилган. Унга кўра ўранинг тагига зиғир похол тўшалган. Ён томонларига ҳам 10 см қалинликда зиғир походи басма-бас тахлаб борилган. Ўз навбатида дон ҳам тўлдириб борилган. Ўра донга тўлгандан кейин устини похол ва сомон билан ёпишган. Унинг усти сомонли лой билан қалин қилиб шувалган. Қишу баҳорда қанчалик ёғингарчилик кўп бўлмасин, сувлар ҳар тарафга оқиб кетган. Бундай ўраларда донни баъзан 3 йилгача тоза сақлаш мумкин бўлган.

Юқорида таъкидлаб ўтилган деҳқончиликда хирмон кўтариш билан боғлиқ удум ва маросимлар одамлар ўртасидаги инсонийлик муносабатларини ва меҳр-оқибат ришталарини янада мустаҳкамлаган ҳамда уларни эзгу мақсадлар сари сафарбар этган. Халқимизнинг умрбоқий маросим ва удумларини билиши ва кундалик ҳаётда уларга амал қилиш бугунги кунда халқимизнинг ўзлигини англашига кўмаклашади. Элимизнинг эъзозига айланган удум ва маросимлардан олий кадрият сифатида ақл-идрок, халқ ва жамият манфаатлари йўлида самарали фойдаланилса истиқлол заминлари янада мустаҳкамланаверади.

МУТРИБИЙНИНГ «НУСХАЙИ ЗЕБОЙИ ЖАҲОНГИРИЙ» ТАЗКИРАСИ

Яқинда Қумда (Эрон) XVI асрнинг иккинчи ярми ва XVII асрнинг биринчи ярмида ўтган самарқандлик шоир, муסיқашунос, ҳаттоғ ва адабиётшунос олим Мутрибийнинг «Нусхайи зебойи Жаҳонгирий» («Жаҳонгир подшоҳнинг зебо лазкираси») номи бир асари босмадан чиқарилди. Ноширлар: таниқли ёш ўзбек адабиётшунос олими Исмоил Бекжонов ва эронлик олим Саид Али Мавжоний.

Икки оғиз сўз мазкур тазкира муаллифи ва асарнинг қисқача мазмуни ҳақида.

Муаллифнинг ҳақиқий исм-шарифи маълум эмас. Унинг фақат тахаллусини биламиз. У илмий жамоатчиликка «Мутрибий» («чалғувчи», «муסיқашунос») номи билан маълум. Асарида келтирилган айрим маълумотларга қараганда, унинг асли самарқандлик ва 1559 йили зиёли оилада таваллуд топган. Мутрибий мумтоз адабиёт, тарих, муסיқашунослик илмларидан ташқари, «Қуръон» ва «Нақшбандия» тариқати илмларини ҳам касб этган. Масалан, «Қуръон»ни Бухорода Ҳофиз Муҳаммад Амಿಂದан, тасаввуф ва шеър илмини ўзбек мумтоз адабиётининг йирик намояндаларидан Ҳасанхожа Нисорий (1586—1597)дан олган. 1620 йилдан то умрининг охиригача у асосан, Самарқандда истиқомат қилган ва Самарқанднинг ўша вақтлардаги (аштархонийлар давридаги) ҳокими Ҳожибек қўшчининг хизматида бўлган.

Урта асарларда Мовароуннаҳр олимлари ва шоирлари орасида, ҳаж зиёратидан ташқари, Ҳиндистонни бориб кўриш удум бўлган. 1625 йили Мутрибий ҳам шу ният билан ўгли Муҳаммад Алини бирга олиб, Ҳиндистонга жўнаб кетади. У йўлда Балх ва Қобулда бирмунча вақт тўхтаб, ўша шаҳардаги илмий-адабий муҳит билан яқин-

дан танишади ва тазкираси учун янги маълумотлар тўплайди. Самарқанддан чиқиб кетгандан қарийб бир йил ўтиб, 1526 йили Мутрибий Бобурийлар салтанатининг иккинчи пойтахти Лоҳурга келиб тушади. Тахминан икки ой у таниш-билишлариникида туриб, подшоҳга тортиқ қилмоқчи бўлган асарини синчиклаб текшириб чиқади ва ниҳоят ҳижрий 1036 йил раби ул-аввал ойининг 19-куни (1625 йили 9 декабр куни) Хожaxon девонбегининг воситачилиги билан Жаҳонгиршоҳнинг қабули шарафига мушарраф бўлади. Бу учрашувни Мутрибий бундай эслайди: «Таъзиму тақрим вазифалари адо этилгандан кейин подшоҳ ҳазрати олийлари сурадилар:

— Пойтахт Лоҳурга келганингга қанча вақт бўлди?

— Бир ой бўлди.

— Шу вақтгача таъзимга келмай, қаерларда юрдинг?

— Сизга туҳфа қилиш учун «Нусхайи зебойи Жаҳонгирий»ни ёзиш билан банд бўлдим.

— Унинг ёзиб тамомланиши тарихини қайси мисрадан тоқдинг?

Бир рубоийимни ўқидим ва тарихни «Нусхайи зебойи Жаҳонгирий»дан тоқдим, деб жавоб қилдим.

Жавобим подшоҳга хуш келди, лекин суровда давом этдилар:

— Шу ерда қолсанми, ё мамлакатингга қайтиб кетасанми, ё булмаса, Маккаю мукаррама зиёратига борасанми?

— Қиблайи олам! Фармонингизга мунтазирмен. Қол, десангиз қоламен, кет, десангиз кетамен. Тақдирим қўлингизда.

Шу соатнинг ўзида биз атрофида ўтирган хоннинг усти рупиялар билан тўлиб кетди. Рупиянинг вазни Турон улчовида 2,5 мисқолга баробар эди. Менга 500 рупия ҳада қилдилар. Бу

YOSHLAR VA MA'NAVİY TARBIYA

Jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy o'zgarishlarni tahlil qilish ziyolilar hayoti va ijodiy faoliyatida muhim o'rin egallashi hech kimga sir emas. Ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari barcha fuqarolar, ayniqsa ko'proq yoshlarning hayot tarzi bilan chambarchas bog'liqdir. Ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar, eng avvalo, yoshlar psixologiyasida, qarashlarida va munosabatlarida tez aks etishi barchaga ma'lum. Jamiyatdagi mazkur o'zgarishlarni fikrlari shakllangan, ma'lum bir turmush tarziga moslashgan katta yoshdagi kishilar juda sekinlik bilan qabul qilsa, yoshlar esa ularga tez moslashadi. Bozor munosabatlariga o'tishning boshlanishi bilan oq bunday o'zgarishlarning tarafdorlari yoshlar bo'lib chiqqanining o'ziyoq fikrlarimizga yaqqol dalil bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ijtimoiy muhitning tez o'zgarish holati ayrim yoshlar hayotida nafaqat ijobiy, shu bilan birga salbiy holatlarning kelib chiqishiga ham sababchi bo'layotganligini tan olmaslik mumkin emas. Ayrim yoshlar barcha narsani pul bilan o'lchab, hamma narsani sotish va sotib olish mumkin deb hisoblashadi. Bu borib turgan gumrohlikdir. Hayotning, yashashning ma'nosini ko'proq pul topishdan iborat deb tushunish ajdodlarimiz yaratgan moddiy boyliklarni, qadriyatlarini, hatto milliy madaniyatning qadrsizlanishini keltirib chaqarishi tayin.

Har qanday taraqqiyot negizida jamiyat boyliklari ustiga boylik qo'shishga qaratilgan ijodiy yaratuvchanlik mehnati yotadi. Millat va jamiyat ravnaqi kishilar soni va miqdori bilan emas, kelajak uchun qilingan fidokorona mehnat orgaligina ro'yobga chiqadi. Ming afsuski, hozirgi yoshlarning ko'pchiligida ana shunday fidokorona mehnat qilishga qiziqish susaygan. Demak, ma'naviy-tarbiyaviy ishlar yoshlarda mehnatdan zavq olish hissiyotining shakllanishiga, ijtimoiy foydali mehnatning har qanday ko'rinishlarini targ'ib qilishga chorlashi lozim.

Hayotda yashashdan ma'no nima? Qanday kasb-korni egallasam oilamga, xalqimga va jamiyatga ko'proq foyda keltirishim mumkin, qanday qilganda baxtli bo'lish mumkin, degan savollarni o'z-o'ziga bermaydigan yosh topilmasa kerak. Agar o'smirlikda goh u kasbni, goh u kasbni o'rganishga intilsa, goh u yoki bu

Нуржаҳон бегим номидан қилинган ҳада эди».

Мутрибий Ҳиндистонда ҳаммаси бўлиб, икки йил атрофида турди. Шу вақт ичида у нафақт Лоҳур, балки Гужоратда ҳам бўлди. Олим Самарқандга 1627 йили 71 ёшида қайтиб келади.

Адабиётда Мутрибийнинг фақат битта тазкираси — «Тазкират уш-шуаройи Мутрибий» номли асари (1604—1605 йилда ёзилган) маълум эди. Унда XVI асрнинг охирлари ва XVII асрнинг биринчи ярмида Мовароуннаҳрда ўтган 328 шоир ҳақида, шунингдек, уларнинг, шеърларидан намуналар келтирилган. Асар қисқача сўзбоши ва тахминан уч қисмдан: 1) муаллиф ўзи кўрган-билган ва муомалада бўлган шоирлар; 2) муаллиф таниган-билган, лекин муомалада бўлмаган шоирлар; 3) муаллиф учрашмаган ва унинг ҳақидаги маълумотларни бошқа манбалардан олган шоирлар.

Сўзбошида асарни ёзишдан мақсад ва вазифалар ҳақида сўз боради ва муаллиф уни Аштархоний Абулғозий Вали Муҳаммадхон (1605—1611) га бағишлаганини айтади. Бу ерда — «исми аввал» деган бўлимда, Шайбонийлар сулоласидан чиққан шоирлар: Абдулаҳон II, Абдулмуъминхон, Абдол Султон (ҳақиқий исми Абдумалик султон), Абулхайр султон, Баҳодир султон, Музаффар султонларга тўхталиб ўтади. Кейин, алифбо тартибда, Самарқанд, Бухоро, Тошкент ва Балхда шу даврда яшаб ижод этган шоирлар ҳақидаги маълумотлар келтирилади.

Мутрибий тазкирасининг аҳамияти шундаки, унда XVI асрнинг сўнгги чораги ва XVII асрнинг бошларида ҳам Мовароуннаҳрда адабиёт ва маданият гуркираб ривожлангани маълум бўлади. Масалан, бу вақт шеърятнинг анъанавий жанрлари (қасида, ғазал, рубоий, ҳажв, маснавий ва б. қ.) билан бир қаторда адабиёт жанрларидан қисса, латифа, музика (ҳазил-мутойиба) жанрлар ҳам тараққий этганлигига гувоҳ бўламиз. Мутрибий тазкирасининг яна бир қиммати бор. Унда келтирилган маълумотлардан XVI—XVII асрларда илм фан, масалан унинг тиб, фалакиёт (астрология) сиёқ (махфий ёзув), фикҳ, фалсафа, мантиқ, аруз каби соҳалари ривожланганлиги кўрилади. Шунингдек, асарда Мовароуннаҳр шаҳарларида ҳунармандчилик,

хаттотлик, наққошлик, мусиқашунос-лик, сангтарошлик, зарроблик (буюм-ларга нақш берувчи), таббоҳлик (ошпазлик), кашфдузлик, жомабофлик (тикувчилик), сўзангарлик (нина ишлаб чиқарувчилик), заргарлик, дегрезлик (қозон қуёвчилик ва б. қ.) ҳамда савдо-сотик ривожлангани ҳақида эътиборга молик маълумотларни учратамиз.

«Тазкират уш-шуаройи Мутрибий» ҳозиргача чоп этилмаган.

Кейинги, асримизнинг 70-йилларида эълон қилинган маълумотларга қараганда, Мутрибий яна бир тазкира ёзганлиги маълум бўлди. Мутрибийнинг иккинчи тазкираси «Нусҳайи зебойи Жаҳонгирий» («Жаҳонгир подшоҳнинг зебо тазкираси») деб аталади. Асар 1625 йили ёзиб тамомланган. Бобурий подшоҳларини Жаҳонгир (1605—1627)га бағишланган.

«Нусҳайи зебойи Жаҳонгирий» қисқача сўзбоши, икки қисм (силсила) ва хотимадан иборат қилиб тузилган. Биринчи силсила Шайбонийлар хонадонига мансуб, XVI асрнинг биринчи ярмида ўтган ва шеърятда қалам тегратган султонлар: султон Саидхон, Жувонмард Алихон, Абдол султон, Поянда Муҳаммад султон; Абулхайр султон, Музаффар султон, Худойберди султон, Баҳодир султон; иккинчи силсилада XVI асрнинг иккинчи ярмида ўтган ва шеърятга алоқадор бўлган Шайбоний султонлар: Искандархон, Абдуллахон II, Абдулмуъминхон, Фўлод Султон, Иброҳим султон, Муҳаммад Раҳим султон ва б. қ. ҳақида, шунингдек уларнинг замонида ўтган етук шоирлар ҳақида маълумот келтирилади. Сунг Аштархонийлардан Боқи Муҳаммадхон (1601—1605) ва Имомқулихон замонида яшаб, шеърятда олий мартабага эришган шоирлар ва уларнинг ижоди ҳақида маълумот келтирилган.

Хотимада Мутрибийнинг Лоҳурда турган пайтида бўлиб ўтган воқеалар, хусусан подшоҳ мажлисларининг тафсилотлари, шунингдек, подшоҳ Жалолдин Акбар (1556—1605) замонида ўтган 80 йирик шоир ҳақида Жаҳонгир подшоҳ тўплаган маълумотлар келтирилган. Булар орасида девон тартиб этган шоирлар ва бошқа фан намояндalари ҳақида маълумот бор. Самарқандлик дostonнавис ва мусиқашунос олим Нажмиддин Муҳаммад Абулқо-

qahramonga taqlid qilsa, balogʻat yoshiga yetgani sayin oʻz hayot yoʻlini mustaqil izlashga intilish kuchayadi. Yashashning maqsadini toʻla anglamasdan turib bunday savollarga javob topish amri maholdir. Endi hayotda shunchaki yashash emas, balki «Nima uchum yashash kerak» degan savolga javob topishga intiladi. Eng asosiysi, ijtimoiy tarbiyaviy ishlar yoshlarga oʻz orzu-istaklarini roʻyobga chiqarishda va hayotda oʻz oʻrnini topishga yordam bermogʻi kerak.

Jamiyatda sodir boʻlayotgan tub oʻzgarishlarni hech qachon befarq qoldirmagan, ular ushbu oʻzgarishlarga yo ijobiy yoki salbiy munosabatda boʻladilar, kimdir bu oʻzgarishlarning faol ijodkoriga aylanadi, kimdir esa unga zimdan yoki ochiqdan-ochiq qarshi chiqadi. Bunday ziddiyatlar tarixiy taraqqiyot jarayonida tabiiy holdir. Ijtimoiy taraqqiyotda keng xalq ommasining faol ishtirok etishi oʻta muhimdir, lekin jamiyatning barcha aʼzolari uchun maʼnaviy-axloqiy normalar tizimida shakllangan turmush tarzi, hayot falsafasi boʻlishi ijtimoiy ehtiyojdir.

Kishilarda va ayniqsa yoshlarda maʼnaviy-axloqiy dunyoqarashni shakllantirish, ularni ijtimoiy-madaniy hayotga jalb qilish — jamiyatda kishilar oʻrtasida birlik, ahillik, doʻstlik munosabatlari oʻrnatishga boʻlgan har qanday intilishlarni qoʻllab-quvvatlashga va mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu esa ijtimoiy talablarga asosida shakllangan axloq normalariga toʻla rioya qiluvchi, maʼnaviyati boy barkamol avlodning chakllanishiga yordam berishi shubhasizdir.

Donishmandlardan biri «har bir xalqning maʼnaviyati uning qanchalik kitob oʻqishi bilan belgilanadi» degan edi. Keyingi vaqtda yoshlarimizning kitobga boʻlgan mehri biroq susaygandek koʻrinadi, buning oʻrniga ularning koʻpchiligida turli xil chet el videofilmlarini koʻrishga ishtioqi balandligi hech kimga sir emas.

Nega biz bolalarimizni, nevaralarimizni yetaklab muzeylarga, teatrlarga bormaymiz, ularni bolalikdan goʻsallik bilan, sanʼat bilan oshno qilmaymiz. Chunki buning uchun achchiq boʻlsada tan olishimiz kerakki, koʻpchiligimizda hafsala yetishmaydi, qunt yoʻq, toʻgʻrironi, hayotning qadriga yetish yoʻq. Shu oʻrinda hazrat Navoiyning «Insonga kitobdan ortiq sodiq doʻst yoʻqdir» yoki «Yigitlikda yigʻilmning mahzanin, qarilik chogʻi xarj qilgʻin oni» degan hikmatli soʻzlarini eslatgim keladi.

Bu soʻzlarga amal qilish kelajakda barkamol, maʼnaviy yetuk avlod yetishuvining qarovidir.

Xolmat SAMATOV,

Toshkent iqtisodiyot universiteti
falsafa kafedrasi katta oʻqituvchisi.

сим замонасининг атоқли шоири Мушфиқий Бухорий ва шоир Ниёзий Самарқандий, маснавийёт илмида ҳам қалам тебратган соҳиби девон Фазлий Бухорий ва бошқа мовароуннаҳрлик шоирлар ҳақида сўз боради.

Мутрибий ўзининг бу асарига аввалги тазкирасидан — «Тазкирот ушшуаройи Мутрибий»дан айрим материалларни олиб қўшган. Шеърятда қалам тебратган Шайбоний Султон Саидхон авлоди ва улар билан замондош бўлган шоирлар, Абдуллахон ва у билан замондош аҳли фазл аввалги тазкирадан «Нусхайи зебойи Жаҳонгирий»га олиб қўшилган.

«Нусхайи зебойи Жаҳонгирий» асли мовароуннаҳрлик, эронлик, ироқлик, балхлик, бадахшонлик ва Шимолий Ҳиндистонлик 292 шоир ҳақида қисқача маълумот беради. Уларнинг орасида девон тартиб берганлари, шеърятнинг айрим соҳалари (маснавийёт, муаммо, маъоний ва ҳ.к.) бўйича китоб ёзганлари ҳам бор. Тазкирада девон тартиб берганлардан мавлоно Урфий Шерозий, Ҳусайн Самоний, Мазҳарий Кашмирий, Мир Рамузий, мавлоно Оғаҳий Шибиргоний, Пайравий Бухорий, Маъсумий Бухорий каби кўплаб шоирларнинг номлари келтирилган. Уларнинг орасида илоҳийёт, тасаввуф, адабиётшунослик, мусиқа, тарих ва бошқа илмлар вакиллари ҳам учратамиз. Мусиқа илми, адабиёт, мантиқ ва бошқа илмлар соҳиби Мир Кашмирий (Бадриддин Кашмирий), муаммо, илми нужум ва ҳайъат илмларининг билимдони саййид Мир Ҳусайн, фароиз илмида ягонайи замон бўлган мавлоно муфлсий шулар жумласидандирлар. Тазкирада ёдга олинган шоирлар орасида ҳуснихат соҳиблари ҳам учрайди. Тазкирада улардан жуда кўпларининг ижоди ҳақида муҳим маълумотлар келтирилади. Масалан, мавлоно Урфий Шерозий ҳақида мана буларни ўқиймиз: «Асли шерозлик, девони Мовароуннаҳрда машҳурдир. Бандан ундан 40 нусха кўчирганмен». Бу маълумот Мутрибийнинг таржимайи ҳолига қўшимча киритади. У катта адабиётшунос олим, шоир ва мусиқашунос бўлиши билан бирга, яхши хуснихат соҳиби ҳам бўлган экан. Яна бир шоир — Назрий Бадахший Мирзо Улугбекнинг Самарқанддаги Масжиди муқаттасида дарс берган. Шу билан бирга, Мутрибийнинг сўзлари билан айтганда, «етти қаламда хат ёзган, яъни хатнинг етти турини яхши билган,

муҳр ясаш, буюмларга зарҳал бериш бўйича ҳам йирик мутахассис бўлган. Асарда бошқа ўнлаб қўли гул котиб ва ҳаттотлар тилга олинади. Булар орасида Абдуллахон II нинг шахсий котиби Мирзо Мўмин, сиёқ илмининг соҳиби мулла Ҳазравий, настаълиқ хатининг пири Қози Муҳаммад Ориф ва Хожа Шавқий бор эдилар. Имомқулихон билан замондош бўлган Мирзо Ёдгор китобдор билан Мирзо Ҳусайн китобдорлар ҳам хат илмининг йирик намояндаларидан бўлганлар.

Умуман, Мутрибийнинг «Нусхайи зебойи Жаҳонгирий» тазкираси нафақат Шимолий Ҳиндистон, балки Мовароуннаҳр, Хуросон, Балх ва Бадахшондаги XVI—XVII асрлардаги адабий муҳит, фан ва маданият аҳволини ўрганишда муҳим манба сифатида қадрли асардир.

Шу ерда олимнинг асар хотимасига илова қилинган яна бир асари — «Хотироти Мутрибий» ҳақида икки оғиз айтиб утмоқчимиз. Асарда Мутрибийнинг Лоҳурда турган пайтида подшоҳ Жаҳонгирнинг мажлисларида кўтарилган масалалар баён этилган. Унда Мовароуннаҳрнинг XVII асрнинг биринчи ярмидаги ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётига оид ўта қимматли маълумотлар бор. Шулардан битта-иккитасига тўхталиб ўтамиз.

Жаҳонгир подшоҳни Бухоро ва Балх хонлари, уларнинг яқинлари ҳамда амирлари, Жуйбор хожаларининг шахсий ҳаёти, феъл-атвори ва қиёфалари қизиқтирган. Шоҳ амри билан сарой сураткашлари уларнинг қиёфасини чизганлар. Бу расмлар ҳозирда Англиянинг музейлари ва кутубхоналарида сақланмоқда. Бу хусусда ўн саккизинчи хотиротда мана буларни ўқиймиз: «Бир куни подшоҳнинг оstonасига бош уриб бордим. Подшоҳ қоғозга чизилган қандайдир суратларни диққат билан томоша қилиб ўлтирган экан. Менга «ўлтир!», деб жой кўрсатдилар. Сўнг суратларни менга кўрсатиб дедилар: «Диққат қилиб қара-чи, бу кимнинг тасвири экан?» Қараб кўрсам, улардан бири Абдуллахон ўзбек, иккинчиси унинг ўғли Абдулмўминхоннинг тасвири экан. Подшоҳ сўради: «Суратлар асилми, ёки бошқа фикринг борми? Бўлса айт!» Мен жавоб қилдим: «Бу ерда Абдуллахон сал тўлароқ тасвирланган. Аслида у кўп ҳам тўла эмас. Бўйидаги чандиқ аслида чап тарафда. Подшоҳ сураткашни чақиртирди ва мен айтгандай қилиб чизишни буюрди. Шундан кейин подшоҳ мандан Абдул-

муъминхоннинг тасвири хусусида сўради. Жавоб қилдим: «Абдулмуъминхонни бугдой ранг қилиб чизибдилар, аслида эса у оқсарикдан келган йигит, саллани бўлса сал қинқайтириб ўрайди. Бу анча чиройли чиқади», дедим. Подшоҳ расмонни чақириб, уни ҳам мен айтгандай қилиб чизишни буюрди.

Яна бир хотирада Мутрибий қизик бир маълумот келтиради: «Бир куни подшоҳнинг остонасини ўнгани бордим. У ерда аркони давлат ва аъёни мамлакатнинг барчаси жамул жам эрканлар. Фарангий тужжорлар ҳазрати олийлари ҳузурига пешкашлар билан кириб келдилар. Подшоҳ пешкашлардан бирини — узунлиги тўрт ангушт келадиган, 12 варақдан иборат бир китобчани қўлига олди. Қогози наҳўт ранг эркан. Подшоҳ уни менга узатиб, унинг қандай китоб эканлигини сўрадилар. «Билмайман», деб жавоб бердим. Сўнг подшоҳ унинг қўлини очиб, менга узатдилар. Унинг қоғози шундай эканки, унга ўчириб ёзса бўлар экан.

Хотиротларда мусиқа, Самарқанднинг осору атиқалари (Гури Амир, Шоҳи зинда, Улугбек расадхонаси ва б.қ.) нинг XVII аср бошларидаги умумий аҳволи, Сиёб ариги устидаги қурилган қоғоз корхоналари (жувози қоғаз)нинг аҳволи ҳақида гап боради.

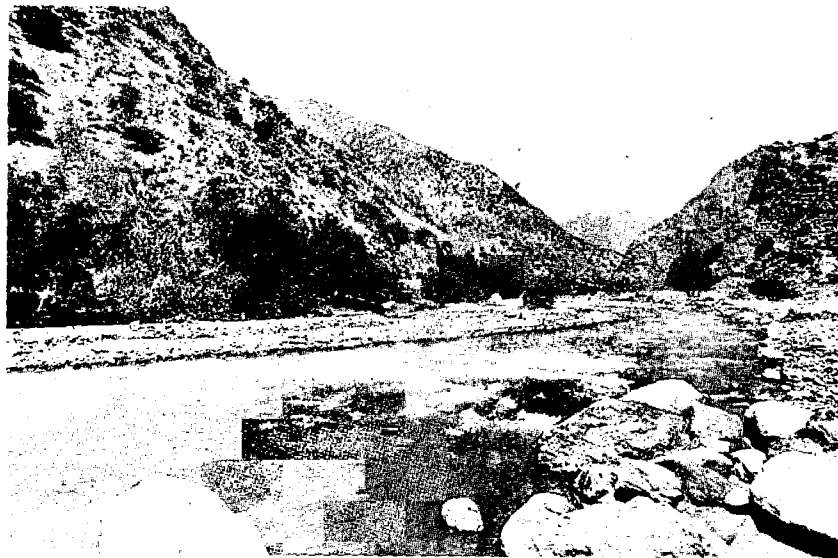
Мутрибийнинг хотиралари 1977 йили Қарочи (Покистон)да «Мутрибий Самарқандий, Хотироти Мутрибий (мусоҳиба ва Жаҳонгир подшоҳ)» номида алоҳида китоб қилиб чоп этилган.

«Нусхайи зебойи Жаҳонгирий» бизнинг замонамизгача икки нусхада етиб келган. Улардан бири (Шоҳжаҳонободда 1665 йили қучирилган ва шу кунларда Англияда «Индия оффис» кутубхонасида сақланади. Иккинчиси Эроннинг Қум шаҳридаги Оятулла ал-Аъзамий кутубхонасида сақланади. Исмоил Бекжонов ва Саид Али Мавжоний нашри шу қўлёзмага асосланган.

Муддаога келсак, тазкиралар нафақат кўп асрлик мумтоз адабиётимизни, балки кўҳна тарихимиз ва маданиятимизни ўрганиш учун ҳам бебаҳо манба бўлиб хизмат қилади. Хурсанд бўладиган тарафи шундаки, ёш шарқшунос олимлар орасида манбанинг муҳим бу тури билан қизиқувчилари пайдо бўлмоқда. Шундайлардан бири биз юқорида тилга олганимиз Исмоил Бекжоновдир. У бирмунча йилдан бери тазкиралар устида ишламоқда, уларни ўзбек тилига таржима қилиш билан изчил шуғулланмоқда. Масалан, у XVI асрда яшаб ижод этган йирик шоир ва тазкиранавис олим Ҳасанхожа Нисорий (1516—1597)нинг «Музаққир алахбоб» («Дўстлар зикрида») деган қимматли тазкирасини синчковлик билан урганди ва уни ўзбек тилида 1993 йили нашр этди. Мана энди шу олимнинг саъй-ҳаракати билан Эронда, 1998 йили Мутрибийнинг «Нусхайи зебойи Жаҳонгирий» тазкирасининг форсча матни, сўзбоши ва зарур изоҳлар билан, чоп этилди. Уйлаймизки, ёш шарқшунос олимимиз яқин уртада унинг ўзбекча нашрини ҳам амалга оширадилар.

Т
А
Б
И
А
Т

Ш
И
Ф
О
К
О
Р

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

ОДАМ ОДАМГА ҒАНИМАТ

Инсон ҳаёти қизиқ. Қайсидир бир ишдан кўнгли таскин топса, қайсидир улгуролмаган ишдан ачинади. Қолаверса, ҳаммасига улгуриш жуда қийин. Устига-устак, баъзан хушёр яшасак, баъзан бепарво яшаймиз. Дўсту қадрдонларни тириклигида қадрламаймизу оламдан ўтган сўнг изларини кўзимизга суртмоқчи бўламиз. Керагида курсатолмаган меҳрибонлик учун афсус-надоматлар чекамиз, юрагимиз ачишиб, ўкинч ва изтироб билан эслаймиз. Айниқса, дунёда соғиниб яшайдиган қадрдонлари бўлмаган одамга ҳаммадан қийин. Минг шукрки, бундай олийжаноб инсонларни менга Яратганнинг ўзи кўп йўлиқтирган. Ҳаётда ташқи жиҳатдан бир-бирига қуйиб қўйгандай жуда ўхшайдиган одамлар кўп бўлар экан. Қайдадир синфдошим раҳматлик Тоҳир Машариповга озгина ўхшаш бировни учратиб қолсам кетидан узоқ-узоқларгача қараб қолам, дарҳол дўстини эслайман. Биз Тоҳир билан қадимий Хоразмнинг Янгиариқ туманига қарашли Огаҳий номли мактабда бирга ўқиганмиз. Тоҳир табиатан ноҳақлик билан келишмайдиган йигит бўлиб, болаликдан ёрдамга муҳтожларни ҳимоя қилишга одатланган эди. Айниқса, у баъзан учраб турадиган ўзини ўзи эплотмайдиган ландовур эркаларни ошқора ёмон кўрарди. «Эркак мард бўлиши керак», деб бировлар учун талашиб-тортишар ва шундай яшамаса худди ҳаётнинг қизиги йўқолиб қоладигандай адолат ўрнатишга ҳаракат қилар эди. У сокин, сукут сақлаб, беғам яшай олмасди. Бамисоли бир олов эди, Тоҳир. Ушлаганни қулини, уйнаганни дилини, қараганнинг кузини «куйдирар» эди у. Бир феъли тўғри келган инсон билан тезда қадрдон бўлиб кетар, бир жини ёқтирмаса ҳатто, тилло бериб ҳам уни шу одамга яқинлаштириб бўлмас эди. Энди билсам Тоҳир ўзининг

озгина қадрсизланишига йўл қўймайдиган катта қалбли ва кучли инсон экан. Кимнинг кимлигини вақт курсатади. Вафогидан анча ўтиб, унинг хайрли ишларини эслаб, айрим хотираларимни ёзиб қолдиришга жазм этдим.

Бугун Тошкент кўчаларини Тоҳир билан кезган ўша қувноқ кезларни соғинч билан эслайман. Ушанда нечоғлиқ бахтиёр эдик. Талабалик йиллари қирқ ўрим сочли қизлар ҳақида уйқулардан кечиб қилган гурунгларибиз ҳали-ҳали ёдимда. Мана бугун ҳатто, сезмай ҳам қолибмиз, ўша олтин давр — ёшликнинг энг гайратли дамлари кўз очиб юмгунча ўтиб ҳам кетибди.

* * *

Дўстим, бугун энди сени эсга олган сайин гўёки янгитдан кашф этаман, менга нақадар яқин бўлганингни англайман. Мени кимлардандир ҳимоя қилишга шайланганларинг хаёлимга келади. Сен ўз утирган даврангга мен ҳақимда гийбат қилишларига йўл қўймасдинг, менинг энг одил ҳимоячим — кўзим ва юзим бўлганингни чин юракдан ҳис этаман.

Инсон ахлоқи шунчаки салом-аппик, хушмуомападангина иборат эмас. Ахлоқ — бу аввало инсоф ва адолат туйғуси, имон, ҳапплик дегани.

Ислом КАРИМОВ

Ҳар доим бир-бировдан ҳол-аҳвол сўраб, хабар олиб турардик. Баъзан бирга бўлсак, арзимаган бир нарса устида тортишиб ҳам қолардик. Ва бу табиий ҳол эди. Чунки сен ҳар нарсага ўз қарашларинг фикру мулоҳазаларингдан келиб чиқиб хулоса ясардинг. Баъзи бировларга ухшаб минг бир хил турланишни асло билмасдинг. Сенинг энг юксак фазилатинг ҳам аслида шу эди.

Кўзингга тик қараб туриб, ёлгон сўзлаб бўлмасди. Нафақат кўзларинг, қалбинг ҳам осмондек бегубор эди сенинг. Қиличдай ўткир, дадил-дадил ростгўй сўзингдан кўплар, ҳатто, бирга юргани кўрқижарди. Сен бўлса ҳаммадан биргина фазилат — адолат ва ҳақиқат талаб қилардинг, тўғри одамларни бошингга кўтарардинг. Кўплар шу одадингни ҳурмат қилардилар. Фақат улар заруратдан, зарари тегиб қолмасин деган уйда сендан узоқроқ юришарди. Бир пайтлар сенинг ошқора сўзингдан улгудек кўрқадиганлар иш беришдан ҳам чўчишди. Сен иш-сизиликнинг жабрини ҳам татиб кўрдинг. Улар билан олишавериб ахийри енгдинг, топган қувончинг шу бўлди.

Бу ҳам тақдир экан, талабалик йиллари ҳам ортда қолиб, мен Тошкентда қолдим, сен киндик қонимиз томган қуёшли заминга — Хоразмга қайтдинг.

Сўнг оила қургонига эга бўлдинг. Уй-жой қилиб, этак-этак фарзандларинг дунёга келди. Сен менинг Хоразмда йўқлигимни билдирмас эдинг, ота-онам ва укаларимдан ўз маслаҳатларингни, ёрдамларингни, меҳрибонлигингни аямасдинг. Хонадонимизда кичик бир йиғин бўлса албатта, унга қатнашиб, ота-онам дуосини олардинг. Шу садоқатинг, меҳр-муҳаббатинг учун ўз вақтида сенга бир ўринлатиб раҳмат ҳам айтолмадим, дўстим. Энди бўлса бунинг сенга кераги ҳам йўқдай...

Қачон Хоразмга бориб қолсам сени кўрмасдан қайтмас эдим. Пойтахтга келсанг сен ҳам ишларингни йиғиштириб мени излардинг. Шунда яна гурунгимиз қизирди. Ушанда Турткўлга — Амударёдан поромда ўтиб, дўстимиз Бахтиёрниқига борганларимиз, қайтиш-

да ликиллаб турган осма кўприқдан ўтганларимиз ҳам хотирдан қочмасди. Сен «нафақага чиқсам керак бўлади», деб Тошкентдан бир хонали уй сотиб олишни орзу қилардинг. Энди бўлса уша уй ҳам, ўзинг ҳам йўқ. Инсон энг яқин кишисини узоқ кўрмаса соғинар экан. Гоҳи-гоҳи бирга булган уша эсдан чиқмас дамларни эслаб тураман. Улугбек қўлида ёш болакайлардай шодланиб чўмиганларинг шу атрофдан ўтсам эсимга тушди. Ушанда сен бутунлай соғайиб кетган эдинг. Тани бошқа одам ҳатто, у шифокор бўлса ҳам ичингдаги дардингни билмайди. Оғир ўтган инфарктдан кейин соғайиб Тошкентга келган эдинг. Биз бирга ёрдам сўраб Соғлиқни сақлаш вазирининг ўринбосарига

учрашдик. Ҳозир у одам бошқа жойда ишлайди. Шунда «Семашко» сиҳат-гоҳига ётмоқчи эдинг. Сени анкетангдаги ташхис билан шифокор зоти борки, ёрдамга қўл чузишга ҳаракат қилган бўларди. Бироқ вазир ўринбосари ҳар хил баҳоналар топиб сўровингни рад этди. Шу кунийёқ, Соғлиқни сақлаш вазирига ёзма равишда яна мурожаат қилдинг. Икки кундан кейин ишинг ҳал бўлди. Вазир олижаноб одам эди. Сен у кишининг меҳрибонлиги шарофати билан соғайиб чиқдинг. Уша ишни ўзинг ҳал

СУРАТДА: Тоҳир Машарипов.

қилиб, ҳамқишлоқларимизга: «Дўстим мени «Семашко»га жойлаб қўйди», деб бир йилгача мени мақтаб юрдинг. Ана шундай ўта бегубор, мард ва танги йигит эдинг. Мен шунча яшаб шуни англадимки, дунёда сенга ухшаганлар қанча кўп бўлса, жамият шунча тоза бўлади.

Мен азим Тошкентга бойлик орттириш учун келган эмасман. Бой бўлишим керак бўлса Хоразмда ҳам бўлардим. Мақсадим ўқиб, қўлидан иш келадиган, бутун мамлакатга фойдаси тегадиган маданиятли, олижаноб инсон ва шоир бўлиш эди. Бу ерда оқу қорани танидим, ким дўст, ким душман эканлигини фарқлай бошладим, илм ўргандим. Тошкентни яхши кўришим негадир сенга ёқмас эди. Лекин бахтли ва бахтсиз дамлар-

да бошимни силаб менга ҳамдард бўлган одамларни, меҳнатим сингган бу обод кўчаларни, файзли хиебонларни, гуллаган боғу роғларни мен қандай унутай ахир. Мен 16 ёшимда бу улкан Қаҳқашонга келганман. Хоразмда тугилган бўлсам ҳам, бу ерда бир умр бахтиёр яшадим. Ким нима деса десин, Хоразмни ҳам, Тошкентни ҳам меҳр-муҳаббат билан жондан севаман. Хоразмни Тошкентда туриб қанча соғинсам, Тошкентни ҳам Хоразмда туриб шундай соғинаман. Ахир Хоразм бир менинг юрагим бўлса, Тошкент барча ўзбекнинг юраги эмасми?

Тошкентга сўнги бор келганимда синфдошимиз Отахон Исмоиловникида ошхўрлик қилдик. У ҳам дунё кўрган йигит. Бор-

Сенинг сўзинг билан ишинг бир эди. Қайда ишламагин, ўзингга етти ёт бегона одамларга ёрдам кўрсатишга тайёр эдинг. Сен истиқлолни орзу қилган, Ўзбекистонни озод кўришни истаган, халқимизни бахтиёр қилишга бел боғлаган, ўзини англаб улгурган ўзбек эдинг. Афсуски бошлаган ишларинг поёнига етмади. Айни мева берадиган пайтда дунёни тарк этдинг.

Инсон қачон бошига бахт қуши қўнишни билмайди. Бир умр тиним билмай изланади. Бироқ дўсти-ёронига қайишолмайди, имкони етмайди, қўли етганда эса вақти етмайди. Барисини йўқотганида эса виждони азобга тушади. Шунда имкони борида кўзни юмиб яқинига ёрдам бериб юбормаганига ачина-

Шунга эришиш керакки, Ўзбекистон бозори мамлакатимизда бизнес билан шўғулланишга интилганларнинг барчаси учун энг маъқул ва қулай иқтисодий макон бўлиб қолсин.

Ислом КАРИМОВ

маган жойи, қилмаган иши йўқ. Бир жойда ишсиз тура олмайди. Уни кўриб роса хурсанд бўлдинг. Мен нодон шунда қайдан билай охирги бор учрашаётганимизни, бошқа ҳеч қачон кўришолмаслигимизни. Бу дунё бизга, одам одамга ганимат. Бир-бировни вақтида кўнгилдагидек иззат-ҳурмат қилолмай, кейин шуни эслаб, эзилиб юрамиз. Иш деймиз, амал, пул, донғиллама уй-жой деймиз, минг афсуски, уларнинг тил забони йўқ, ҳаммага ҳам вафо қилавермайди.

Туямўйин қурилишида ҳам сенинг озми-кўпми хизматларинг борлигини биламан. Вилоят ёшлар кўмитасида ишлаганимда кимларга ёрдамнинг тегмади. Янгиариқда шолчиликнинг ривожланишида ҳиссанг беқиёс. Ахир туманда ягона бўлган «Янгиариқ» шолчилик ширкат хўжалигида раис муовини бўлиб озмунча ишладимми. Айниқса, ана шу туманда бизнес мактаби сенинг елиб-югуришларинг туфайли барпо бўлди. Қишлоғимизда кўпларнинг кўзини куйдирадиган ажойиб боғ яратдинг. Булар оз ишми?! Қачон учрашсак, «Мен тўғримда қачон ёзасан, номард», дер эдинг. Кечир мени дўстим, насиб этгани шу бўлди. Тирклигингга эмас, руҳингни шод этиш учун қўлимга қалам олдим.

ди. Энди ёрдам берай деса ўша қадрдони йўқ. Бу ҳам инсон учун аччиқ бир армон.

Тоҳир, дўстим, сен йилнинг қайси ойи ва кунида дунёга келган бўлсанг шу куни дунёдан кўз юмдинг. Бунда ҳам бир сеҳр бор шекли. Балким, бу Парвардигорнинг тозалигинг, бегуборлигинг, адолатни ардоқлаганинг, тўғри сўзлигинг, дўстларга садоқатинг учун сенга қилган энг юксак иноятидир.

Яқинда Хоразмда бўлиб қайтдим. Бу дунёдан кетган одам ортига қайтмайди. Уйингга атайлаб бориб ҳам сени тополмадим. Фарзандларинг ва рафиқанг Ёқутхон мени кўриб кўзларига ёш олдилар. Уларни кўриб худди сени кўргандай хурсанд бўлдим. Отам — Саъдулла бобо Қуръон тиловат қилди. Гўринг нурга тўлсин, дўстим. Бошлаган хайрли ишларингни фарзандларинг ва шогирдларинг давом эттириб, ишлаган иш жойингни, хонадонингни обод этмоқдалар. Ушбу баҳор боғингга ўзинг қайдандир топиб олиб келиб ўтқазган (ҳар бири ҳандалақдай келадиган қирмизи олма берадиган) ниҳоллар қийгос гуллади. Бу яхшиликдан нишона, инсоннинг ҳалол меҳнати асрлар оша яшайверишидан нишона дўстим. Фарзандларингга элу юртинг назари тушаётгани, омадлар қучаётгани балки руҳинг шодлигидандир.

ЖАМИЯТ ва ЎҚИТУВЧИ МАСЪУЛИЯТИ

Ҳозир ўзига хос, маърифий тафаккурга эга бўлган, юксак маданиятли ўқитувчилар маҳорат йўналишларини белгилаш жуда муҳим. Бу ишнинг асосий мақсади — демократик, ҳуқуқий давлат барпо этиш, бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш билан бево-сита боғланади.

Мамлакат келажаги фуқароларнинг бой маънавияти, маданияти ва бунёдкорлигига, янги педагогик технологиянинг жорий этилишига катта умид боғлайди. Эски таълим-тарбия асосида янги жамиятни қуриб бўлмайди. Шу муносабат билан таълим мазмуни куйидаги мақсадларни кўзда тутати:

- Мустақиллигимизни, истиқлолимизни ҳис эта биладиган, ўзлигини англаб етадиган кишиларни тарбиялаш;

- республикамизнинг ақл-заковат ва илм борасидаги куч-қувватини ривожлантириш;

- оила, жамият, давлатимиз олдидаги масъулиятини англайдиган ҳар бир жиҳатдан етуқ шахсни улғайтириш;

- ахлоқий пок, жисмоний баркамол, Ватан туйғусини юксак англайдиган фидойи инсонни, изланувчан, ташаббускор соғлом авлодни шакллантириш;

- фақат савод ўрганиш билан чегараланиб қолмайдиган, ўрганганларини ҳаётга татбиқ эта биладиган шахсни тарбиялаш;

- янги жамиятни қуриш, унда яшаш, иш-лашни биладиган ёшларни тарбиялаш.

Республикада таълим истиқболларини белгилаш эса куйидаги тамойилларга суянади:

- таълим-тарбиянинг инсонпарварлиги ҳамда демократияга асосланганлиги;

- давлат таълим тизимининг илмийлиги ва дунёвийлиги;

- таълимда умуминсоний ва миллий-маданӣ қадриятларнинг устуворлиги;

- давлат таълим стандартларини танлашда ягона табақалаштирилган ёндашув бўлиши;

- таълим муассасаларида чет тилларни жиҳдий ўрганиш, дин тарихи, халқимиз тарихи, маданият ва жаҳон маданият тарихи соҳасида билим олиш учун шароитлар яратиш;

- таълим муассасаларининг турли сиёсий

партиялар ва ижтимоий-сиёсий ҳаракатлар таъсиридан ҳолилиги;

- амалдаги қонунлар доирасида мулкчиликнинг барча шаклидаги таълим муассасаларининг тенг ҳуқуқлилиги.

Таълимнинг истиқболи республикамиз асосий қомуси бўлмиш Конституциямизда ҳам ўз ифодасини топган.

Ўзбекистонда шахснинг асосий ҳақ-ҳуқуқларидан бири бўлган — таълим олиш, касб ўрганиш давлат томонидан таъминланган. Бу масъулиятли вазифаларни ҳаётга татбиқ этиш таълимни куйидаги йўналишларда ислоҳ қилишни тақозо этади:

- умуминсоний қадриятлар ва миллий маданият асосларини эътиборда тутган ҳолда таълим-тарбия мазмуни миллий мафкура, мустақил Ватан туйғуси асосида такомиллаштириш;

- таълим самарадорлигини тинмай ошира бориб, жаҳон талаблари даражасига олиб чиқиш;

- вариатив ўқув режалари, дастурлар, дарсликлар яратиш;

- истеъдодларни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш;

- илғор тажрибаларга, ижодкор устозлар тажрибасига таяниш;

- синов ишларини олиб бориш, таълим-тарбияда — илм-фан, техника ютуқларига асосланиш;

- ўқитувчи, тарбиячиларнинг янги авлодини тайёрлашга киришиш;

- таълим муассасаларининг моддий-техника негизини мустаҳкамлаш, таълимни компьютерлаштириш, ўқув жараёнига янги педагогик технологияни олиб кириш;

- таълим тизимини такомиллаштириш.

Иқтисодиёт, фан ва техника тараққиётида маданӣ-ахлоқий омиллар биринчи ўринга чиқмоқда. Ҳаётимизда ахлоқий, маънавий қадриятларни тикламасдан, маданиятнинг инсонпарварлик руҳини кучайтирмасдан туриб ҳўжалик муаммолари ва ижтимоий масалаларини ҳал этиш мумкин эмас.

Маданиятни шакллантиришнинг самарали мезонлари — тарбияланганлик, ахлоқий баркамоллик, янги педагогик тафаккурга

эга бўлган ўқитувчи маданият-ижодий фаолиятининг асосидир.

Ўқитувчи педагогик маданияти шаклланишининг яхлит маъносини ифодаладиган мезонлар зарур бўлади. Жамият ижтимоий ҳаётининг муҳим таркибий қисми сифатида таълим янгиланаётган жамият манфаатлари га хизмат қилмоғи керак. Узоқ ўтмишдаёқ ўзбек халқининг илгор мутафаккирлари олиб борган тадқиқотлар, уларнинг амалга оширган кашфиётлари жаҳон умуминсоният фани ва маданиятининг олтин хазинасини ташкил этади. Билимлар хазинасини очган буюк аждодларимизнинг номлари бутун дунёда машхур. Булар буюк математик ва астрономлар ал-Хоразмий, Фаргоний, Жавҳарий, Улугбек; файласуф ва илоҳиётчи-ҳуқуқшунослар Фиробий, Имом Бухорий, Имом Термизий, Марғилоний, Насафий; қомусий олимлар Беруний, Ибн Сино; тилшунос ва шоирлар Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Замахшарий, Алишер Навоий; тарихчилар Бобур Мирзо, Огаҳий ва бошқа кўпгина улуг зотлардир. Тарихий меросимизни чуқур ўрганиб, уни таълим ва тарбия жараёнига татбиқ этиш ҳар бир маънавиятли-маданиятли, ижодкор ўқитувчининг бурчидир. Ўқитувчининг чинакам зиёлилиги у шахсий майллар, истакхоҳишлардан, ёқтириш-ёқтирмасликдан юқори турганда, жамоада қулай маънавий-руҳий иқлим ярата олганда намоён бўлади. Маънавиятсиз, идеалларсиз ўқитувчи ҳеч қачон маданият ташувчиси бўла олмайди, шу сабабли ўқитувчининг шахсий фазилатларини шакллантириш ҳозирги замон олий ўқув юртининг асосий вазифаларидан биридир.

Ўқитувчининг маънавий фазилатлари ижтимоий бурчни ва ижтимоий масъулиятни англаш ҳиссидан ажралмасдир. Ўқитувчининг ижтимоий масъулияти унинг педагогик маданияти шаклланишининг етакчи мезони ҳисобланади ва инсоният тўплаган тажрибани эгаллаб олиш, воқеликни маданият нуқтаи назаридан ўзлаштиришга интилиш, жа-

мият олдидаги масъулиятни ичдан ҳис қилиши билан характерланади. Бу — «шахснинг ҳам ўз хатти-ҳаракати ва фаолияти, ҳам атрофда юз бераётган воқеалар учун жавобгарлигини» тақозо этади. Ўқитувчи ўз тарбияланувчилари шахсини шакллантиради.

Олий мактабдаги ўқув-тарбия жараёни учун қулай маданий-ижодий функцияларга кўмаклашувчи бир қанча тамойилларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Мулоқот маданияти асосидаги педагогик муомала принципи.

2. Ўқитувчи ва талабанинг биргаликдаги фаолияти ҳамда талабаларнинг мустақил ишига ушбу фаолиятнинг таъсири.

3. Талабаларда кенг тафаккурнинг шакллантирилиши.

Ушбу тамойиллардан бўлажак мутахассисларни тайёрлашда Америка университетлари оқилона фойдаланади. Америка университетларининг профессор-ўқитувчилари ёшларнинг, айниқса қобилиятчилари билан доимий алоқада бўлган ҳолда уларга катта интеллектуал таъсир кўрсатадилар. Улар жамиятнинг бўлажак етакчиларини тайёрлайдилар. Табиийки, фақат юксак ижодий имкониятларга эга бўлган, кенг маълумотли кишиларгина бундай ролни бажаришлари мумкин. Америкача ўқитиш ҳақида гапирилган экан, шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ўз касбига ҳурмат ҳисси ва қадриятларга муносабат кучлидир, бунинг учун на интизомий, на маъмурий чегаралар мавжуд эмас.

Кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури таълим-тарбия мақсадини янги йўналишга бурди, яъни мақсад — «ўтмишдан қолган мафкураравий қарашлар ва сарқитдан тўла ҳолис этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берадиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш» деб белгиланади. Демак, таълим-тарбиянинг мақсади бутунлай янгиланди, унга ҳос ҳолда мазмуннинг ҳам, педагогик жараённинг ҳам янгиланиши табиийдир.

CHINAKAM MILLIY NASHR

«Muloqot»

Mustaqillik hayotimizning barcha jabhalarida o'zgarishlar, yangiliklar yaratdi. Keyingi yillarda mustaqillikning o'z matbuot tizimi ham vujudga keldi. Gap shu haqda borar ekan, «Muloqot» — tom ma'nodagi mustaqillik farzandidir.

Mustaqillikning e'lon qilinishi millatimiz, suveren Respublikamiz uchun bitmas-tuganmas imkoniyatlar yaratdi. Mana shunday holda o'zini milliy jurnal deb e'lon qilgan «Muloqot»ning zimmasidagi vazifalar g'oyat muhim va zalvorli ekanligini darrov anglab yetish mumkin. Shuning uchun ham jurnal avvalo milliy o'zligimizni anglash ishiga juda katta hissa qo'shdi va

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Жонибек СУБҲОН

БУ ВАТАН

Бор эди мозийда ҳам бизлар учун бир бу
Ватан,
Довруғу шони ҳамон кўплар учун сир бу
Ватан.
Иттифоқо, сесканиб уйғонди Қақнус
сингари,
Қалқиганча кул-ғубордан бўлди зоҳир бу
Ватан.
Ўтди давронлар, адаштирган эди рост
йўлидан,
Дарғумон дарёда оқди мисли Тоҳир бу
Ватан.
Ул ишонарди: абад қолмасди қуллик домиди,
Интиларди чин ҳаётга меҳри соҳир бу
Ватан.

Қайда илк топгай таваллуд, ё нечоғ
дилбаста ул?
Кимга қандай, билмадик, лек бизга тақдир
бу Ватан.

Ҳамма билгай, унда қойим етти иқлим
зийнати,
Қисми гулзор, қисми саҳро, қисми тоғ-қир —
бу Ватан.

Ҳар йигит туғма фидойи, матлаби —
юрт бахтиким,
Тўмарисдир ҳар қизи, майдонда ботир бу
Ватан.

Ифтихор айлар ато, бас, борлигин билсанг
агар,
Ўзбекистон сингари оламда нодир бу Ватан.

Не азизлар ётадур тупроғида айлаб дуо,
Етти пуштин қўлламоққа қурби қодир бу
Ватан.

Меҳнати жаннатни пайдо айлаган бир
халқи бор,
Меҳридан тупроғи товланган жавоҳир бу
Ватан.

Беадад хислатларидан баҳравор эрканки то,
Ҳар бир ўғли Жонибекдек куйчи-шоир бу
Ватан!

haqida o'ylar

bu borada hamon katta ishlarni amalga oshirmoqda. Unda 1991 yilning o'zidayoq millatimizning parda ortida saqlab kelinayotgan buyuk farzandlari, dunyo miqyosida tanilgan allomalari, valiylar, avliyolari haqida chuqur ilmiy maqolalar berila boshlandi. Bizning talabalarimiz o'zlarining ko'pgina ilmiy ishlarini, dokladlarini «Muloqot» bilan hamkorlikda tayyorladilar. Jurnalning har bir sonini biz, samarqandlik olimlar katta qiziqish va ishtiyoq bilan kutadigan bo'ldik. Muhimi, jurnal ijtimoiy fikr maydoniga aylandi. Bizni har bir

maqolada aytilgan yangi fikr qiziqtiradigan bo'ldi. Biz, hamkasb olimlar ular haqida o'zaro bahslashadigan, suhbatlashadigan bo'ldik. Asta-sekinlik bilan bizning o'zimiz ham jurnalda qatnasha boshladik. Chunki, bahslar, munozaralar va davr muammolari bizni ham fikr maydoniga yetakladi. Natijada ko'pgina hamkasabalariniz jurnalning jonkuyar muallifiga aylandi. Bunday hamkorlik ma'naviyatimizni boyitishga ozgina bo'lsa ham hissasini qo'shayotgan ekan, biz g'oyat minnatdor bo'lamiz.

Mustaqilligimiz muammo-

larini ko'tarayotgan qadrdon jurnalimiz bugun o'n yoshga to'layotgan ekan, biz yundan g'oyat mamnunmiz. Biroq «Muloqot» qiladigan ishlar hali juda ko'p. Jurnal tahririyati — ijtimoiy fikrni to'plash va ommalashtirish borasida bugun katta tajriba to'pladi. Bu tajriba kelajakda o'zining xayrli mevalarini beraveradi degan umiddamiz. Men qadrlı jurnalni o'z nomimdan, samarqandlik olimlar nomidan o'n yoshi bilan chin dildan tabriklayman.

NAZAR RAJABOV,
professor.

Мулоқот ● 2000 ● Мулоқот

ЕТАР

Кимга қасри тору кимга кулбаи тори етар,
Кулбаси ғамдан йироқ гар, боши кўк сори
етар.

Ким биларки, бошига ким ногаҳон тош
отадир,
Бирда фарзанд, бирда ёрнинг дилга озори
етар.

Ҳар нечук бўлган азалдан бул ҳаётнинг
айтгани,
Гулни кутган ҳам димоғинг мисли гул хори
етар.

Кутганингда энтикиб дилдор оёғи шарпасин,
Сизмаган кўксингга дук-дуклаб юрак зори
етар.

Битта гулдан қанча кўнгуллар умидвор неча
пайт,
Гар буюргай, бори-йўқ бир тонгга оҳори етар.

Кимга дунё моли кам тупроққа то тўлғай
кўзи,
Ким қаноат шоҳи — бурда — илкида бори
етар.

Дўстим-ей, ёзғурмайин қилғил омонлик
шукрини,
Симу зар ҳирсини кўй, номуслига ори етар.

Дўстларинг юзин ўзиргай тушса мушкул
бошга гар,
Жонибекдан сўргани ҳол битта дилдори етар.

ҚИЛМАҒАЙ

Кимки ёд айлайди ҳақни, Ҳақ уни кам
қилмағай,
Бандалардан қай бирин бежиз муқаррам
қилмағай.

Етти пуштин қўллаёлмас яхшининг арвоҳи
ҳам,

Жисмида то кўп азиз хулқин мужжасам
қилмағай.

Елдириш умрига ким қилса жаҳон айшин
шиор,

Тинчимас восвосда то йшларни барҳам
қилмағай.

Ҳар киши ёлғизлигин оламда англор оқибат,
Токи оқил давралар ўзига маҳрам қилмағай.

Давлату савлат деган кўп нарсалар
ўткинчидур,

Кимнинг иймондир бисоти, зарни деб ғам
қилмағай.

Барча мустағриқ азал ҳукмига ўз
тақдирининг,
Урса ҳам минг тоққа бошни, хотирин жам
қилмағай.

Не хайриғ ишки, унга урди қўлни Жонибек,
Гарчи кун кўрмоқ учун касб йўқки, одам
қилмағай.

ГУЛ

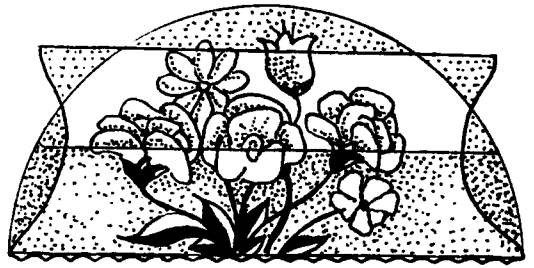
Барча гулбарг гарчи шабнам бирла тар,
Гул ҳавони бўйи бирла сирлатар.

Кийди тонг энига мрамарранг ҳарир,
Ки етур танига кўзлардин хатар.

Бўйга тарлик ҳам ҳарирлик сингишиб,
Бошланур чин мўъжизот ёққа сафар.

Ҳар тараф бокиралик, софлик эди —
Йўқ эди тонг мулкида зарра қадар.

Дурмиди, шабнамми ё гул баргида,
Беғуборлик ҳам бўларми шул қадар?!

О, қани эрди, жаҳоннинг доғлари
Тонгдаги янглиғ агар кетса бадар.

Во ажаблар, эрди тонг осуда ҳўб,
Қолдими ухлаб ел отлиғ ҳийлагар?!

Боларилар эрди сармаст, билмадим,
Гул лабига сургани майми, шакар.

Жонибек, гуллар деса борлиққа роз,
Қолмағай ҳеч дилда ғамлардин асар.

ТАБАССУМ ҚИЛ

Қувонч бирла ўтар дамга табассум қил,
Қувонч излар ҳар одамга табассум қил.

Қувонч қадрини ҳамма англай олғайму,
Ҳаётда хотири жамга табассум қил.

Қуёш гар нур сочар бошингга шу лаҳза,
Омонлик ҳаққи оламга табассум қил.

Сотиб олгувчилар бордир жаҳонни, сен,
Ўзингдек бойлиги камга табассум қил.

Шуурни борлиғи билган, умид янглиғ
Шамолда ўчмаган шамга табассум қил.

Жавр этсам магар сидқу вафоларга,
Ҳаётимга — жаҳаннамга табассум қил.

Агар мен — Жонибек, сен бир
муруватлиғ —
Сугорган кипригим намга табассум қил!

ЖОНИМДИН БЎЛАК

Топмади дўст дил қарочигда ниҳонимдин
бўлак,
Улки, дунё ичра бор ҳар қанча хонимдин
бўлак.

Мен уни жоним, дедим, ул кўрмади бир тан
қадар,
Ул бўлак боис ўзим — жони омонимдин
бўлак.

Қайси шомми ё саҳар бизни бўлақлаб
ташласа,
Шунда ҳам йўл йўқ борарга сен
томонимдин бўлак.

Сенга сидқим қанчалардир, ким бориб
айтғай буни?
Мен учун ким ҳам гувоҳ бўлғай имонимдин
бўлак.

Қайда олтин тоғи борки туҳфа айлай гар
десам,
Мен фақирда не бисот бўлсин бу жонимдин
бўлак.

Мен кутай кимдан мадад ҳажру фироқ
сахросида,
Гавдаи хорим тутар ким устихонимдин бўлак.

Сенга етмасдан ўтиб кетсам чекиб фарёду
оҳ,
Борми бир хотирга олгувчи замонимдин бўлак.

Қайда киприклар кечиб қошдин йироққа
кетдики,
Мен — садоқда, бўлмагайман ҳеч
камонимдин бўлак.

Қутқарай жонин десанг дорига кибрингнинг
осиб,
Қайси жоним дей муносиб, гирибонимдин
бўлак.

Бор учун сен қорачўғда кўзларим жон
асради,
Ким умр хирмонида бўлди сомонимдин бўлак.

Дардига ишқнинг табиб йўқдур ўзингдин
ўзга, ё
Чорақор йўқ Жонибек отлиғ ёмонимдин бўлак.

ДЕЙИН

Кимга арзимни дейин сендан етар бўлса жафо,
То жафо касбинг экан, қандай кутай сендан
вафо.

Мен дилимни балки англарсан, деб очдим
сенга бир,
Дилни дилдан таъмаси бўлган эмас бир дам
сафо.

Дилни шубҳа ўртагай боққан маҳал сенга,
ахир
Бир-бирига аҳли ишқ кўргай муруватни раво.

Бизни қилди икки тори бир муҳаббат
созининг,
Нега тақдир ҳукмига монанд таралмас хуш
наво?

Кўзларингда чақнашин бир кўрмадим ишқ
кавкабин,
Бошимиздан сочса ҳам юлдузларин минглаб,
само.

Ё ўзингдин ўзгани хуш кўрмагайсан ҳеч қачон,
Балки шундандир, дилинг боғлапти ошқора
ҳаво.

Вақт ўтиб, сўнг изласанг изғиб шамол
янглиғ мени,
Йўқ эсам-да, най каби ҳар сўнгагим бергай
садо.

Шундай ишқ аҳлига ошқор ўлғуси пинҳон бу
сир —
Ки чекиб оҳлар қачондир Жонибек бўлган адо...

АГАР

Менда тоқат найласин сен изтироб чексанг
агар,
Қадди сарвинг ғам шамоли қошида эгсанг
агар.

Унмасинми кўзларимда барги қонлик
майсалар,
Сен уларга кўз ёшинг дур дона деб эксанг
агар.

Ногаҳон бошимда тақдирнинг шамоли
қўзғалур,
Қадди озурдамга сен эпкин каби тексанг агар.

Бўлмайин ошиқлигимга йил, ўлишга розимен,
Улмас эрдим балки мен бўлганда қирқ йил
жанг агар.

Не сабабдан йўқ хаёлингда тиниқликдан
нишон?
Айлагин ошкор дилингда бўлса доғу занг агар.

Мен-ку оламни дилимга жойлаёлгум
шубҳасиз,
Найлай, айтгин, бўлса бир бошимга олам танг
агар.

Кипригим бирла нигоҳинг софлигин сақлай
дедим,
Кўзларингга бад гумонлар пуркаёлса чанг агар.

Муддаом — чехрангда кулгувчи табассум
гуллари
Берса эрди Жонибекнинг юзларига ранг агар.

ШУЪЛАИ БАХТ

Неварам Темурубекка

Шуълаи бахт неча кун сиғмас қароғимга
менинг,
Бир табассум жилвалар сочди яноғимга
менинг.

Кулбамизга сочди нур жажжжи гўдаклар
таширифи,
Гўёки парвоналар келди чароғимга менинг.

Ҳар бирин ўзига хосдур шўхлиги, инжиқлиги,
Нақ урилди турфа гул атри думоғимга
менинг.

Кийса дўптимни бири, бири қаламим ошиғи,
Ишқибоздир ўзгаси телпак-тумоғимга менинг.

Топса бағримдан ҳимоят митти жонига
бири,
Лаб босиб, дер ўзгаси нелар қулоғимга
менинг.

Гарчи пандимни гўдаклар англаши мушкул
ҳали,
Пайти келганда етар ақли сабоғимга
менинг.

Тангридан ёлғиз ўтинчимдир — шулар бўлсин
омон,
Эрта-кеч алқаш — дуо келгай дудоғимга
менинг.

Ҳеч ҳайиқмасдан улар ерга оёқни қўйсалар,
Бор тикон улгурди санчилиб оёғимга менинг.

Бу нечоғлик бахтлигин, эй Жонибек, қилгин
фараз,

Дема: «Мухрин кексалик урди сиёғимга
менинг!»...

АЗАЛ

Боиси бор кўздаги ҳар қатра ёшнинг ҳам
азал,
Дарди бордур тола мужгон бирла қошнинг
ҳам азал.

Ўз-ўзидан дафъатан асло қўйилмас кундага,
Бизга пинҳон бир гуноҳи борки бошнинг ҳам
азал.

Хизмати бор ҳар яшил барғнинг дарахти
шоҳида,
Ўрни бўлғай тоғида ҳар битта тошнинг ҳам
азал.

Сувратиға кўз солиб ҳукминг чиқарма
бандага,
Бор меҳрга зорлиги меҳри талошнинг ҳам
азал.

Кўксини тутгай оловга ким-бировлар
ризқи деб,
Сиртида гарчи қурум ҳар қайси дошнинг ҳам
азал.

Хоҳ ғаним, хоҳ дўст дилин юз йилда ҳам
англаш қийин,
Эзгу сир қолгай дилида сири фошнинг ҳам
азал.

Неча йилки, Жонибекни бағридан қўймайди
ҳеч —
Бир сеҳрли хислати бордирки, Шошнинг ҳам
азал...

ҲАЗАЛ МАЙДОНИДА

Ким ғазал майдонида юргай юракни поралаб,
Ким солур ҳаннос жаҳонга тўртта шеърни
қоралаб.

Шеърят майдонига ким мисли гулзорга
кирар,
Ким нафис гулларни пайҳон айлағайдур
оралаб.

Қай бировлар сатри боис ҳар гурунғдин файз
кетур,
Кимни кимдир очмаса, дер, давраларда
зора лаб.

Бир ғазалғўй мисрасидан тарқалур мушкин
ифор,
Ўзгаси дилдан қувар ғам боисин ошқоралаб.

Бошқаси ёққай умидлар гулханин кўксингда
нақ,
Устихонин устихони узраким бир-бир қалаб.

Нечаси унвону шуҳрат таъмасига мубтало,
Умри ўтгай бир суяк тутғувчи қўлларни ялаб.

Жонибек битта ғазални-ку қиёмга етказур,
Ким уни англайди, ўша ўқишин айлар талаб.

Ixtiyor RIZO

GIYOHLARIM, GIYOHLARIM...

Bu kun Ugam tog' yonarbag'ridagi
Shaqrqsoydaman.
Qaynarsoyga o'tdim...
Sijjaksoyni izladim
Arao't etagidagi
Navolisoyga qadam bosdim,
Asqarsoyning musiqalarini
tinimsiz tingladim,
Yo'q, faryod tortib yig'ladim...
Mollar o'tlamoqda tog'larimizda,
Qup-quruq bo'z qoyalar aylanmakda...
Ham chalg'ilar bilan,
O'roqlar bilan o'rilmakda —
Giyohlarim, o'tlarim
Tabiatdagi faryodlarim,
Zig'iragim,
Bo'rigulim,
Sachratqim,
Qoramug'im,
G'almasim...
Qalbimning chuqurliklarida
shirin xotiradek qolib ketgan —
O'z nomlarim, o'z jarangim,

o'z rangim
O'tlarim...
Dala-dala toptalgan,
Bitta-bitta tolangan
O'zak-ko'zi bilan
ildiz-tomiri bilan
O'rab olingan
Kiyik o'tim,
Ko'k o'tim,
Mingbarglarim,
Andizlarim
Tabiatimdagi
son-sanoqsiz yulduzlarim...
Qop-qop o'zagidan, ildizidan
Tortib, yulini
Yovuz kaftlariga yutilganlarim...
Ming bir dardga dorilarim,
Yuragimdagi Zarafshonim, Qizilqumim,
Chuqur-chuqur yaralarim,
Necha-necha insonlarga choralarim,
Shifobaxsh o'tlarim:
Mehrigiyom,
Oltino'zagim,

Oqsonim
Qalbimda o'zak otgan
o'chmas jahonim...
Axir, qachongacha sizlarni
ikki oyoqli kimsalar
Toptayajaklar, yutajaklar?
Mushak qilib
O'lkalardan, o'lkalarga otajaklar?
Dalalarimni, tog'larimni,
Tog'lar yonbag'ridagi
Gulli-chechakli bog'larimni

Qachongacha buzajaklar?
Nomimizga «ongsiz» laqabin
yozajaklar?!
Axir, kim bular?
Tabiatimning yovlari?
Tabiatim qachon tiklanajak?
Yurtdoshlarim yelkasidagi
Bu tuzalmas dardlar, yuklardan
qachon qutilajak?
Kim bilur?!
A z i z l a r i m...

Янги номлар

Шерзод АБДУСАМАДОВ

МУҚАДДАС ВАТАН

Хурлик шамоллари эса бошлади,
Зулмат кишанларин еча бошлади.
Қалбимизда умид ўса бошлади
Мен сени қутлайман, муқаддас Ватан,
Қалбимга жо бўлган табаррук маскан.

Ўтмишни оғриниб эслайман, аммо
Юртбошимиз ечар неки муаммо.
Қутган кунинг келди, Тўмарис момо
Мен сени қутлайман, муқаддас Ватан,
Қалбимга жо бўлган табаррук маскан.

Қониб ич Озодлик ва Эрк жомидан
Сен менга афзалсан «Дунё томи»дан.
Изм бер Қодирий, Чўлпон номидан
Мен сени қутлайман, муқаддас Ватан,
Қалбимга жо бўлган табаррук маскан.

Охулар тўлдирди яна чўлингни,
Дўстларинг қуршади ўнгу-сўлингни
Дунё ҳам тан олди, ёруғ йўлингни
Мен сени қутлайман, муқаддас Ватан.
Қалбимга жо бўлган табаррук маскан.

Биринчи сентябр! Бу сана қутлуг
Адолатга монанд биз кўтарган туг.
Бу кундир, байрамлар ичра энг улуг
Мен сени қутлайман, муқаддас Ватан.
Қалбимга жо бўлган табаррук маскан.

АДОЛАТ ҚАСРИ

Ишонч — туг, биз қадам қўямиз,
Замоннинг янги бир асрига.
Дўстим, қўл ушлашиб борамиз
Етамиз адолат қасрига.

Одамзод бошига теккай нур,
Йўқолур қирувчи қуроллар.
Шоирлар қалбида шеър, шуур
Қайтадан бўй чўзар хилоллар.

Бирлашур, тенглашур қалб, иймон
Чек қўйиб турфа хил гуноҳга.
У ерда бош ҳакамдир виждон,
Итоат фақат бир Оллоҳга.

Ёрини алдамас йигитлар,
Қизларнинг бариси бокира.
Хувиллаб қолади зиндонлар,
Қаллоблик, ўғирлик йўқ сира.
Итоат фақат бир Оллоҳга...

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

НАЖМИДДИН КУБРО — ВАТАН ҲИМОЯЧИСИ

«Ҳазрати Шайх Кубро —
жамия мусулмонларнинг
ағлоси».

Мирзо УЛУҒБЕК

Хоразм халқининг буюк ифтихори, забардаст саркарда Жалолиддин Мангуберди таваллудининг саккиз юз йиллигини Мустақил Ўзбекистонимизда тантанавор нишонлаган эканмиз, Хоразмнинг яна бир бузургвор ўғлони, мўгул истилосига қарши олиб борилган қахрамонона курашларнинг зоявий ва маънавий раҳбари, улуғ мутасаввиф донишманд Шайх Нажмиддин Кубро (1145—1221)нинг порлоқ номини ҳам ёдлаб ўтишга бурчлимиз.

Шайх Нажмиддин Кубро, Ҳазрати Жомий ибораси билан айтганда, «ўз замоналарининг яғонаси ва даврларининг муқтадоси» бўлган юзлаб шоғирдларни тарбиялаб вояга етказган: Баҳовуддин Валад (Румийнинг отаси), Маждуддин Бағдодий (ваф. 1219), Саъдиддин Ҳамувий (ваф. 1252), Разуддин Али Лоло (ваф. 1224), Сайфуддин Бохарзий (ваф. 1259), Нажмиддин Доя (ваф. ҳ. 654), Бобо Камол Жандий ва бошқалар шайх Кубро издошларидир.

Нажмиддин Кубро асос солган Кубравия тариқатидан кейинги асрларда қўйидаги тариқатлар (ёки шахобчалар) ажралиб чиққан: Бохарзия, Нурия, Ҳамадония, Рукния, Иттишошия, Нурбахшия, Айдарусия, Фирдавсия.

Сўнги йилларда яна бир тариқат (9-тариқат) «Неъматуллоя» ҳам Кубравиядан келиб чиққанлиги маълум бўлди. Бу тариқатнинг асосчиси Шоҳ Неъматулло Валийдур. У XIV асрда, Амир Темур даврида яшаган ва Ҳазрати Соҳибқирон билан суҳбатлашган. Эроннинг Кермон шаҳрида пайдо бўлган «Нематуллоя» тариқатининг ҳозирги шайхи доктор Жавод Нурбахш бўлиб, у бундан 20 йилча олдин Эронда пайдо бўлган Хумайнизм қарашлари билан келиша олмай Эрондан Оврупа-

га кетган. Маркази ҳозир Лондонда. Унинг ишўбалари ҳозир Оврупа, Осиё ва Африқодаги айрим мамлакатларда фаолият кўрсатмоқда.

Ҳазрати Кубронинг «Усулул-ошшора» (Ўн усул) асарида Кубравия тариқатининг қўйидаги ўн усули (қоидаси) баён этилган: Тавба, Зухл, Таваккул, Қаноат, Узлат, Зикр, Таважжуъ, Сабр, Тафаккур, Ризо¹.

Шайх Кубронинг юқорида зикр этиб ўтилган асарида шарият, тариқат, ҳақиқат, самоъ ва зикр, ваҳдат, ших, шахс, вақт сингари бир қатор мутасаввуфий-ирфоний масалалар ҳақидаги қимматбахо фикрлари ва дунёқарашларига дуч келамиз.

Ҳазрати Шайх Кубро доим айтар эканларки, «Тариқимиз (яъни, йўлимиз) кимё (маъданларни олтинга айлантириш) йўлидур!» Бу ерда, албатта, одамларни шиитмоқ (пухталамоқ), хом ва номукаммал кишиларни пухта ва мукаммал қилиш, яъни одамларни такомиллаштириш йўли билан Ҳудога яқинлаштириш, у (Ҳу)нга васл қилиш йўлидур», дейилмоқчи. Мана шу ерда биз бобокалон ва донишманд Шайхимиз тасаввуфий дунёқарашининг асл моҳиятини билсак бўлади, яъни, маъданларни (оддий одамларни) олтинга айлантириш, мукаммаллаштириш, ақлига ақл қўшиб, поклаб, ҳалоллаб баркамол қилиб, Оллоҳ васлига яқинлаштиришидир. Айни мана шу ерда Кубронинг тасаввуфий таълимотидаги асосий ахлоқий-тасаввуфий дунёқарашга, Кубравия таълимотининг асл моҳиятига дуч келамиз.

¹ Бу асар яна «Одобуз-зокирийн» деб ҳам аталади. Бу асар Жомийнинг шоғирди Абдул Ғофур Лорий томонидан арабчадан форсчага таширҳий таржима қилинган. Ўзбекистон РФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти №503. Бу асарни филология фанлари номзоди М. Қодиров ўзбек тилига таржима қилган.

Демак, барча тасавбуфий таълимотлардаги (Ясавия, Хожогон-Нақибандия ва б. қ.) асосий моҳият: Инсон тарбияси, Инсон тақомили, Инсон ахлоқи, яъни Инсонни улуғлаш, уни эъзозлаш, шу йўл билан маҳлуқни Холіққа (яратилганни Яратувчига) яқинлаштиришидек муҳим ахлоқий масала Кубро таълимотида яққол кўзга ташланади. Назаримизда, Шайх Кубронинг Илоҳий ва Инсоний концепциясини ҳам айни мана шу масаладан изласак хато қилмаган бўламиз.

Деярли бошқа барча тасавбуфий таълимотларда кузатилганидек, Кубравия таълимотида ҳам Ишқ ва буслат масаласига ҳам катта аҳамият берилади. Бобокалон ва тасавбуф Шайхимиз Кубронинг Ишқ ҳақидаги фикрлари ҳам ўзига хос ва оригиналдир. Ишқ ҳақида тавзиҳат бериб Шайхимиз ёзганлар: «Ишқ инсоннинг ичини, қалбини ва жигарини ўртайдиган ниҳоятда кучли оташдур. У ақлни шошқин, дилни тошқин қилади, кўзни кўр қилиб қўяди. Эшитиш тўғриси ҳам суст қилиб қўяди. Инсонга катта кўрқувларни кичик қилиб кўрсатади».

Шайх Кубро ақидасига кўра, бузургов Ошиқ, пок ва жасур, Ҳақ йўлида ўзини маҳв этган улуғ Инсон Мансур Ҳаллоҷ (ваф. 910) Оллоҳ ишқида, Оллоҳ ишқи жазавасида деган экан: «Сенга шошиламан (талпинаман). Мени мендан ажратиб олиб, Сенда, яъни ўзингда фоний этдинг. Мени ўзинга шу даражада ҳам яқинлаштирдингки, Сени мен, деб англадим, ҳис қилдим».

Ҳақиқий Ошиқ ҳақида яна Шайхимиз Кубро ёзди: «Баъзан Ошиқ Ишқда

фоний бўлади. У ҳолда Ошиқ Ишққа айланади, яъни Ишқ ҳолига келади, сўнгра Ишқ Маъшуқда фоний бўлади».

Кўришиб турганидек, Шайх Нажмидин Кубро ўзининг бузургов ўтмишидаши, «Анал-Ҳақ!» дея тибро қилган жасур Ошиқ Инсон Мансур Ҳаллоҷ даражасига бориб қолган экан. Бундай фикр Шайх Кубро дунёқарашидаги ҳақиқий ва мажозий Ишқ (Илоҳий ва Инсоний Ишқ) тушунчасидир, ваҳдати вуҷуд ҳолати ва таълимотидир.

Энди Кубро таълимотидаги яна бир муҳим масала — Ватан ва юрт овозлиги ҳамда мустақиллиги учун кураш масаласига ҳам қисқача тўхталиб ўтайлик.

Даставвал исломий-тасавбуфий тариқатларидаги ҳалоллик, поклик, тўғрилиқ, ҳудожўйлик, адлу инсоф, меҳршафқат, мурувват — футувват, меҳнатсеварлик сингари бир қатор умумисломий, умумбашиарий илгор қадриятлар билан бирга ватанпарварлик, юрт ишқи, эл овозлиги ва мустақиллиги йўлида кураш ғоясини ҳам алоҳида таъкидлаб, урғулаб кўрсатишни лозим тонамиз. Айниқса, Хожогон-Нақибандия таълимотида бу муҳим ғоя алоҳида кўзга ташланади. Шунинг учун ҳам бутун ўтган XIX аср жараёнида Шарқ юртларида Фарб Истилосияга қарши кўтарилган миллий-озодлик ҳаракатлари, Кафқоз минтақасида Россия чоризмига қарши юз йилдан ортиқ олиб борилган Шайх Шомил ҳаракатлари, бутун ўтган асрда афгон (паштун) халқининг инглиз мустамлакачиларига қарши кўтарилган ҳаракатлари, Ўрта Осиё (Туркистон)даги

Muloqot

ФОРОБИЙНИ ЎҚИБ ҲУРМАТИМ ОРТДИ

Бундан 6 йил илгари «Мулоқот» журнали чиқишини билардим-у, аммо унда бериладиган юксак мазмунли мақолалар билан очиги яқиндан таниш эмас эдим. 1994 йилда кўлимга «Мулоқот»нинг 9—10-сонини тушиб қолди.

Мен журналдаги Абу Наср Муҳаммад Форобий ҳақидаги мақолани ўқидим. Ўша мақола менда катта таассурот қолдирди. Шарқ мутафаккирининг халқ чолғуларини ўрганиш соҳасида-

ги тарихий меросидан хабардор эдим.

Абу Наср Форобийнинг (873—950) машҳур асари — «Муסיқа ҳақида катта китоб» («Китоб ал мусиқа ал кабир») улкан аҳамиятга эга. Бу китобда икки хил мусиқа ижрочилиги: оҳангни инсон овози (кўшиқ санъати) ва миллий чолғулари воситаларида қайта тиклашга ажратилган. Форобий моҳир ижрочи сифатида мусиқа чолғуларининг жамият ҳаётидаги ролини ўрганишга алоҳида аҳамият берган. Китобнинг ик-

кинчи қисми ўша давр мусиқа чолғуларига бағишланган.

Динғалига тан олсам, бу мақола мен учун ҳам янгилик эди. Шу-шу «Мулоқот» журналини ҳар бир сонини кузатиб бораман. Ушбу журналда инсониятнинг ёруғлики ва камолотга бошлаган буюк бобокалонларимиз ҳақида туркум мақолалар эълон қилинди. Президентимизнинг янги чоп этилган китоблари ҳақидаги дастлабки фикр-мулоҳазаларни ҳам «Мулоқот»да ўқиб бордим. Хуллас, маънавият ва маърифат, иймон ва эъти-

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Кўж-Тепа ҳамда 1898 йилдаги Андижонда кўтарилган Дукчи-Эшон кўзволонлари нақибандийлик байроғи остида олиб борилган.

Ҳазрати Кубронинг ватанпарварлик ҳақидаги қимматбаҳо фикри ҳам ҳозиргача бениҳоя муҳим, долзарб ва қимматлидир.

«Ватан ҳимояси йўлида шаҳид бўлмоқ — Худо васлига ноил бўлмоқдур!» Шайх Нажмиддин Кубро ўзларининг бу олийжаноб фикрларини нафақат ёзганлар, айтганлар, тарғиб ва ташвиқ этганлар, балки ўз давларида амалда, ўзларининг хайрли ва ўта ибратомуз ҳаётларида қойилмақом тарзда исбот ҳам этганлар!

Шайх Кубронинг хайрли ва ибратомуз ҳаёт йўлидан бизга маълумки, 1219 йилда Кубронинг сеvimли шоирди Мажмуддин Бағдодий Хоразмишох саройидаги фисқу фасод ва ички-сарой интригалари туфайли қатл этилиб, танаси дарёга оқизилгандан сўнг Шайхнинг Хоразмишох саройидаги аёнлар билан алоқаси жиддий ёмонлашади. Шайхнинг бир гуруҳ шоирларини унга ёлбориб, «Пирим, ахир, Сизнинг дуоингиз ўтқир, нафасингиз бағоят кучли-ку, дуои некларингиз ва нафаси покларингиз ила баттол ва қаттол душманлар ҳаммаларини қайтариб бўлмасмикан?» дея илтимос қилганларида Шайх қатъий ва жиддий туриб: «Йўқ, бундай бало бизнинг юртимиз Хоразмга тикилган ва ёпирилиб келаётган қазои муқаррардур!» деган эканлар!

Шайх Нажмиддин Кубро, Жалолиддин Мангуберди каби азиз ва мўтабар бобокалонларимизнинг хайрли, иб-

ратомуз ҳаётлари ва гоёлари жонажон Ўзбекистонимизда Истиқлол шарофати ва баракоти туфайли мутлақо янги, қонунларга асосланган, дунёвий ва шарафли жамият ҳураётганимиз ҳозирги бағоят долзарб кунларимизда айниқса, керакки ва зарур, деб ҳисоблаймиз. Шунинг учун ҳам мазкур мухтасар мақоламиз сўнгида мухтарам Юртбошимизнинг «Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда» рисолаларидаги Исломи дини, тасаввуф ва бузурғвор мутасаввиф бобокалон донишмандларимиз эъзозидан айтган фикрларини бир бор эслатиб ўтишни лозим деб ҳисоблаймиз: «Биз мусулмон дини ҳақида гапирганда, аввало, Оллоҳ ва унинг Расулини, ўзимизга руҳан яқин бўлган улуғ алломаларимиз, улуғ Имомларимизни тасаввуф қиламиз. Мана шу қутлуғ заминимизда туғилиб вояга етган, муборақ номларини бутун Исломи дунёси чексиз эҳтиром билан тилга оладиган Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий, Хожа Аҳмад Яссавий, Шайх Нажмиддин Кубро, Хожа Абдуллоҳиқ Ғиждубоний, Хожа Баҳобуддин Нақибанд, Маҳмуд Замаҳшарий каби пири комилларимизни назарда тутамиз.

Биз фарзандларимизни дунёвий билимлар билан бир қаторда Имом Бухорий тўплаган ҳадислар, Нақибанд таълимоти, Термизий ўятлари, Яссавий ҳикматлари асосида тарбия қиламиз».

¹ Шайх Нажмиддин Кубро кутби дахр. Мақолалар тўплами. Академик Азиз Қаломов масъул муҳаррирлигида. Тошкент, «Фан», 1998, 29-бет.

haqida o'ylar

код, ватанпарварлик ҳақидаги баҳс-мунозаралар билан яқиндан танишдим. Шу-шу «Мулоқот» Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваторияси Шарқ мусиқаси қўллийтининг профессор-ўқитувчилари ва талаба ёшларининг ҳам энг сеvimли журнаliga айланди.

Қўллийтимиз ташкил бўлганига 50 йилдан ошди. Шундан буён Ўзбекистоннинг барча мусиқа ва билим юртиларида хилма-хил миллий чолғулар мунтазам ўрганилиб келинмоқда. Бундай чолғуларга най, кичик най, кўшна, сурнай, бўламан, чанг, танбур, қонун, рубоблар, дуторлар, дойра, ногора занг, ғижжаклар ва сато чолғулари киради. Ўзбек халқ миллий чолғулари ихтирочилик санъати тарихида консерватория битирувчилари Ўзбекистон халқ артисти Муҳаммадjon Мирзаев, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Мирзо Тоиров, профессор Рустам Неъматов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Фазилат Шукурова, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Феруза Абдурахимова ва мусиқа санъати устаси Аҳмад Одиловларнинг хизмати беҳад каттадир. Улар милликка қарши турган собиқ

Иттифоқ даврида ҳам миллий мусиқа равнақиға сезиларли ҳисса қўша олдилар. Бугун ҳам улар ёш авлодни миллий чолғуларга меҳр-муҳаббат руҳида тарбиялашга астойдил бел боғлаганлар. Чунки бу санъат тури дунёга ўзбекнинг кимлигини ошқора намойиш этади.

Миллат келажаги, она-юрт фаровонлиги йўлида тиним билмай меҳнат қилишга нима етсин. Бу энг хайрли юмуш.

Халқимиз онги шуурига миллийликни сингдиришда жасорат билан меҳнат қилаётган миллий журнал — «Мулоқот» жамоасини ўн йиллик байрами билан муборақбод этар эканман, унга хайрли ва эзгу ишларида муваффақиятлар тилайман.

Хусан НАБИЕВ,
Мухтор Ашрафий
номидаги Тошкент
Давлат консерваторияси
доценти

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

ЭИ, ДҲСАТИ СОДИҚ...

Инсонлар ўртасидаги муқаддас дўстлик ҳақида ёзиш учун қўлга қалам олдим уйланиб қолдим: қанчадан-қанча буюк зотлар, алломалар бу ҳақда ёзишмаган, фалсафий фикр юритишмаган дейсиз... Халқ мақолларининг ўзи бир чексиз денгиз. Шундай экан, дўстлик ҳақида ёзиш шартмикан, ёзилса, илгаригиларнинг такрори бўлиб қолмасмикан?

Ҳа, ёзиш керак ва лозим, айниқса бугунги кунда. Унда гапни нимадан бошлаган маъқул. Рудакийнинг ҳаммага яхши таниш дўстлик ҳақидаги шох сатрлари «Жаҳоннинг шодлиги йиғилса бутун, Дўстлар дийдоридан бўлолмас устун»иданми ёки Эркин Воҳиднинг «Дўст билан обод уйинг, гар бўлса ул вайрона ҳам, Дўст қадам қўймас эса, вайрона-дур қошона ҳам» байтлари билан бошлангани дурустми? Шу ўринда беихтиёр дўстлик ҳақида ўзим тушунганча, билганча, бироз жайдари фалсафа билан ёза бошладим, чунки ўртада бегона йўқ — қоғоз, қалам ва мен, бори чўмичга чиқади.

Инсонларга бу ёруғ оламда бир-бирига дўст бўлишдек буюк бир ахлоқий-маънавий неъмат Худо томонидан ато этилиб, уларнинг юрагига жо қилинган. Дўстлик бу одамлар ўртасида олий туйғу, ҳислат, фазилат. Ҳаётда ҳар ким ҳам ҳақиқий дўст топавермайди ёки дўстликни бир умр сақлаб қололмайди. Ҳақиқий дўстликнинг юки оғир. Юраги, қалби, кўнгли, дили тоза ва беғубор, юраги бир хил урадиган маслакдош кишиларгина ҳаётда бир-бири билан ҳақиқий дўст бўлиши мумкин.

Дўстлик болаликдан беғубор ва безавол туйғулар оғушида куртак ота бошлайди. Боғча ёки мактаб бағридаёқ бурни оқиб турган болакайлар бирга ўйнаб, бирга туриб, бирга ўқиб, бир-бирига дўст тушунадилар. Афсуски, таълим-тарбияда болаларга «Дўстинг мингта бўлса ҳам кам, душманинг битта бўлса ҳам кўп» деб такрорлайверамиз-у, ўзимиздагининг ҳисоб-китобини ҳам қилиб ўтирмаймиз. Энг ёмони ана шу мурғак қалблар ўртасидаги илк дўстлик ришталарини мустаҳкамлашга, уни ривожлантиришга, кўпчилигимиз унчалик ҳам эътибор беравермаймиз.

Мамлакатимизнинг Сурхондарё,

Қашқадарё, Самарқанд вилоятларида фарзандларни боладикдан дўст кириштириш удуми бор. Уғил болалар кўпроқ суннат тўйларида бир-бири билан тўн кийишиб дўст, жўра, ошно кўришадилар. Бу удум болалардан кўра кўпроқ ота-оналар истаги билан амалга оширилади. Тўн кийишган жўралар жамоа олдида кучоқлашиб бир умрга дўст бўлишга бағрини бериб кўришадилар. Ҳозир ҳам гоҳи-гоҳида «фалончи менинг тўн кийишган дўстим» деган ёқимли сўзларни эшитиб қолиш мумкин. Қизлар эса сал кейинчалик, кўпроқ ўзлари танлаб дугона кўришадилар. Бу удумда ҳам ҳар икки томон бир-бирига бошдан оёқ сарпо қилишади. Бу удумлар болаларда ёшлиқдан аҳиллик руҳини уйғотади, катта ёшга етганларида ҳам бир-бирига қадрдон, зиммаларига бир-бирининг аҳволидан хабар олиб туришдек масъулиятни юклайди. Агар дўстлардан бири эрта вафот этиб кетса, тўн кийишган жўра дўстининг оиласидан яхши-ёмон кунларида хабардор бўлиб туради, тўй-ҳашамларига бош бўлади.

Тўн кийишган дўстлардан Ортиқбой ҳикояси: урушдан кейин Қашқадарёдан Бўка туманига кўчма қилинганмиз. Тўн кийишган жўрам Жонимқулнинг онаси билан онам сирдош дугона эди. Улар ўзларича бизларнинг ҳам дўст бўлишимизни иштасаркан. Иккаламиз ҳам тенг-қурмиз, эсимда, 4—5 ёшларимизда ҳали тўн кийишганимиз йўқ, у билан катта ҳовуз бўйича ниманингдир устида «ғижиллашиб» қолдик. У мени ҳовузга итариб юбормоқчи бўлди, лекин нимадир бўлди-ю, оёғи тойиб кетганда мен уни ҳовузга итариб юбордим. Қарасам, чўкиб кетяпти, сузишни билмайди, чопиб бориб нарироқда ўйнаб юрган опачаларимга айтдим. Улар келиб Жонимқулни ҳовуздан чиқариб олди, бироқ у шундан кейин узок вақт касал бўлиб ётди. Лекин шунда ҳам унинг онаси менинг онамга «ўғлинг шундай қилипти-ёв», деб бир оғиз сўз айтмаган, ахир, қадрдон дугона-да. Кейин менинг қўлимни ҳалоллаш тўйида у билан дўст киришдик, мана эллик йилдан бери дўст-қадрдонмиз. Ҳали-ҳануз ҳовуз воқеасини эслаб бир-биримизнинг елкамизга қоқиб қўямиз. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, болаларни тўн кийди-

риб дўст қилишдек қадриятларимизни кучайтириш лозим, мурғак қалбларга дўстлик уруғи қанчалик эрта тушса шунча яхши.

Нафсиламрини айтганда, агар ҳар биримиз ўзимизга ўзимиз ҳисоб бериб «ҳақиқий жон дўстларим (мол дўсти эмас) борми, бор бўлса, улар қанча» деган саволни берсак-да, санай бошласак, уларнинг сони бармоқ билан санарли бўлиб чиқади. Балки сиз чин дўст деб санаган киши сизни аслида ўзига чин дўст санамаслиги ҳам мумкин, ҳазрат Навоий айтганидек:

**Мени мен истаган ўз суҳбатига
аржуманд этмас,
Мени истар кишининг суҳбатин кўнглим
писанд этмас,**

Юқоридаги саноқ натижасидан, ҳавода муаллақ қолган кўлимиздан хижолат чекиб кетамиз. Худди шу ўринда яна бир бор таъкидламоқчимизки, бегубор ёшлиқдан болалар ўртасидаги дўстликни мустақамлашга тарбиячи устозлар, ўқитувчилар, ота-оналар ўз вақтида алоҳида эътибор билан қарашса, нур устига аъло нур бўларди.

Агар болалиқдан мактаб-мадрасада Алишер Навоий ва Ҳусайн Бойқаро бирга ўқиб ҳақиқий дўст тутинганида, келажакда уларнинг бири ўзбек тилида «Хамса» битиб тенгсиз шоир ёки бири узоқ вақт катта сарҳадли Хуросон ҳокимиятини бошқариб туриши мутлақо мушкул эди. Улар ҳамиша бир-бирига ҳамқору ҳамнафас бўлиб келди, бу — улар болалиқдан сув ичган безавол дўстлик булоғининг мевасидир. Биргина ҳазрат Навоийнинг «Хамса»си учун Ҳусайн Бойқаро бутун Ҳирот бўйлаб шоирни ўз отига миндириб эмас, балки елкасида ўзи кўтариб ўтса арзирди. Лекин шўро даври адабиётида улар бир-бирига қарама-қарши қўйиб талқин қилинди. Эки Навоий ва Жомий дўстлигини олиб қаранг, улар бир умр буюк дўстлик туфайли бир-биридан маънавий қувват олиб, илҳомланиб ижод қилишди. Навоий ва Хожа Аҳрор валий, Навоий ва Сайид Ҳасан Ардашер, Паҳлавон Муҳаммад дўстликларининг ўзи бир дoston бўлгулик, ўрнакли. Бундай буюк шахслар дўстлиги, бир-бирига меҳр-муҳаббати ҳақида соатлаб сўзлаш мумкин. Нишоннинг орқа томони ҳам бор деганларидек дўстликка хиёнат қилганлар, бир-бирини сотганлар, гап ташувчилар ҳақида ҳам гапириш керак. Токи бугунги авлодларимиз ҳақиқий дўстлик ҳақида мукаммал тасаввурга эга бўлишсин, яхши дўстликка таклид қилишсин, ёмон дўстликдан ҳазар қилишсин. Токи, инсондаги энг муқаддас саналмиш дўстлик туйғусини, юраклар қат-қатига жойланадиган бебаҳо хазинани оёқ ости қилишмасин, дўстлик одобини билишсин.

Нега соҳибқирон Амир Темури фаолиятининг бошида кучларини бирлаштириб, биргаликда душманга қарши курашган Амир Ҳусайн билан дўст бўлолмадию, арабистонлик Саййид Барака билан бир умрлик дўст, пиру муршид бўлди? Чунки Амир Ҳусайнда нафс балоси шу қадар кучли эдики, у сингласининг сепига берилган биллакузукни ҳам қайтармай, қўйнига тикди. Шундай киши билан Амир Темури дўст бўла олармиди, албатта йўқ! Саййид Барака эса Соҳибқирон билан унинг яхши-ёмон кунда доимо бирга бўлди, уни қувватлаб турди.

Биз юқорида буюк шахслар дўстлиги ҳақида сўз юритдик, улар дўстлигининг тафсилотларига эса унчалик батафсил тўхталмадик, ўйлаймизки, бу тарихий шахслар дўстлиги ҳақида журналхонларимиз ўз тасаввурига эга. Оддий ҳаётда-чи, оддий кишиларнинг дўстлиги буюк тарихий шахсларникидан асло қолишмайди, агар чин дўстлик бўлмаса ҳаётда яшашдан мақсад ўзи нима? Бу саволга қисқа қилиб инсоннинг ҳаёт кечириши тарзи, тириклиги учун унга моддий ноз-неъматлар етказиб берувчи Кўёш, ҳаво, сув, тупроқ қанчалик зарур бўлса, ДУСТЛИК ҳам юқоридаги унсурлардан (чор унсурдан) асло қолишмайди, дея бемалол жавоб бериш мумкин. Юқоридаги тўрт унсурдан биронтаси етишмаса инсон яшай олмагани каби, агар одамда дўст бўлмаса унинг яшагани курсин. Оби ҳаёт сувини ичиб қўйган подшонинг минг ёшга кириб, ўлолмай қўйналгани ҳақидаги ривоятни эсланг. Чунки унинг тилига тушунадиган бирор дўст ҳаётда қолмаган эди, ёлғизланиб қолган эди. У ўз-ўзидан ўлимга маҳкум эди.

Қиличбой деган шифокор дўстимиз бир ўтиришда қозоқча «Олатов» қўшиғини қойиллатиб айтиб берди. Шунда мен ундан «Сен фирт ўзбек бўлсанг, «Олатов»ни қаёқдан ўргангансан» деб сўрадим. Шунда у отасининг Иккинчи жаҳон урушида бўлгани, қозоқ йигити Эрнафас билан қон кечиб хизмат қилгани ҳақида сўзлаб берди-да, ана шу қозоқ йигити душман ўқидан яраланиб ўлими олдида ўзи севиб айтиб юрадиган «Олатов» қўшиғини айтиб жон берганини ва дўстидан унинг руҳи учун ана шу қўшиқни гоҳи-гоҳида айтиб қўйишликни васият қилганлигини сўзлаб берди.

— Отам «Олатов»ни миллион марта айтaverиб болалиқдан қулоғимизга ва юрагимизга муҳрлаб ташлаган. Мана энди бу қўшиқни мен Отамни ва унинг қозоқ дўстини хотирлаб айтиб юраман...

Падари бузрукворимнинг Чироқчи туманидаги Қўчқорбўлоқ қишлоғида истиқомат қилувчи Шоя Боймуродов деган қуролдош дўсти бўларди (худо раҳмат қилган бўлсин), у кишининг уч ака-укаси урушдан қайтмаган эди. Шоя бува тез-тез бизникига бола-чақаларини олиб

меҳмонга келар, бизлар ҳам уларникига тўй-маъракаларида бориб турардик. Агар Шоя бува бизникига ёки Отам билан бизлар уларникига борсак байрам бўлиб кетарди, жонлик сўйилиб, барча қариндош-уруғлар йиғилиб суҳбат авж оларди. Айниқса, икки қуролдошнинг суҳбати бошқача, улар оғир уруш йилларини, фронтдаги қизиқ воқеаларни эслашарди, дўстларини хотирлашарди, кейин уруш йиллари қўшиқларини айтишарди. Биз болаларга уларнинг суҳбати жуда мароқли эди. Айниқса русча қўшиқлар ижроси... 80-йилларнинг бошида Шоя бува билан охириг суҳбатда у шундай воқеани сўзлаб берганди:

— Болаларга ул-бул олгани Самарқандга бордим, керакли нарсаларни олиб, қопни елкалаб Сиеб бозоридан чиқиб келаётсам қаршимдаги икки ажнабий мени масхаралаб, соқол ва салламга тил тегизиб, ўзимни эса ўзларича юк кўтарган эшакка ўхшатапти, яна суратга ҳам олмоқчи. Жуда жаҳлим чиқиб кетди. Улар гаплашаётган немисчани унча-бунча биламан, қопни елкамдан аста ерга қўйдим-да, немисчалаб шунақанги бўралатдим, боягиларнинг оғзи очилиб қолди. Улар жийда кийиб, соқол қўйган, салла ўраган ўзбекнинг немис тилини билишини хаёлига ҳам келтирмай валақлаётган экан, барибир маданиятли халқ кейин узр сўради...

Шоя бува оламдан ўтиб кетса ҳам у кишининг болалари билан борди-келдимиз узилмаган, ахир улар ота қадрдон. Шоя буванинг бир қизиқ одати: қайси фарзанди йилнинг қайси фасли ёки ойда туғилган бўлса, уларни шу ойнинг номи билан атайверган — Савр, Асад, Мезон, Тўқсон, Қаҳдор (қаҳратон қишда туғилган болаларга шундай исм қўйиш одати бор). Икки қуролдош тўфайли бугунги кунда уларнинг қанчалаб қариндош-уруғлари, бола-чақалари салом-аликда, дўстлик ипларини боғлашган.

Севимли шоиримиз Абдулла Ориповнинг бундан қарийб қирқ йил олдин ёзган «Темир одам» деган ажойиб шеър бор. Шеърнинг мазмуни шундан иборатки, темир одам — робот ҳамма нарсани билар экану, лекин минг афсус юраги йўқ экан, меҳр-мурувват деган тушунчалар унга ёт экан деган хулоса чиқарилади. Бугунги ёшларимиз, кўз тегмасин, жуда ақлли, кўп нарсани билишади, айримлари гўё компьютер. Фарзандларимизнинг темир кути — компьютерларга, тирик роботларга айланиб қолишидан худонинг ўзи асрасин. Бунинг учун уларнинг юрагига инсон зотига, табиатга меҳр-мурувватни, дўстлик туйғусини қанча эрта жойлаштирсак нур устига нур бўларди.

Юқориди улкан тарихий воқеаларнинг одамларни бирлаштириши, дўст қилиши ҳақида гапирдик. Бугунги кунда биз ана шундай тарихий воқеалар қаърида

ҳаёт кечирмоқдамиз. Бу тарихий воқеа халқимиз эришган Мустақилликдир. Фарзандларимизни ана шу мустақилликни мустаҳкамлаш йўлида бирлаштиришимиз, аҳиллик руҳида тарбиялашимиз лозим. Шу ўринда машҳур юнон масалчаси Эзопнинг тақдирини ёдга тушади.

Эзоп бир умр қул бўлиб ўтган, балки шунинг учун тили аччиқдир. Унга ҳалол ишлагани учун умрининг охирида хўжайини «сен озод одамсан» деган васиқани беради. Эзоп озод бўлдим деб кўчага чиқса, уни миршаблар тўхтатиб «Сен қулсан, бундай эркин юришга ҳақинг йўқ, тезда хўжайининг олдига бор» дейишади. Шунда Эзоп озодлик васиқасини уларга кўрсатади, миршаблар Эзопнинг халтасини титкилаб, унинг лаш-лушлари орасидан иккита қимматбаҳо қадаҳ топиб олишади. Эзопнинг халтасига унинг озод бўлиб кетаётганини кўролмаган бир қул қадаҳларни ташлаб қўйган эди (айрим манбаларда хўжайиннинг топшириғига биноан қадаҳлар унинг халтасига солиб қўйилади). Хуллас, Эзопни яна хўжайини олдига олиб боришади. Хўжайини ҳақиқатда уни озод қилганини айтади, лекин миршаблар Эзопни бу ўғирлиги учун ўлим жазоси кутишини айтади. Улимдан бошқа чораси йўқми, деган саволга миршаблар Эзопнинг яна қулликка кирсагина тирик қолишлигини айтади. Шунда Эзоп бир умр қул бўлиб ўтгандан кўра озод инсон бўлиб ўлимни афзал билади ва қатл қилинади.

Бугунги кунда халқимиз асрий орзуси озодликка, ўз мустақиллигига эришган экан, эндиликда уни мустаҳкамлаш ҳар биримиздан улкан масъулият талаб қилади, бу борада айниқса ёшларимиздан умид катта. Шунинг учун ҳам уларни бу улғу мақсад йўлида бирлаштириб, дўстлаштириб тарбиялаш энг олий вазифалардан биридир.

Халқимиз дўстликнинг қадрига етadиган халқ, асрлар мобайнида дўстлик ҳақида жуда ажойиб мақоллар тўқилган. Энг аввало «дўст» сўзи худога нисбатан ишлатилганини ҳам унутмаслигимиз керак:

«Ё, Оллоҳ дўст, ё Оллоҳ! Ҳақ дўст, ё Оллоҳ!»

Қуйида халқимизнинг дўстлик ҳақидаги айрим мақоллари ва ибораларини келтирамиз. «Ҳисобли дўст — айрилмас», «Дўстинг учун заҳар ют», «Дўсти нодондан кўра, душмани доно яхши», «Дўстинг кимлигини айт, мен сенинг кимлигингни айтман», «Душманнинг душмани менинг дўстим», «Дўстингдан топ», «Сендек дўстан яна битта бўлса, душманинг кераги йўқ» каби. Буларнинг ҳар бири ўзида олам-олам маъноларни мужассамлаштирган, асрлар мобайнида ҳаётини синовлардан ўтиб яратилган. Улардан керакли хулоса чиқариш эса ҳар биримизнинг ўзимизга боғлиқ.

САРОЙМУЛХОНИМ

Жаҳон халқлари тарихи саҳифаларида ёрқин из қолдирган Амир Темур Кўрагонийни ёдга олар эканмиз беихтиёр Сароймулкхоним (Бибихоним) номини ҳам эслаймиз. Хуш, нима учун? Бу саволга тўлатукис жавоб топмоқчи бўлсангиз Низомиддин Шомий ва Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома»лари, Ибн Холдуinning «Таржимаи ҳол»и, Ибн Арабшоҳнинг «Амир Темур тарихи», Фасиҳ Ҳавофийнинг «Мужмали фосиҳий», Зайниддин Восифийнинг «Бадоеъ ул-воқоъ», Мирхонднинг «Равзат ус-сафо», Абдураззоқ Самарқандийнинг, «Матлаъи саъдайн ва мажмаи баҳрайн», Гонсалес де Клавихонинг «Самарқандга Темур саройига қилинган саёҳат кундалиги (1403—1406)», Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг «Бобурнома»сини, албатта, ўқиб чиқишга тўғри келади. Мазкур манбалар асосида асримизнинг охириги ўн йиллигида — мустақиллик даврида битилган адабий-бадий ва илмий-оммабоп асарлар ҳам мавжуд. Улардан Абдулаҳад Муҳаммаджоннинг «Темур ва темурийлар салтанати», Бурибой Аҳмедовнинг «Амир Темур», Тургун Файзиевнинг «Темурийлар шажараси» ва «Темурий маликалар», Хуршид Давроннинг «Самарқанд хаёли» ҳамда «Соҳибқирон набираси», Амриддин Бердимуродовнинг «Гури Амир мақбараси»да Сароймулкхоним (Бибихоним) шахси хусусида тўхталиб ўтилса, айрим ҳолларда махсус тадқиқотлар ҳам олиб борилди.

Сароймулкхоним (Бибихоним) шахси махсус ўрганилган барча ўринларда таъкидланадики, у Чигатой улусига мансуб хонлардан Қозонхоннинг кизи бўлиб, 1341 йилда таваллуд топган. Отаси тахдан ағдарилиб, қатл қилинган пайтда Сароймулкхоним ҳали беш ёшда эди. Балоғатга етгач, Мовароуннаҳр ҳукмдори Амир Қозогоннинг набираси Амир Ҳусайн унга уйланади. 1370 йилда Амир Ҳусайн Балхдаги жангда ўлдирилгач, Ҳусайн саройининг кўрки бўлган йигирма олти ёшдаги Сароймулкхонимни Амир Те-

мур уч ойлик идда муддатини ўтказиб, никоҳлаб олади. Юқорида айтилгандай, Сароймулкхоним Чигатой авлодидан Қозонхоннинг кизи эди — сарой аъёнларининг фарзандларига хос таълим-тарбия курганлиги билан алоҳида ажралиб турарди. Хон авлодига мансублиги ва инсоний фазилатлари туфайли у Амир Темур аҳли аёллари — маликаларининг улуғи ҳисобланади ҳамда «Каттахоним» ёхуд «Бибихоним» унвонига ноил этилади.

Бироқ Сароймулкхоним фақат шу мавқеи — маликалар улуғи бўлганлиги учунгина тарихимизда буюк шахс сифатида қолмаган, балки у таниқли-тарихчи Тургун Файзиев ёзганидек, «...бундай эъзозга мушарраф бўлишда ақл-заковати ва фикрлаш доирасининг улканлиги бош омидир. Тарихий манбалардан биламизки, Сароймулкхоним ўз замонасининг юксак идрокли, фаросатли, тадбиркор аёли ва ақл-заковат соҳибаси бўлган. Шунингдек, ҳусн-латофат бобида ҳам беназир бўлган. Сароймулкхоним сиёсатдон, инсонпарвар, саховатли малика сифатида салтанатни бошқаришда фаол иштирок этган. Мамлакатнинг ижтимоий ва маданий қурилиш ишларига, айниқса, толиби илмларга ҳомийлик қилишда ном қозонган».

Кўпгина манбаларда қайд қилинишича, Сароймулкхоним соҳибқирон Амир Темурнинг ҳарбий юришларида ҳамроҳлик ҳам қилган. Бироқ Сароймулкхоним асосий вақтини мамлакат пойтахти Самарқандда ўтказар, салтанат фаолиятини уюштирар эди. Амир Темур ҳарбий юриш қилаётган томонлардан Самарқандга мунтазам равишда чопарлар қатнаб тургани, Сароймулкхоним улуғ амирнинг мактубларига бу ердан бағоят қимматли жавоблар йўлагани ҳам бундан далолат беради.

Нақл қилишларича, Амир Темур Эронга қарши юриш қилаётган кунлар экан. Мамлакатнинг Исфохон шахрини эгаллаши, айниқса, мушкуллашиб кетибди. Қамал кўпга

қузилиб, қўшинни озиқ-овқат билан таъминлашга маблаг етишмай қолибди. Шунда Соҳибқирон бошқа чора-тадбирларни кўриш баробарида, Самарқандга чопар юбориш ва Сароймулкхонимга мактуб юбориш фикрига келибди. Мактуб қисқа бўлиб, «Қўшиннинг заҳираси тугади, хазинадан зар юборинг!» дейилганди. Сароймулкхоним нома мазмунини дарҳол англабди ва варақнинг орқасига ушандай қисқа жавобни ёзди: «Улуғ Амир! Зарингиз тугаган бўлса, сиёсатингиз ҳам тугадими?» Жавоб Амир Темурни қандай ўй-хаёллар ва ҳаракатларга ундашини тасаввур этибди-да, бундан кўнгли тулаб, чопарни мактуб билан йўлга равона қилибди.

Амир Темур мактубни олгач, Сароймулкхонимнинг киноясини мушоҳада қила-қила бир тўхтамага келибди. «Муваққат пул жорий этмоқ керак!» Ўша кунийёқ лашкароҳда сўйилган қўй, қорамол, от ва туя суякларини йиғдириб турли ҳажмларда қирқтирибди. Катта ҳажмдагисига баландроқ, кичикрогига паст қиймат белгилаб, пўлат муҳрини қиздириб бостирибди ва ушбу вақтинчалик пулни муомалага киритиш ҳақида фармон берибди. Амир Темур тасарруфидаги бошқа шаҳар ва қишлоқлардан бу пулга қўшин учун озиқ-овқат харид қилинибди. Натижада лашкарнинг ҳужумкорлиги сақлаб қолинибди ва Исфохон таслим бўлгач, суяк пуллар зари билан алмаштирилибди.

Соҳибқирон Амир Темур хотин-қизларга алоҳида эътибор берган. Кейинги авлод саломатлигини оналар соғлигига боғлиқ деб билган. Амир Темур ўғилларини эслайлик: «Ўғилларим, набираларим ва яқинларимни уйлантирмоқ ташвишида келин изламоққа эътибор бердим. Бу ишни давлат юмушлари билан тенг кўрдим. Келин бўлмишнинг насл-насабини, етти пуштини суриштирдим». Ёки «Ўғилларим, набираларим ва яқинларимга бирон томчи шароб ичиб, хотинларига яқинлашишни маън этдим. Зеро, шаробнинг таъсирида бунёдга келган фарзанд насл-насабнинг бузилишига таъсир этгай, дебон шу покиза йўлни тутдим», дейди ҳазрат Соҳибқирон.

1404 йил 8 сентябрда Амир Темур «Дилқушо» боғида элчиларни қабул қилади. Бибиҳоним юзига парда ташлаган ҳолда унда иштирок этади. 1404 йил 17 октябрда Сароймулкхоним элчиларга катта зиёфат бергани тарихий манбаларда баён қилинади. Бу фактлар эса Амир Темур салтанатида давлат ишларида Сароймулкхоним фаол қатнашганини тасдиқлайди.

Сароймулкхоним, айтишларича, илму то-

либлар учун бир мадраса қуришга Соҳибқирондан изн-розилик олади. Отаси Қозонхондан мерос бўлиб қолган бир жуфт олмос болдогини сотувга қўйиб пулини мадраса қурилишига ишлатган эканлар. Самарқанддаги ҳозирги жомеъ масжидининг кунчиқар томонида, яъни Бибиҳоним мақбараси ёнида мадраса барпо этади. Бибиҳоним мадраса талабаларига доимий гамхўрлик кўрсатиб борган, уларга моддий ёрдам бериб турган. Мадраса ниҳоятда маҳобатли бўлиб, Амир Темур қурдирган жомеъ масжидига туташ ва монанд бўлган. Бироқ ҳар хил сабабларга кўра кейинчалик вайрон этилган.

Соҳибқирон 1399—1404 йилларда жомеъ масжидини қуриб битказдиради. Баъзи ривоятларда Амир Темур жомеъ масжидини доно ва оқила хотини Сароймулкхонимга тўхфа қилган дейилади. Шунинг учун булса керак жомеъ масжиди ҳам Бибиҳоним номи билан шуҳрат топгандир.

Темурийзодалар тарбияси бевосита Бибиҳоним билан боғлиқ. У Шоҳруҳ Мирзо, Улуғбек Мирзо, Муҳаммад Султон, Халил Султонларнинг илм-маърифатни эгаллашида раҳнамолик қилганлар. Айниқса, Улуғбек Мирзонинг соғлом ўсиши, диний ва дунёвий билимларни мукамал эгаллашида Бибиҳонимнинг меҳнати сингандир. Чунки Амир Темур Улуғбек Мирзонинг тарбиясини фақат Бибиҳонимга ишониб топширган эди.

Ҳазрат Алишер Навоий Улуғбек Мирзога берган баҳосида унинг Қуръони каримни етти қироатда ёддан айтишлигини таъкидлаб, бу катта мўъжиза деб баҳолайди. Қуръонни етти қироат ёддан айтадиган инсонлар ҳар юз йилда бир чиқади, дейди халқимиз. Улуғбек мирзонинг дунёвий ва диний илмларни мукамал эгаллаши ва қобилиятининг тўғри ривожланишида Бибиҳоним онамининг хизмати бениҳоя каттадир.

Соҳибқирон Амир Темурнинг 35 йиллик умри доно ва оқила, вафодор хотини Сароймулкхоним билан бирга кечди. Амир Темурнинг жаҳон тарихи олдидаги буюк хизматларининг маълум бир қисмида шубҳасиз, Сароймулкхонимнинг ҳам ҳиссаси бор.

Сароймулкхоним шарқ аёлининг буюк тимсоли, сиёсатдон ҳам моҳир жамоат арбоби сифатида маънавий ҳаётимизда чуқур из қолдирган. Кейинги 2001 йилда Сароймулкхоним таваллуд топганига 660 йил тулади, шу муносабат билан оқила ва донишманд онамиз хотирасига Самарқанд шаҳрида у кишининг муборак сиймоси акс этган ҳайкал ўрнатилса кўнгилдагидек иш бўларди.

«РАВЗАТУС-САФО»*

ХОЖА АБДУЛАЗИЗ ЖОМИЙ

Ул жаноб илму амал сифати била (илмига амал қилувчи деб сифатланган) эрди ва авқотининг аксарин (кўп вақтларини) тоату ибодат вазойифи адосига масруф тутиб (сарфлаб) сулуку риёзат ва зуҳду тақвода шайхул-исломии зиндафил Жомийнинг йўли солиқларига татаббу қилур эрди ва ҳамвора диндорлик ва парҳезкорлик сажжодасида ўлтуруб, улуми зоҳирий ва ботиний ифодаси шароитин келтурур эрди.

МАВЛОНО КАМОЛИДДИН АБДУЛВОСЕ МУНШИЙ

Ул жаноб мавлоно Жалолиддин Мазҳар Бохарзийнинг ўғли эрди ва йигитлиги айёмининг аксарин фазилат касбига сарф қилиб, маншур (хатлар) битмакка куллий салиқа (юксак маҳорат) ҳосил қилмиш эрди. Хоқони мансур (султон Ҳусайн)нинг ҳумоюн жулуси авойлида (ҳукмронлиги бошланишида) бир неча вақтга тегру ҳимматин ул ҳазратнинг воқеаларин битмакка сарф қилди. Аммо чун ҳикоят гузориши асносида кўп муболага кўргузур эрди, хоқони мансур анинг сўзин писанд қилмай афозилдин ўзга бир кимсага тафвиз айлантурли (бошқа бир одамни тайинлади). Хожа Мажиддиннинг мавлоно Абдулвосе суҳбатига тамом майли бор эди. Чун жаноб мавлавий мижози мазоҳомиз ва ҳазлангиз сўзлари эшитмакдин бот мутагаййир бўлур эрди (ҳазил-мазахни кўтаролмас эди, одамлар эса) ҳамиша анинг била заҳду мазоҳ кўргузур эрди. Ул жаноб Хожа Низомулмулк ва анинг ўғлонлари била доғи мусохабат тариқин маслук тутар эрди ва аларнинг отига рисоалар таълиф қилиб ёдгор қўйди. Ул нухалардан бирининг дебосасида бу бир неча байтним битилгусидур Хожа Низомулмулкнинг ўғуллари — Хожа Камолиддин Ҳусайн ва Хожа Рашидиддин Абдулмаликнинг мадҳида назм силкига чекиб битмишдур. Ваҳаққи, шул байтларда балоғат ва фасоҳат камолин зоҳир этмиш (117а).

(Шундан кейин Низомулмулкнинг ўғуллари мақталган ўн тўрт мисрадан иборат форс тилидаги шеърин парча келтирилган).

ҚОЗИ НИЗОМИДДИН МУҲАММАД

Ул жаноб мавлоно Шарафиддин Ҳожи Муҳаммад Фароҳийнинг ўғлидур ва мавлоно

Ҳожи Муҳаммад Мирзо Абулқосим Бобур замонининг улур фақиҳлари жумласидин эрди. Аммо ўғли қози Низомиддин зуҳду тақво мазиди била дарсу фатвода хоқони мансур (султон Ҳусайн)нинг давлати айёмидаги уламонинг аксаридин баланд эрди ва узоқ муддат мадрасайи «Ихлосия» ва мадрасайи «Ғиёсия»да дарс айтмоқлиғ амрида қиём кўргузмак била аржуманд. Чун мансабдин (воз кечиб), ўзин ғўшада асради, хоқони мансур ул жанобни кўп тақлиф била Ҳирот доруссалтанасига қози қилди. Қози Низом қазиялар (туманлар) фойсали ва шаръия муҳимларининг қатту фаслида андоқ ваҳж била саъй ва ихтимом тариқин маслук туттиким, шариф қозининг амонат ва диёнати қиссаси мансух (машхур) бўлди. Тарих ҳижрий тўққиз юз ва муҳаррам ойи эрдиким, қози Низомнинг вафоти иттифоқ тушти...

МАВЛОНО МУИНИДДИН ФАРОҲИЙ

Ул жаноб қози Низомиддин Муҳаммаднинг қардоши эрди ва фазилату камолоти вуфуридин (муллигидан) заҳду тақво қилмоқлик (доимий) иши (эди). Фолиба хатни покизалик била варақ узра битиб, жума кунида намоз адосидин сўнгра Ҳиротнинг масжиди жомеъсининг мақсураси суфасида ўлтуруб, таъсири камолида ваъз айтиб, оёту аҳодиснинг маънилари гуҳарин латиф таъби олмоси била тешиб (оят ва ҳадислар маъноларини шарҳлаб), умаро ва девонийларгаким, ваъзнинг ашраф мажлисида ўлтурур эрдилар (йигинида қатнашган мансабдорларга) илтифот қилмайдур эрди. Балким ваъз вақтида аларга қаттиғ сўзлар айтур эрди. Ул жанобни биродари фавтидин сўнгра қазо амрига муболагалар била тақлиф қилилди, қабул қилмади. «Маориж ун-нубувват»ким, одамлар орасида машхурдур, мавлоно Муиниддиннинг латойифнигор қалами осоридиндурким, ҳазрат сайди коинот, алайҳи афзали ассалавот (117б) ва акмали ал-хаёт (Муҳаммад а. с.)нинг воқеалари ва ҳоллари аксари мухталиф ривоятлар била ул нухада мастурдур. Ул жанобнинг «Сурайи фотиҳа» ва Юсуф алайҳиссаломнинг қиссасининг тафсири бобида таъниф қилгон китоби бордурким, ҳар кимса ул китобининг балоғати камолин мустаҳсин билур. Мавлоно Муиниддин санайи ҳижрий тўққиз юз доғи эттисида эрдиким, мариз (бетоб) бўлиб, тангри таолонинг раҳмати жаворига юзланди ва Хожа Абдуллоҳ Ансорий мазоридида ўзининг биродари қози Низомиддиннинг ёнбошида мадфун бўлди (дафн этилди).

* Давоми. Боши ўтган сонларда.

МАВЛОНО ШАМСИДДИН САБЗАВОРИЙ

Ул жаноб йигитлиги айёмида улум таҳсили ва фунун тақмилига қиём кўргузди ва мадрасаларда дарс айтиб амсол ва акронидин (тенгдошлари ва асрдошларидан) ўзди. Хушрўй ва покизаҳўй киши эрди. Кўп-кўп муддатга тегру мадрасайи «Султония»да ва Ҳирот доруссалтанасининг баъзи кент ва қаряларида Ҳимматин илм фавойидин нашрига масруф тутди (илмидан кўпларга фойда келтирди). Санайи Ҳижрий тўққиз юзда жумудис-соний ойи эрдиким ёнбошин нотавонлиқ бастариға қўйиб, ҳасба касали била бақо авроқин фано елига берди.

МАВЛОНО ШАМСИДДИН МУҲАММАД

Мавлоно Шарафиддин Муҳаммад Усмоннинг ўғлидур. Маъқул улум (ақлий илмлар)нинг барча ақсоми (қисмлари) ва манқул фунун (нақлий фикрлар)нинг ҳамма анвоида Мовароуннахрнинг тамоми уламосининг пешвоси, балким барча шаҳрнинг фузалосининг муқталдоси эрди. Хоқони мансур (султон Ҳусайн)нинг замони авоситида (ўртасида) Самарқанддин ҳажжи ислом ўтқармоқ учун Ҳирот доруссалтанасиға етиб, ҳазрат подшоҳнинг инояти назарининг манзури бўлиб, ул муборак сафарнинг азиматин имзоға етқурди. Ҳаждин мурожаат қилғонидин сўнгра, Ҳирот доруссалтанасида таваттун буюрди (ватан тутди) ва кўп йил мадрасайи «Султония» ва мадрасайи «Ихлосия»да дину ойин масъаласиға дарс айтмоқ лавозимин ерига келтирди. Ул жанобким, «Муллозодайи мавлоно Усмон» била шуҳрати бор эрди, мунча донишмандлиги ва ёши улўғлиги била ҳаддин афзун мутавозеъ (хушфёъл, одобли) эрди. Санайи Ҳижриянинг тўққиз юз доғи бирида ул жанобнинг вафоти қўл берди.

МАВЛОНО БУРҲОНИДДИН АТОУЛЛОҲ АР-РОЗИЙ

Илм вуфури, фаҳм суръати ва таъб жавдаги била донишвар фузалонинг аксаридин мумтоз эрди ва машраб вусъати ва тараб аҳли суҳбатига майли қасрати била барча ҳунарвар зурафо орасида сарафроз. Кўп муддат хоқони мансур мадрасасининг мударрислиги ва Амир Алишер хонақоҳининг тадриси ул жанобға тааллуқ топиб, фазлу камол хомаси била ифода нақшин улум талабасидин кўп кишининг кўнгли саҳифасиға (118а) битди. Санайи Ҳижрий тўққиз юз доғи иккида эрдиким, ул жаноб меҳнат ойин жаҳондин хулди баринға иртиқол этти (жаннат роҳатиға кўчди). Анинг табинатойижидин муаммо фанида рисола бордурким, Мирзо Абулқосим Бобур замонида тасниф қилиб, оғози анжомға етти (шуҳрат қозонди).

ҲАЗРАТ МАҲДУМ АМИР ХОВАНД МУҲАММАД

Йигитлиги айёмида нафсоний камолот таҳсилини этти ва ақлий улумда маҳорат нақшин кўнгли лавҳиға битди. Ул ҳазратнинг тарих фани ва иншо санъатиға вуқуфи вуфури ул мартабада эрдиким, суҳангузор хома (маҳоратли қалам) анинг таҳриридин ўзининг ажзу қусуриға қоилдир. Ул саедат силеҳрининг балоғати камол ҳикояту ривоят таҳририда ул даражада эрдиким, фасиҳлар забони анинг баёнин камоянбағи (ҳақиқий ифода) қилмоқдин ўларин гунгу лол санамоққа мойил эрди. Андоқким, балоғат интиҳо «Равзат ус-сафо» китобининг таълифи бу даъвонинг субутиға бурҳонедур муайян. Ул фасоҳат машҳун нусханинги иборатлари лутфи бу маънининг вуқуфиға далиледур мубархан. Ҳуруф роқими (муаллиф)нинг ул ҳазрат нисбатиға фарзандлик алоқаси бордур ва густоҳлиги тили ул ҳазратнинг шоғирдлиги нисбатиға очилур. Субҳонллоҳ, галат дедим, нединким дарёға қатронинг нисбати айни беадаблигдур ва заррани хуршид демак гоят булажаблиг. Шеър:

Че нисбат зарраро бо меҳри анвар,
Намешояд хазаф дар иқди гуҳар.
Агар хоҳадки, бошад орзуям,
Ҳае гуямки, мен шоғирд уям.
На шоғирлам, ғуломи камтаринам,
Бир гирди хирмани у хўшачинам.
(Зарранинги порлоқ қуёшга нисбати

қанчалик?)

Гавҳар шодасиға сопол (мунчоқ) ярашмайди.
Агар менинги орзуми ушалса эди,
Мен унинг шоғирдиман, деб айтар эдим.
Йўқ шоғирди эмасман, балки камтарин

қулиман,

Унинг хирмони теварагидан бошоқ терувчиман.)

Шу шараф наҳоридин муддао ва ғараз улдурким, агар суҳангузор хома (қалам) мундин зиёда бу мақомда ул ҳазратнинг ахлоқи макорими ва одоби ихтимомида муболага кўргузса шояджим, айбжўй одамлар худситонлиққа ҳамл қилғайлар (ўз отасини мақтайпти деб), бу беимқдорнинг сўзин лофу газофаға нисбат бериб тилларин эътирозға очғайлар. Шул важҳдин ул жанобнинг таърифи бобида сўзни узатмоқдин ижтиноб кўргузуб, хужаста рақам қаламнинг марқуми бўлурким, ҳазрати абави маҳдумға ҳаётлари авохирида одамлардин узулмоқ майли юз кўргузуб, одамлар ихтилотидин этак силкиб, бир йилга тегру Гозургоҳда авқот кечирдилар (умри охирида одамлардан узоқлашиб, Гозургоҳ мазоридида яшади). Авқот аксарин ухравий саодати касбиға масруф тутуб (кўп вақтини охират саодати учун сарфлаб), санайи Ҳижрий тўққиз юз доғи иккида ва рамазонул-муборак ойи эрдиким, касал бўлиб, ул мақомидин шаҳарға мурожаат буюрдилар (Ҳиротға қайтдилар) ва ўн уч ойни хасталиқ била ўтқариб, санайи Ҳижрий тўққиз юз доғи учда ва зулқадда ойининг (1186) иккилончисида жаҳони меҳнатободдин жинонинг роҳатафзой риёзиға интиқол кўргуздилар. Ул ҳазратнинг вафоти олтимиш уч ёшға етганларида иттифоқ тушти ва ориғ (покиза) жасади Шайх Баҳоуддин Умар мазоридида туфроқ қурсоғиға етишти.

(Давоми бор)

Свами ВИВЕКАНАНДА Ҳинд файласуфи

КАРМА-ЙОГА

Карма сузи санскритча «кри» негизидан олинган бўлиб, ҳаракат қилмоқ маъносини билдиради. Ҳар қандай ҳаракат кармадир. Амалий жиҳатдан ушбу сўзнинг мазмуни ҳаракатлар натижасини ўз ичига олади. Фалсафий нуқтаи назардан карма деганда баъзан ўтмишдаги ҳаракатларимиз туфайли вужудга келган натижаларни ҳам тушунамиз. Лекин карма-йогада кармани оддийгина қилиб меҳнат деб тадқиқ этиш кифоя.

Инсоният билимга интилади. Бу Шарқ фалсафаси томонидан тасдиқланган ягона идеал (олий мақсад)дир. Инсоният ҳузур-ҳаловатга эмас, балки билимга интилади. Ҳузур-ҳаловат ҳам, бахт-саодат ҳам чегаралангандир. Бинобарин, ҳузур-ҳаловатни мақсадга айлантириш хато бўлур эди. Дунёдаги мусибатларнинг сабаби одамнинг ҳузур-ҳаловатни ўзига мақсад қилиб, унга аҳмоқона интилишидир.

Вақт ўтаркан, инсон ўзининг бахт-саодатга эмас, балки илмга интилаётганини, ҳузур-ҳаловат ва изтиробнинг буюк устозлар эканини фаҳмлайди, у зғулик туфайли қанча билим олса, ёвузлик туфайли ҳам ўшанча билим олади. Ҳузур-ҳаловат ва азоб-уқубат унинг қалбига кираркан, унда биз инсон тийнати (характери) деб атайдиган ўзига хос

хусусият мужассамланади. Инсон тийнати унинг тамойилларининг жамул-жами, унинг қобилиятларининг мажмуасидан бошқа нима ҳам бўлиши мумкин? Тийнатнинг шаклланишда бахтсизлик ва бахтлилик бир хил рол ўйнашига ишонч ҳосил қилиш қийин эмас. Яхшилик ва ёмонлик тийнатнинг барпо бўлишига бирдай таъсир кўрсатади, айрим ҳолларда эса бахтга нисбатан бахтсизлик кўп нарсага ўргатади. Буюк одамларнинг тийнатини тадқиқ этаркансан, уларнинг бахтга кўра — мусибатларда, осойиш яшашдан кўра қашшоқликда кўп нарсага эришгани, улардаги ботиний ўтнинг алангаланишида мадҳу санолардан кўра тақдир кулфатларининг таъсири катта бўлганини билиб оласан.

Ахир билиш қадимул азалдан инсонга хосдир. Инсон билимни ташқаридан олмайди, у ўзида мужассамдир. Биз, одам «билади» деганимизда, бу жиҳдий психологик маънода у «кашф этмоқда», «очмоқда» деган фикрни англатади. У «билиб олди», «кашф этди» деганимиз, у ҳадсиз-ҳудудсиз билим манбаи бўлган ўз қалбининг пардасини кўтарди деганимиздир.

Ньютон бутун дунё тортилиш қонунини кашф этди, деймиз. Балки, бу қонун қандайдир бурчакда Ньютонни кутиб ётгандир?

Йўқ, у Ньютоннинг заковатида пинҳон бўлган, вақт келди-ю у уни кашф этди. Дунёда мавжуд бўлган барча билимлар — конотнинг бутун бошли кутубхонаси бизнинг ўзимизнинг ақлимиздир. Сизнинг ўз ақлингизни тадқиқ этишингизда ташқи дунё, ундод, кўрсатма ва туртки хизматини ўтайди, ҳолоҳ. Аслида тадқиқот манбаи ақлингиздир. Дарахтдан узиллиб туниган олма Ньютон учун туртки бўлганди. Уша ҳодиса Ньютонни ўз ақлини ўрганишга, олдинги фикрлар системасини бошқатдан тартибга келтиришга ва ҳозир биз бутун дунё тортилиш қонунини деб эътироф этган янги алоқадорликни билиб олишга ундаган эди. Ушбу қонун на олмада ва на қандайдир марказда эди.

Шундай қилиб, барча дунёвий ва маънавий билимлар инсон ақлидир. У гоҳо парда ортида пинҳон бўлиб тураверади, парда сал кўтарилса, биз «билиб оламиз», ўзини тушуниб олиш жараёнининг бориши қанча жадал бўлса, билиб олиш жараёни ҳам борган сари кучаяди. Уша пардадан озоод бўлган киши кўп биледи, пардадан ҳоли бўлмаган киши жоҳиллигича қолади, уша парда (тўсиқ)дан ҳалос бўлган одам ҳамма нарсага билади, ҳар нарсадан воқиф бўлади. Дунёда ҳамма нарсадан хабарлор одам

лар ҳаминша бўлган, аминманки, яна бўлади, ундай кишилар келажак замонларда сон-саноксиз тўғилади. Чақмоқтош таркибидан олов бўлганидек, инсон ақлида билим бўлади, учқун чиқариш учун берилган зарба эса ундодир. Ҳазимизни хотиржамгина кузатарканмиз, барча тўйғу ва ҳаракатларимиз — кўз ёшлари ва жилмайишлар, қувонч ва қайғу, йиғи ва кулги, лаънат ва олқишлар, мадҳия-ю қоралашларимиз — ҳаммаси Ҳазимизнинг зарбамиз туфайли вужудга келгандир. Пировадиди борлигимизча қолаверамиз. Ана шу зарбаларнинг барчаси бирга йиғилиб, карма — иш ва ҳаракатга айланади. Қалбимизга таъсир этадиган ҳар бир ақлий ва жисмоний зарба биздан ўт чиқариш учун берилган зарба бўлиб, қалбимиз ва заковатимиздаги куч ва билимни кашф этади, ўша ҳодиса кенг маънода олинганда кармадир. Бошқача қилиб айтганда, биз карма яратамиз. Мен сизга мурожаат қилишман, ана шу ҳам карма. Сиз мени тинглайсиз — ана шу ҳам карма. Биз юрамиз, ўша ҳам кармадир. Бизлар жисман ва руҳан амалга оширилаётган ҳамма нарса карма бўлиб, у бизда таасирот қолдиради.

Шундай ҳаракатлар борки, улар майда ҳаракатларни ўзига қамраб олади, жамлайди. Тўлқинлар ўкириб, қирғоқларига урилаётган денгиз бўйида турганинда ҳар бир тўлқиннинг майда тўлқинлардан, миллионлаб зарра янгли тўлқинлардан иборат эканини биласан. Энг майда тўлқин ҳам шовқин чиқаради, аммо биз уни илғамаймиз. Биз уларни каттақон, баҳайбат тўлқинга айлангандагина пайқаймиз. Юрагимизнинг ана шу тахлит ҳар бир уриши ишдир. Биз ҳаракатларни идрок этамиз, улар бизлар учун сезиларли, бироқ улар бир талай кичик ҳаракатлардан иборат бўлади. Агар сиз муайян бирор одамнинг тийнати ҳусусида тўғри хулосага келмоқчи бўсангиз, унинг катта ва салмоқли ишларига аҳамият беринг, чунки тасодифан ҳар қандай тельба ҳам қаҳрамонлик кўрсатиши мумкин. Инсоннинг энг оддий қилиқларини кузатинг, эроки ҳақиқий буюклик ўшаларда зухур бўлади. Буюк ҳодисалар энг пасткаш одамнинг ҳам муайян даражага келишига сабаб бўлади, бироқ буюкликни муттасил зухур этадиган ва ўзгича қоладиган одамгина буюкдир.

Инсон доимо тўқнашадиган: карма, киши тийнатига таъсир этадиган энг қудратли кучдир. Инсон ўз теграсига коинотнинг

барча кучларини тўғилайдиган қандайдир марказнинг тажассумидир. Ҳама кучлар унбу марказда жам бўлиб, бағоят катта нурланиш пайдо қилади. Шундай марказ ҳар нарсага қодир ва ҳар нарсага биладиган ҳақиқий инсон бўлиб, у бутун коинотни ўзига тортади. Эзгулик ва ёвузлик, бахт ва бахтсизлик — ҳамма нарса унга қараб оқиб келади ва унинг пинжига тикилади, у эса тийнат деб аталадиган буюк тамойилни шакллантиради, ундан нур чиқаради. У нур тарқатиш кучига ҳам, тортиш кучига ҳам моликдир. Дунёдаги биз кузатадиган барча аъмоёл, барча ижтимоий ҳаракатлар, одамларнинг қилиқлари — бу шунчаки фикрнинг яққол кўриниши, инсон иродасининг зухуроти дур. Машиналар, асбоб-укуналар, шаҳарлар, оддий ва ҳарбий кемаалар — инсон иродасининг намоён бўлиши: иродани тийнат шакллантиради, тийнат эса ҳаракатнинг ҳосиласидир. Карма (аъмоёл, ҳаракат) қандай бўлса, ирода ҳам ўшандай намоён бўлади. Дунёга маъълум бўлган барча иродаси мустаҳкам одамлар буюк меҳнат кишилари, буюк қалб эгалари, дунёларни остин-устун қиладиган, асрлар давомида доимий меҳнат билан чиниққан букилмас иродали одамлар бўлган. Будда, Исо ёки Муҳаммаднинг букилмас иродасига эга бўлиш учун битта умр камлик қилади, бунинг устига, уларнинг оталари кимлар бўлганлиги бизга маълум. Уларнинг оталари инсониятга эзгулик қилиш ҳусусида оғиз ҳам очинмаган. Бу уч буюк шахсга бахш этилган букилмас ироданинг манбан қасрда экан? Шунчалик куч-қувват қандай ҳосил бўлди экан?

Бунинг ҳаммаси карма — меҳнатнинг самараси эди. Меҳнат сингмаган нарсага эгаллаб бўлмади. Абдийлик қонуни шундай. Баъзан бизга шундай эмасдек туюлиши мумкин, аммо шировадиди унинг муқаррарлиги тўла ишонч ҳосил қиламиз. Гоҳо инсон бутун умри бўйи бойишга интилади, у бу йўлда минглаб одамларни алдайди ва ниҳоят ўзининг бойликка муносиб эмаслигини билиб олади, шунда у изтироб чека бошлайди. Биз Ҳазимизга жисмоний хузуур-ҳаловат бағишлайдиган нарсаларга эга бўлишимиз мумкин, лекин бизга чиникамига меҳнат қилиб тоғанимизгина мансубдир. Тельба одам дунёдаги китобларнинг барчасини сотиб олиб, кутубхонасида ушлаб туриши мумкин. Лекин уларнинг заруриятини ўқийди, қайсилари зарурлиги унинг карма — аъмолига вобаста. Бизнинг

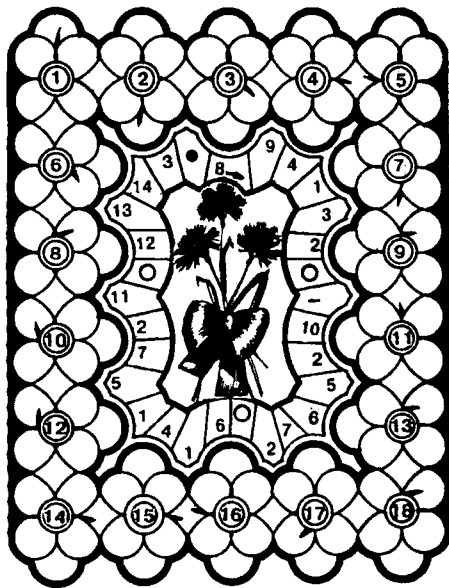
нимига лаёқатли эканлигимизни, нимани ўзимизга сингдиришга қодирлигимизни бизнинг карма — ҳаракатимиз белгилайди. Биз Ҳазимизни хоҳлаган қўйга солишимиз мумкин, бунинг учун куч-қувватимиз етарли. Бизнинг ҳозирги ҳолат ва маъқеимиз ўтмишдаги ҳаракатимизнинг самарасидир, келажакда ким бўлишимиз бутунги фаолиятимизга боғлиқ, демак, қандай фаолият кўрсатмоғимизни билмоғимиз лозим. Фаолиятга ўрганишдан ҳолат нима деб сўраётгандирсиз балки? Шусиз ҳам ҳар бир киши билганича ҳаракат қилиб юришти-ку! Тўғри, аммо куч-қувватни беҳудага сарфлашдек хатар ҳам мавжуд. «Баҳаватитга» да айғилишича, карма-йога — моҳирона меҳнат ва илм. Қандай меҳнат қилишни билган ҳолда гоёт катта натижаларга эришиш мумкин. Меҳнатнинг мазмуни ақлда мужассам, куч-қувватдан қалбни уйғотиш, уни жунбушга келтириш учун фойдаланишни ёдан чиқармаслик даркор. Ушбу куч-қудрат ботинимиздаги билим сингари турфа ҳаракатларни вужудга келтириб, чақмоқтошга берилган зарбалар ундан ўт чиқарганидек, тандаги баҳайбат кучларни ҳаракатга келтиради.

Одамни меҳнатга ундайдиган хилма-хил майллар бор. Майлсиз меҳнат бўлмайди. Бировлар шуҳратга интилади ва ўша туфайли меҳнат қилади. Бировлар пулга интилади ва уни деб меҳнат қилади. Кимдир ҳокимиятга интилади ва унга эришмоқ учун меҳнат қилади. Тагин кимдир фирдавсий аълони (жаннатни) қўмсайди ва ўша туфайли меҳнат қилади. Яна кимдир ўлгандан сўнг номининг унутилиб кетмаслиги учун — Хитойда расм бўлганидек, ўлимидан сўнг фахрий унвонли бўлишни истади. Хитойда биров яхши ном ортирган бўлса, фахрий унвон унинг марҳум отаси ёки бобосига берилди. Айримлар ана шу туфайли меҳнат қилишади. Қатор ислом мактабларининг давомчилари ўлгандан сўнг мухташам мактаблар қолдириш учун умр бўйи ишлайдилар. Мен ҳатто шундай мазаҳбади қавмларни биламанки, улар бола дунёга келган ондаёқ дарҳол унинг учун қабр тоши тайёрлайдилар, бу таомил уларда муҳим ҳаётий зарурати саналади, боланинг отаси қанча бой бўлса, сағана ҳам ўшанча дабдабали бўлади. Гоҳо тавба-тазарру меҳнати ҳам бўлади: киши ҳар хил ярамас ҳатти-ҳаракатларни қилгандан сўнг маъбад (ибодатгоҳ) қуради ёки дин пешволари — руҳонийларга пул бериб,

БОШҚОТИРМА

Азиз журналхон! Қуйида изоҳланган ном ва сўзларни топиб шаклда белгиланган хонадан рақам атрофига соат мили йуналишида ёзиб машқни ҳал этинг.

1. Биринчи ўзбек генерали, қаҳрамон саркарда.
2. Жаҳидлик ҳаракати намояндаси, ижодкор.
3. Таниқли, ўзбек ҳуқуқшунос олимаси.
4. Мардлиғи жасорати билан танилган киши.
5. Қатагонлик йиллари қурбони, атоқли ўзбек адиби.
6. Қатагон қурбони бўлган ўзбек давлат ва сиёсат арбоби.
7. Фашизмга қарши урушда жасорат кўрсатган андижонлик қаҳрамон жангчи.
8. Хотира рамзи бўлиб қолган нарса, ёдгорлик.
9. Ўзбекистон Республикасининг олий нишонларидан бири.
10. «Сен етим эмассан» фильмида бош қаҳрамонни гавдалантирган устоз санъаткор.
11. Она юртга, инсонга вафодорлик.
12. Уруш қатнашчиси, адиб, игна билан ёзилган «Вафодор» романи муаллифи.
13. Бидъат ва жаҳолатпарастликка қарши асарлар ёзган маърифат куйчиси, қатагон қурбони бўлган ўзбек шоири.
14. Ўзбек эстрада санъати намояндаси, устоз қушиқчи.
15. Урта асрнинг буюк фалакиёт ва риёзиёт алломаси.
16. Алишер Навоий замондоши, муаррих.
17. «Мирзо Улуғбек» тарихий саҳна асари муаллифи, атоқли адиб.
18. Кино ва театр санъатида Алишер Навоий сиймосини гавдалантирган устоз, атоқли санъаткор.

МУАММОНОМА

Оқчиқ сўзлар: 1. Ўзбек маърифатпарвар шоири, тилшуноси, «Олти тилли луғат» нашри муаллифи — 1, 6, 3, 2, 4.

2. Афсонавий бахт қуши — 14, 13, 12, 9.

3. Ватанимиздаги тарихий шаҳар — 6, 13, 8, 9, 3, 9.

4. Манзарали ўсимлик — 7, 13, 5.

5. Авлоддан-авлодга утиб бораётган ибратли ҳикоят — 11, 2, 10, 5.

Жавоблар асосида шакл марказидаги рақамларни таалуқли ҳарфлар билан алмаштириб муаммоноmani ҳал этинг. Ундан шарқ халқи ҳикматиini билиб оласиз.

Фозилжон ОРИПОВ.

БИРИНЧИ СОНДАГИ БОШҚОТИРМАНИНГ ЖАВОБЛАРИ

ЕЙ БЎЙИЧА: 1. Қорбобо. 2. Боботоғ. 3. Рамазон. 4. Матбуот. 5. Сунбула. 6. Душанба. 7. Рубидий. 8. Гулбеор. 9. Қарагай. 10. Пavidло. 11. Башорат. 12. Қамария. 13. Вафодор. 14. Банорас. 15. Атиргул. 16. Отчопар. 17. Пародия. 18. Сайргоҳ. 19. Автомат. 20. Автобус. 21. Малоҳат. 22. Намойиш. 23. Созанда. 24. Шоколад. 25. Нақорат. 26. Расмад. 27. Наботот. 28. Пазанда. 29. Ҳисобот. 30. Шифокор.

ИККИНЧИ СОНДАГИ БОШҚОТИРМАНИНГ ЖАВОБЛАРИ

БЎЙИГА: 2. Шотут. 3. Шовул. 5. Аския. 8. Қалдирғоч. 11. Чиллак. 12. Кўкат. 13. Улоқ. Баргак. 15. Ажриқ. 16. Қимиз. 17. Тургай. 18. Ловия. 21. Зиғир. 26. Капалак. 27. Варрак. 29. Исмалоқ. 30. Анжир.

АЙЛАНА ВА ЕЙЛАР БЎЙИЧА: 1. Куёш. 4. Сумалак. 6. Назматак. 7. Кўклам. 9. Адир. 10. Раъно. 17. Тол. 19. Майса. 20. Тариқ. 22. Кўчат. 23. Ананас. 24. Атиргул. 25. Латифа. 28. Бинафша. 31. Чашма. 32. Анҳор. 33. Бойчечак.

МУАММОНОМА

Оқчиқ сўзлар: 1. Ер. Ҳамал. 2. Гулқанд. 4. Рувак. 5. Йил. 6. Бахт. 7. Чаман. 8. Зиё.

Ибратли сўзлар: Наврўз — қадим-қадимлардан халқимиз учун, диёримиз учун, меҳру мурувват байрами бўлиб келган.

ўзини оқлайди, яъни улардан жаннатга ноил бўлиш учун оқ фотиҳа олади. Унинг фикрича, мана шундай хайру эҳсон уни тозалайди, гуноҳлардан халос этади. Меҳнат ана шундай майлларга моликдир.

Меҳнат туфайли меҳнат қилдинг. Ҳар бир мамлакатда шундай кишилар борки, на яхши ном қолдириш, на шўҳрат, на жаннатул-маъвога ноил бўлиш учун меҳнат қилади. ундай одамлар

жамиятнинг гули бўлиб, меҳнат қилиш учун меҳнат қиладилар. улар меҳнатнинг эзгули бахш этадиган ҳаракат эканлигини билганлари учун меҳнат қиладилар. Шундайлар ҳам борки, камбағал бечораларга ёрдам қўлини чўзиш ёки инсоният эзгулиги йўлида бағоят катта завқ-шавқ билан меҳнат қилади, чунки ундай шахслар олижаноб одамлар бўлиб, эзгу ишларни яхши кўрадилар. Машҳурликка интилиш ҳадеганда са-

мара келтирмайди, шўҳрат киши кексайиб, эрта-индин ҳаёт билан видолашай деганда келади. Наҳотки беғараз меҳнат кишига ҳеч нарса бахш этмаса? У ўта юксак унвонга сазовор қилади. Беғаразлик ва холислик кишига бир дунё лаззат бағишлайди, таассуфки, одамлар доимий равишда шунга амал қилмайдилар, уларда тоқат-бардош еттишмайди. Беғаразликнинг саломатлик учун фойдаси беқийёсдир. Севги, тўғрилиқ, хо-

лислик — булар шунчаки юксак ахлоқий тушунчалар эмас, балки олий туйгулар бўлиб, ўшалар туйфайли инсонда бениҳоя катта куч-қувват зухур этади. Беш кун ёки беш дақиқа на келажак, на жашнату: маъво ва ҳоқаюлар хусусида ўйлаб, тамоман бегараз — манфаатпарастликка асосланмаган ҳолда меҳнат қилишга қобил киши буюк ахлоқ намоёндасининг имкониятига моликдир. Бундай қилиш жуда мушкул, аммо қалбимиз тўрида бунинг нақадар қадрли ва унда қанчалар эзгулик уруғлари ниҳон бўлганидан огоҳимиз. Бу ўзини тута билишда намоён бўладиган кучлар ташқаридан бўладиган ҳар қандай таъсирдан устундир. Тўрт от қўшилган маҳода (жанг аробаси) тоғ этаги бўйлаб тўхтамастан югуриши мумкин, аммо уларни ҳайдовчи тўхтата олади. Хўш, қайси ҳолда кўпроқ куч зухур этади: тизгинни қўйиб юборгандами ёки тортангандами? Гоҳо шундай бўлади: тўп ядроси узоққа учиб, ерга қулайди, бошқаси узоққа бормай, деворга тегиб, катта иссиқлик чиқаради. Ҳарислик мақсадида сарфланган барча ташқи куч-қувват беҳуда кетади, сизга қайтиб келмайди, тийилган куч-қувват эса сизга куч-қувват бахш этаркан, оша боради. Ана шундай ўз-ўзини назорат қудратли продани, тийнатни вужудга келтиради. Будда, Исо ҳамда Мухаммад шундай сифатларга эга бўлишган. Аҳмоқлар бундай сир-

асордан беҳабар, лекин доимо инсоният устидан аҳмоқлар ҳукмронлик қилишни истайди.

Ҳатто энг қора меҳнатни ҳам камситмаслик керак. Майли, энг яхши нарсанинг нима эканлигини билмаган киши ҳирсиятга берилиб, машҳурлик ва шуҳрат учун меҳнат қилаверсин, лекин ҳаммаша энг юксак мақсадларга эришмоқ учун интилиш ва уларнинг мазмунни нималигини тушуниш даркор. Агар бирор кишига ёрдам бермоқчи бўлсангиз, унинг сизга қандай муносабатда бўлишини ҳеч қачон ўйламанг. Бордию буюк нарса ёки эзгулик яратмоқчи бўлсангиз, уларнинг патижалари ҳақидаги фикрдан воз кечинг. Донмий фаолият бизга зарур, биз ҳаммаша нимадир қилишимиз керак, бир дақиқа ҳам меҳнатсиз яшамаслигимиз лозим. Хўш, дам олиш-чи? Ҳаётний курашининг бир томони бизни забт этадиган меҳнатдир. Лекин унинг иккинчи томони — осудалик, чекинши, ҳаёт хархашаларидан воз кечин ҳам бор: атроф сув сепгандай жимжит, шовқин-сурон ва гуриллашлар қарийб кулоққа чалинмайди, ҳамма ёқда ҳайвонлар, гуллар, тоғлар... Ҳаётнинг ҳақиқий манзарасини на у томон, на бу томон намоён этади. Ёлғизликка одатланган одам турмуш хархашаларига чидай олмайди: у бундай ҳаёт билан бақамти бўлди дегунча сувнинг тежан жойида сузиб юрган балиқ тасодифан ўзига хос оғирликдан жудо

бўлиб, юзага чиқиб қолганда қандай тиширичласа, ўшандай дилафтор ҳолатга тушгандек ҳис этади. Хўш, турмушнинг хархаша ва шовқинига ўрганган одам ўзини ўзлатта тортиб бематол яшай оладими? У жуда қийин аҳволга тушади, ҳатто ақлдан озиши мумкин. Соқинлик ва ёлғизликда шижоат ила фаоллик намоён этолган ва авжга чиққан фаолият чоғида биебоний танҳоликни ҳис қилолган кишигина чин инсондир. Мана карма-йоганинг асл мақсади, агар унга эришган бўлсангиз, сиз ҳақиқатан меҳнатнинг сир-асрорини билиб олгансиз. Бироқ заруратга қараб кетма-кет ҳаракат қилиб, тобора, кун сайин ўзингизни бегаразлик ҳолатига келтириб, бошдан бошлаш лозим. Ишлаётинг, сени меҳнатга ундаган майлларни аниқлашинг керак. Дастлабки пайтда майлларимизнинг барчаси, ҳеч шубҳасиз, бирор манфаатга асосланганлигини пайқаб оламиз, лекин биз бегараз меҳнатга ўрганилган вақт стмагунча кунт-матонатимиз таъмагирлик майлларини бирмунча енгади. Ҳар бир кишида тамоман бегараз меҳнат қила бошлайдиган кун келади деган умид бор. Уша лаҳзада бутун куч-қувватимизнинг бир жойга ййгилиши рўй беради, ўшанда жисмимизда яширинган билим ҳам ўзини намоён этади.

Рус тилидан
Пошали УСМОН таржимаси.

Муқовада: Жалолиддин Румий

Муассис: Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий Кенгаши
Рўйхатдан ўтиш тартиби № 00088.

Таҳририятга келган қўлёзмалар муаллифга қайтарилмайди

Муаллифларнинг фикрлари таҳририятнинг фикридан ўзгача бўлиши мумкин

Журналдан кучириб босилганда «Мулоқот»дан олинди» деб ёзилиши шарт

Ушбу сонга Нормўмин ОЧИЛОВ навбатчилик қилди

Ички безакларни мусаввир Қайрат АҚЧУЛАКОВ чизди.

Мухаррият манзили: 700083, Тошкент — 83, Буюк Турон, 41. Телефонлар: бош муҳаррир — 133-84-80, 136-54-01; бош муҳаррир уринбосари — 133-89-88, 132-54-02; масъул котиб — 136-75-15, 136-58-81; ижтимоий-сиёсий бўлим — 133-89-88; тарихий ва маданий мерос бўлими — 136-54-88, маънавият ва маърифат бўлими — 136-58-81.

Теришга 2000 йил 6 мартда берилди. Босишга 2000 йил 12 апрелда рухсат этилди. Формати 70x108 1/16. Шартли босма табоқ 5,6. Шартли буюк нусха табоқ 8,75. Нашриёт ҳисоб табоғи 9,8. Нусхаси 9165

Буюртма № 358. Сотувда келишилган нархда.

Ношир: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни.
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot